

**SOSYO-POLİTİK DÖNÜŞÜMLERİN TEORİK
PARAMETRELERİ VE SÜREÇLER: POLONYA
ÖRNEĞİ**

**2022
YÜKSEK LİSANS TEZİ
BÖLGE ÇALIŞMALARI ANA BİLİM DALI**

Selinay İLGAZ

**Danışman
Prof. Dr. Ali ASKER**

**SOSYO-POLİTİK DÖNÜŞÜMLERİN TEORİK PARAMETRELERİ VE SÜREÇLER:
POLONYA ÖRNEĞİ**

Selinay İLGAZ

Prof. Dr. Ali ASKER

T.C.

Karabük Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Bölge Çalışmaları Anabilim Dalında

Yüksek Lisans Tezi

Olarak Hazırlanmıştır

KARABÜK

Temmuz 2022

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	1
TEZ ONAY SAYFASI	4
DOĞRULUK BEYANI	5
ÖNSÖZ	6
ÖZ.....	7
ABSTRACT.....	8
ARŞİV KAYIT BİLGİLERİ	9
ARCHIVE RECORD INFORMATION	10
KISALTMALAR	11
ARAŞTIRMANIN KONUSU	13
ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ.....	13
ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ.....	14
ARAŞTIRMA HİPOTEZLERİ/PROBLEM	14
KAPSAM VE SINIRLILIKLAR/KARŞILAŞILAN PROBLEMLER	15
1. BÖLÜM.....	16
SOSYO-POLİTİK DÖNÜŞÜM OLGUSU VE KAVRAMSAL TEMELLERİ....	16
1.1. Dönüşüm Kavramı.....	16
1.1.1. Siyasi Dönüşüm.....	17
1.1.2. Ekonomik Dönüşüm.....	20
1.2. Sistem ve Sistem Teorisi.....	23
1.3. Rejim ve Siyasi Rejim Kavramları.....	27
1.3.1. Siyasi Rejimlerin Sınıflandırılması.....	28
1.3.2. Totalitarizm	33
1.3.2.1. Sağ Totaliter Rejimler	37
1.3.2.2. Sol Totaliter Rejimler	40

1.3.3.	Otoriterizm.....	41
1.3.4.	Demokrasi	43
1.4.	Siyasal kültür ve Siyasal Süreç Kavramları.....	47
1.5.	Yönetim Şekilleri	50
1.6.	Anayasa Yapımı	58
1.6.1.	Asli Kurucu İktidar.....	61
1.6.2.	Tali Kurucu İktidar.....	63
1.7.	Arındırma Politikası (Lustration System).....	65
2.	BÖLÜM.....	70
	POLONYA’NIN SOSYO-POLİTİK DÖNÜŞÜM SÜREÇLERİ.....	70
2.1.	Polonya’nın Coğrafi Konumu ve Özellikleri.....	70
2.2.	Polonya’nın Jeopolitik Konumu.....	72
2.2.1.	Avrupa ve Bölgeleri Üzerine.....	73
2.2.1.1.	Doğu ve Merkezi Avrupa	74
2.2.1.2.	Batı Avrupa	75
2.2.1.3.	Güney Avrupa	77
2.2.2.	Polonya Devletinin Oluşumu ve Gelişimi (20. Yüzyıl Öncesi).....	77
2.2.2.1.	Polonya’nın Oluşumu (Lehistan).....	77
2.2.2.2.	Polonya’nın Parçalanması.....	79
2.3.	İki Dünya Savaşı Arasında Polonya.....	81
2.4.	Polonya’nın İşgali	84
2.5.	Sosyalizmin Kuruluşu ve Gelişmesi	89
2.5.1.	Polonya Sosyalizminin Özellikleri ve Gelişim Evreleri.....	91
2.5.2.	Muhalef Hareketlenmeler ve Sonuçları	93
2.6.	Perestroyka Politikalarının Polonya Üzerindeki Etkisi	95
2.6.1.	Dayanışma Sendikası Hareketi	97
2.6.2.	Yuvarlak Masa Müzakereleri	99
2.6.3.	Serbest Seçimler.....	101
2.7.	Avrupa Birliği’nde Entegrasyon ve Dış İlişkiler.....	102
2.8.	Kamu Politikalarının Temel Özellikleri	106
2.9.	Polonya Katolik Kilisesi’nin Toplum ve Siyaset Üzerindeki Etkisi	110
2.10.	Polonya’da Anayasa Yapımı	115
2.11.	Anayasanın Temel Özellikleri.....	125

2.11.1. İnsan Hak ve Hürriyetleri	127
2.11.2. Devlet Sistemi ve Temel Öğeleri.....	127
2.11.2.1. Yasama	131
2.11.2.2. Yürütme	134
2.11.2.3. Yargı.....	137
SONUÇ	140
KAYNAKÇA.....	143
TABLolar LİSTESİ	156
GÖRSELLER LİSTESİ.....	157
ŞEKİLLER LİSTESİ	158
HARİTALAR LİSTESİ	159
EKLER	160
Ek-1: Polonya Cumhuriyeti Ülke Profili	160
Ek-2: Polonya Kronolijisi.....	162
Ek-3: Polonya'daki Siyasi Partiler	165
Ek-4: Görseller	166
ÖZ GEÇMİŞ	180

TEZ ONAY SAYFASI

Selinay İLGAZ tarafından hazırlanan “SOSYO-POLİTİK DÖNÜŞÜMLERİN TEORİK PARAMETRELERİ VE SÜREÇLER: POLONYA ÖRNEĞİ” başlıklı bu tezin Yüksek Lisans Tezi olarak uygun olduğunu onaylarım.

Prof. Dr. Ali ASKER .....

Tez Danışmanı, Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı

Bu çalışma, jürimiz tarafından Oy Birliği ile Bölge Çalışmaları Ana Bilim Dalı'nda Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir. 01/07/2022

Ünvanı, Adı SOYADI (Kurumu)

İmzası

Başkan : Doç. Dr. Ersin MÜEZZİNOĞLU (KBÜ) .....

Üye : Prof. Dr. Ali ASKER (KBÜ) .....

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Ali Samir MERDAN (ÇAKÜ) .....

KBÜ Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yönetim Kurulu, bu tez ile, Yüksek Lisans Tezi derecesini onamıştır.

Prof. Dr. Hasan SOLMAZ .....

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

DOĞRULUK BEYANI

Yüksek lisans/Doktora tezi olarak sunduğum bu çalışmayı bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı herhangi bir yola tevessül etmeden yazdığımı, araştırmamı yaparken hangi tür alıntıların intihal kusuru sayılacağını bildiğimi, intihal kusuru sayılabilecek herhangi bir bölüme araştırmamda yer vermediğimi, yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu ve bu eserlere metin içerisinde uygun şekilde atıf yapıldığını beyan ederim.

Enstitü tarafından belli bir zamana bağlı olmaksızın, tezimle ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak ahlaki ve hukuki tüm sonuçlara katlanmayı kabul ederim.

Adı Soyadı: Selinay İLGAZ

İmza :

ÖNSÖZ

Yüksek lisans eğitimim, derslerim, tez yazım süreci boyunca çalışmalarına rehberlik eden ve desteklerini benden esirgemeyen saygıdeğer danışman hocam Prof. Dr. Ali Asker'e sonsuz teşekkür ederim. Eğitimim boyunca gelişimime katkıda bulunan saygıdeğer hocalarıma, tez jürimde yer alarak önemli eleştiri ve tavsiyeleriyle çalışmama sağladıkları katkılardan dolayı saygıdeğer Doç. Dr. Ersin Müezzinoğlu ve Dr. Öğr. Üyesi Ali Samir Merdan hocalarıma teşekkür ederim.

Eğitim hayatım boyunca maddi ve manevi desteklerini esirgemeyen aileme sevgi, saygı ve şükranlarımı iletirim.

Selinay İLGAZ

ÖZ

1980'li yılların sonundan itibaren sosyalist sistemin dağılma sürecine girmesi, Sovyetler Birliği'nin dağılması ve Doğu Avrupa ülkelerinde siyasi rejimlerin değişmesi 20. yüzyılın en önemli olaylarından. Sosyalist sistemin çözülmesi ve Doğu Bloku'nun çökmesiyle, Merkezi ve Doğu Avrupa ülkelerinde "siyasi dönüşüm" süreci başlamıştır. Siyasi dönüşüm olgusu, rejim değişimleri ve demokrasiye geçiş kavramlarıyla açıklanmaktadır. Bu doğrultuda, ekonomi ve sosyo-politik yapılar değişime uğramış, ayrıca yeni anayasa yapımı sürecine geçilmiştir. Bu süreç sosyalist anayasaların revize edilmesiyle başlarken, ilerleyen tarihlerde yeni liberal anayasaların yapımıyla devam etmiştir. Yeni sisteme geçişte liberal ve demokratik anayasal kurumlar tesis edilmiş ve farklı hükümet modelleri ortaya çıkmıştır.

Demokratikleşme sürecini farklı aşamalarla sürdürmüş bir Doğu Avrupa ülkesi olarak Polonya, sosyo-politik dönüşümlerin teorik parametrelerini anlama ve örnek teşkil etme bakımından önemlidir. Ülke, 1989 serbest seçimleri ve yuvarlak masa görüşmeleri, ayrıca iç ve dış dinamiklerin de etkisiyle Orta ve Doğu Avrupa'da demokratikleşme sürecinin başını çekmiştir. Polonya'da komünizmin çözülüşü ve dönüşüm süreci diğer bölge ülkelerini de etkilemiştir. Bu doğrultuda tez çalışmasında öncelikli olarak dönüşüm süreçlerinin sosyo-politik koşullar çerçevesinde temel parametreleri belirlenmiştir. Bu parametreler, ülkeden ülkeye değişiklik göstermektedir. Zira her bir ülkenin ortaya çıkışı, gelişimi, siyasal kültür seviyeleri, iç ve dış etkenleri farklıdır. Buna rağmen genel olarak ülkelerin tümü için geçerli olan parametrelerin varlığından da söz edilmektedir. Teorik çerçeveden sonra, Polonya'daki demokratikleşme süreci ve sistem değişikliğinin nasıl gerçekleştiği, komünist sistemin çözülüşü ve yeni liberal düzene geçiş sürecinde anayasa yapımı ve tercih edilen hükümet sistemi incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Polonya; Yuvarlak Masa Müzakereleri; Komünizm; Rejim Değişiklikleri; Anayasa Yapımı; Doğu Bloku

ABSTRACT

Since the end of the 1980s, the process of disintegration of the socialist system, the dissolution of the Soviet Union and the change of political regimes in Eastern European countries have taken place. These cases are one of the most important events of the twentieth century. Due to the collapse of the communist system and the Eastern Bloc, “political transformation” has begun in the countries of central and Eastern Europe. The concept of political transformation can be explained by the concepts of regime changes and the transition to democracy. Accordingly, the economic and socio-political factors have changed. In company with, the process of making a new constitution has been started. this process began with the revision of new constitutions. in the following periods, it continued with the construction of liberal constitutions. During the transition to the new system, liberal and constitutional agency were established, and different models of government also emerged.

Poland has made its transition to democracy through different stages, therefore, it is important in terms of the subject. Poland is leading in the process of democratization in eastern Europe. Because the 1989 free elections, round table negotiations and internal and external dynamics provided an advantage. The dissociation and transformation of communism in Poland has affected other countries in the region. Primarily, in the thesis, the basic parameters of transformation processes within the framework of socio-political conditions are determined. These parameters are different in each country. The emergence of countries, their development, the level of political culture and internal and external factors are different. However, there are parameters that apply to all countries. After the theoretical framework, the process of democratization in Poland, how the system change took place, will be described. In addition, constitution making and the preferred government system in the process of the disintegration of the communist system and the transition to the new liberal order were examined.

Keywords: Poland; Round Table Agreement; Communism; Regime Changes; Constitution-Making; Eastern Bloc

ARŞİV KAYIT BİLGİLERİ

Tezin Adı	Sosyo-Politik Dönüşümlerin Teorik Parametreleri ve Süreçler: Polonya Örneği
Tezin Yazarı	Selinay İLGAZ
Tezin Danışmanı	Prof. Dr. Ali ASKER
Tezin Derecesi	Yüksek Lisans Tezi
Tezin Tarihi	2022
Tezin Alanı	Uluslararası İlişkiler
Tezin Yeri	KBÜ/LEE
Tezin Sayfa Sayısı	180
Anahtar Kelimeler	Polonya; Yuvarlak Masa Müzakereleri; Komünizm; Rejim Değişiklikleri; Anayasa Yapımı; Doğu Bloku

ARCHIVE RECORD INFORMATION

Name of the Thesis	Theoretical Parameters and Processes of Socio-political Transformations: Poland Case
Author of the Thesis	Selinay İLGAZ
Advisor of the Thesis	Prof. Dr. Ali ASKER
Status of the Thesis	Master Degree
Date of the Thesis	2022
Field of the Thesis	International Relations
Place of the Thesis	KBU/LEE
Total Page Number	180
Keywords	Poland; Round Table Agreement; Communism; Regime Changes; Constitution-Making; Eastern Bloc

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AET	: Avrupa Ekonomik Topluluğu
AKÇT	: Avrupa Kömür Çelik Topluluğu
AYM	: Anayasa Mahkemesi
BM	: Birleşmiş Milletler
CEFTA	: Orta Avrupa Serbest Ticaret Antlaşması (Central European Free Trade Agreement)
CIA	: Merkezi İstihbarat Teşkilatı (Central Intelligence Agency)
COMECON	: Karşılıklı Ekonomik Yardımlaşma Konseyi (Council for Mutual Economic Assistance)
Çev	: Çeviren
Ed	: Editör
GATT	: Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (General Agreement on Tariffs and Trade)
GIFI	: Mali Bilgiler Genel Müdürlüğu
GSYİH	: Gayri Safi Yurt İçi Hâsıla
KGB	: Devlet Güvenlik Komitesi (Комитет государственной безопасности)
KIK	: Katolik Aydınlar Kulübü (Klub Inteligencji Katolickiej)
KO	: Sivil Koalisyon (Koalicja Obywatelska)
KRN	: Ulusal Yurt Konseyi (Krajowa Rada Narodowa)
MGK	: Milli Güvenlik Kurulu
Md	: madde

MDF	: Macaristan Demokratik Forumu
MKS	: Fabrikalar Arası Grev Komitesi (Miedzynakladowy Komitet Strajkowy)
NATO	: Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (North Atlantic Treaty Organization)
NKVD	: İşçileri Halk Komiserliği (Народный комиссариат внутренних дел)
NSAİP	: Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisi
TDK	: Türk Dil Kurumu
IPL	: Polonya Girişimi (Inicjatywa Polska)
IMF	: Uluslararası Para Fonu (International Monetary Fund)
PiS	: Hukuk ve Adalet Partisi (Prawo i Sprawiedliwosc)
PPR	: Polonya İşçi Partisi (Polska Partia Robotnicza)
PSL	: Polonya Halk Partisi (Polskienin Stronnictwo Ludowe)
PO	: Sivil Platform (Platforma Obywatelska)
PZPR	: Polonya Birleşik İşçi Partisi (Polska Zjednoczona Partia Robotnicza)
SLD	: Demokratik Sol İttifak (Sojusz Lewicy Demokratycznej)
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
WB	: Dünya Bankası (World Bank)
UYK	: Ulusal Yargı Kurulu
OECD	: Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (Organisation for Economic Co-operation and Development)
Vd	: ve diğerleri
VHK	: Vatandaş Hakları Komiseri
YDK	: Yüksek Denetleme Kurulu
Yy	: yüzyıl

ARAŞTIRMANIN KONUSU

Çalışmada genel olarak, siyasi dönüşüm olgusu Polonya örneği üzerinden teorik olarak incelenecektir. Polonya tarih sahnesinde çok kez bölünmelere maruz kalmış, haritadan silinmiş ve yaklaşık kırk yıl boyunca komünizm rejimi altında yaşamıştır. 1980’li yılların sonlarından itibaren Polonya, iç ve dış etkenlerle demokrasiye geçişini sağlamıştır. Bu konu doğrultusunda çalışmada;

- a) Siyasi rejim değişiklikleri konusundaki teorik temeller ele alınacaktır. Kuramlar; teorik ve uygulamalı bilgilere, pozitif kamu hukuku normlarına ve sosyolojik verilere dayanmaktadır. Siyasi rejim ve dönüşüm çalışmalarının dayanağını oluşturan diğer kavramlar da çalışmanın teorik modelini oluşturmaktadır.
- b) Kamu Hukuku dalının genel siyaset bilimi ve sosyolojisi bağlamında sınırlarına değinerek, dönüşüm kavramı disiplini açıklanacaktır.
- c) Sosyalist sistemin çöküşünden sonra yaşanan siyasi rejim değişimleri Polonya Cumhuriyeti üzerinden değerlendirilecektir.
- d) Siyasal dönüşüm kapsamında Polonya’daki siyasi rejimlerin oluşumu, gelişimi ve anayasal süreci açıklanacak, ülke içerisinde karşılaşılan sorunlar ve iç ve dış faktörlerin etkisi ele alınacaktır.
- e) Polonya’nın hangi hükümet sistemini benimsediği ve demokratikleşme sürecinin tamamlanıp tamamlanmadığı sonucuna varılacaktır.

ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Yüksek lisans tez konusu olarak “Sosyo-Politik Dönüşüm Süreçlerinin Teorik Parametreleri ve Süreçler: Polonya Örneği” konusunun seçilmiş olmasındaki temel neden, dönüşüm kavramı ve demokrasiye geçiş süreçlerinde meydana gelen dinamiklerin anlaşılabilmesidir. Tezde bölge ülkelerinden Polonya’ya odaklanmasının nedeni ise sosyalist sistemin çözülüşünde Polonya’nın diğer ülkelere karşı öncü rol oynaması, jeopolitik olarak özel bir konuma sahip olması, halkın komünist değerleri hiçbir zaman benimseyememesi, birçok kez bölünmelere maruz kalınmasına rağmen demokrasiye olan inancın yitirmemesi ve bölge ülkelerine nazaran Katolik değerleri barındırması vb. durumlardır.

Dünya çapında meydana gelen demokratikleşme ve anayasa yapımı süreçleri zaman zaman gündemi meşgul eden konulardan biri olmuştur. Tez çalışmasında bu dönüşümleri meydana getiren siyasi koşulları irdelemek, dönemsel olarak anayasa metinlerini tahlil etmek, ülkelerin yaşadığı demokratikleşme sürecinin gelişimi ve sürekliliğine dair kanaat oluşturmaktadır. Bu bağlamda Polonya’da yaşanan dönüşüm süreçleri ilgi çekmektedir. Türkiye’de Polonya ile ilgili yapılan çalışmaların son derece sınırlı olduğunu göz önünde bulundurursak, yapılan çalışmanın literatüre katkı sağlayacağı söylenebilir.

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Tez çalışmasının hazırlanması sürecinde tarama-inceleme yöntemine başvurulmuştur. Bu doğrultuda konuya ilişkin alan taraması kapsamlı bir şekilde birincil, ikincil ve yardımcı kaynaklar, ayrıca mevzuat kaynakları şeklinde yapılmıştır. Siyasi tarih ve süreçlerin gelişimi bilimsel yazım kriterlerine uygun olacak şekilde tasvir edildikten sonra, kavramsal değer ve demokrasi bu süreçlere uygun olarak sürdürülmüştür. Tez çalışması boyunca elde edilen netice ve tespitler çalışmanın sonuç kısmında verilmiştir.

ARAŞTIRMA HİPOTEZLERİ/PROBLEM

Tez çalışmasında üzerinde durulan problemler şu şekilde sıralanabilir:

- a) Dönüşüm süreçlerinin sosyo-politik koşullar çerçevesinde temel parametreleri nelerdir?
- b) Geçiş sürecinde konsolidasyonun önemi nedir?
- c) Polonya’nın komünizmden arınma çabasında kullandığı argümanlar nelerdir?
- d) Polonya’nın sosyo-politik dönüşümünde kullanmış olduğu argümanlar bölgedeki diğer ülkeleri nasıl etkilemiştir?
- e) Polonya’da demokrasiye geçiş sürecinde etkili olan iç ve dış faktörler nelerdir?
- f) Totaliter rejimlerin seçimle değiştirilemeyeceği düşüncesi doğru mudur?
- g) Ülkelerin demokratikleşme düzeyi ve sosyal refahı arasında bağlantı var mıdır?

Bu sorular doğrultusunda yapılan çalışmanın hipotezi şu şekilde kurulmuştur:

1) Polonya toplumu siyasi gelişim tarihi boyunca sosyalist ideolojiyi kabullenememiştir.

2) Ateist bir sistem olarak inşa edilmesine rağmen Polonya toplumunda Katolik değerler toplum tarafından korunurken, siyasi kültür olgusu üzerinde kayda değer etki yapmıştır.

3) Birçok post sosyalist ülkeden farklı olarak Polonya, istikrarlı bir anayasal dönüşüm ve siyasi sistem değişimini yakalayabilmiştir.

KAPSAM VE SINIRLILIKLAR/KARŞILAŞILAN PROBLEMLER

Çalışma, teorik bakımdan dönüşüm süreçleri, anayasa yapımı ve Polonya'nın siyasi yapısını içermektedir. Ayrıca Polonya'nın dönüşüm sürecini etkileyen iç ve dış faktörler, Polonya'daki temel dinamiklerin bölge ülkelerine yansımaları, anayasaları ortaya çıkaran koşullar, anayasa yapımı, temel özellikleri ve devlet erkleri ele alınmıştır. Konu özelinde, özellikle Türkçe literatürün yetersiz olması, çalışmayı zorlaştıran güçlüklerdendir.

1. BÖLÜM

SOSYO-POLİTİK DÖNÜŞÜM OLGUSU VE KAVRAMSAL TEMELLERİ

1.1. Dönüşüm Kavramı

Siyaset bilimi literatüründe geçiş süreci genel olarak tranzisyon veya transformasyon terimiyle ifade edilmektedir. Türk Dil Kurumu'na (TDK) göre transformasyon “dönüşüm” anlamına gelip Fransızcadan transformer “şekil değiştirmek, dönüştürmek” sözcüğünden Türkçeye geçmiştir. Bu sözcük Latince formare “biçimlenmek, şekil vermek” fiilinden “trans” önekiyle türetilmiştir.¹ Geçiş sürecini anlatan disiplin ise transitoloji olarak adlandırılmaktadır. Özellikle yaşanan demokrasi dalgaları ve 1990 yılında Doğu Bloku'nun çökmesiyle dönüşüm (transformation) çalışmaları daha yaygın hale gelmiştir. Otokrasiden demokratik hükümet biçimlerine geçişlerin ardındaki nedenleri ve mekanizmaları anlamak, siyaset biliminde geçiş ve dönüşüm yaklaşımlarının temel amacını oluşturmaktadır. Bu bağlamda dönüşüm araştırmaları, siyasal ve toplumsal sistemde yaşanan değişikliklerin tüm nedenlerini, sonuçlarını, süreci ve bu sürece etki eden faktörleri incelemeyi amaç edinmiştir. Kavram olarak dönüşüm, TDK'ya göre “olduğundan başka bir biçime ya da duruma girme, değişme” anlamına gelmektedir.² Kelime etimolojik olarak incelendiğinde “dön” mastarının eski Türkçedeki “Tön”den geldiği bilinmektedir. Tön anlam olarak; değişme, başkalaşma, çevrilme ve geçme gibi ifadeleri barındırmaktadır.³ Wolfgang Merkel dönüşüm kavramını belirli bir toplumsal biçimden farklı bir toplumsal biçime geçiş olarak ifade etmiştir.⁴ Yani dönüşüm bir durumu değil, süreci ifade etmektedir. Ayrıca bu süreç; toplumun her kademesinde yerel, bölgesel ve ulusal olmak kaydıyla her türlü grup tarafından hissedilmektedir. Alan açısından dönüşüm, daha çok sistem değişikliği, dönüşümü veya geçiş anlamını taşımaktadır. Sistem değişikliği

---

¹“Transforme”, Etimolojiturkce, 4 Kasım 2020 tarihinde <https://www.etimolojiturkce.com/kelime/transforme> adresinden erişildi.

² “Türk Dil Kurumu Sözlükleri”, Türk Dil Kurumu, 4 Kasım 2020 tarihinde <https://sozluk.gov.tr/> adresinden erişildi.

³İsmet Zeki Eyüboğlu, *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü* (İstanbul: Sosyal Yayınlar, 1998).

⁴ Wolfgang Merkel, *Systemtransformation* (Augsburg: Leske + Budrich, Opladen, 1999), 69-77.

iktidar yapısının ana değişikliklerini, sistem dönüşümü ise sistemin yapısında olan fonksiyonel değişiklikleri içermektedir.⁵

20. yüzyılda siyasi rejim değişimleri ve demokrasiye geçiş süreçlerinin ortak yönlerinin olması iki durumunda transitoloji adı altında incelenmesini sağlamış durumundadır. Bununla birlikte transitoloji ve rejim değişmelerinin bilim dalı ya da bir araştırma alanı olup olmadığına dair tartışmalar söz konusudur. Bazı uzmanlara göre dönüşümbilim çalışmalarında ülkelere yönelik özel yaklaşımlar söz konusu olabilmektedir. Bir ülkede demokrasinin kesintiye uğraması sonucunda rejim değişmesi süreci de durmaktadır. Bu süreç içerisinde bahsi geçen ülke bariz bir değişiklik yaşamadığı takdirde transitoloji kapsamına alınmamaktadır. Fakat süreç içinde yaşanan gelişmeler, rejim değişmesinin durağanlaşma nedenleri ve muhtemel gelişmeler transitolojinin kapsamına girmektedir.⁶

1.1.1. Siyasi Dönüşüm

Dönüşüm tek boyuta indirgenecek bir olgu değildir. Eberhard Schneider, interdisipliner olarak dönüşümün siyasi, toplumsal ve ekonomik boyutları olduğunu vurgular.⁷ Toplumsal hayatta yaşanan dönüşümlerde siyasal alan belirleyici bir konumdadır. Yani siyasal alan, toplumda ve toplumsal alanda yaşanan dönüşümler için önemli bir etkidir. Aynı zamanda siyasal alan da toplumsal alanda yaşanan değişimlerden etkilenmektedir. Bu bağlamda siyasal alanın içerisinde bulunduğu genel yapı önem arz etmektedir.⁸

Siyasi dönüşüm olgusu, rejim değişmeleri ve demokrasiye geçiş kavramlarıyla açıklanabilmektedir. Demokrasi, iç politikada yaşanan sorunlar ve uluslararası ihtilafların çözümü konusunda önemli bir değer olarak karşımıza çıkmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde dâhil olmak üzere, pek çok ülke için demokratik geçiş ve konsolidasyon araştırmalarının altında yatan temel motivasyon, demokrasiye atfedilen anlamdan kaynaklanmaktadır. Bununla birlikte siyasi rejim değişmeleri veya demokrasiye geçişle ilgili çok sayıda model bulunmaktadır. Demokratikleşme sürecine

---

⁵ Merkel, *Systemtransformation*, 69-77.

⁶ Alesker Aleskerov, "Eski Sosyalist Ülkelerde Siyasi Rejim Değişmeleri" (Doktora tezi, Ankara Üniversitesi, 2007), 245.

⁷ Eberhard Schneider, *Das politische System der Russischen Foderation* (Darmstadt: Wiesbaden, 2001), 17.

⁸ Süleyman Güven, "Postmodern Dönemde Siyasal Alanın Yapısal Dönüşümü ve Postmodern Siyasi Liderlik," *Akdeniz İletişim Dergisi*, No: 25, 295-317 (2016): 296.

ilişkin ilk modellerden birini sunan Rostow'a göre; geçiş üç aşamayı içermektedir. Bu aşamalar hazırlık, karar alma ve alışma aşamasıdır. Hazırlık aşamasının özelliği siyasi çıkarların kutuplaşmasıdır. Karar alma aşaması, demokratik kuralların hazırlanması ve kabul edilmesini öngören belgeden oluşmaktadır. Alışma aşamasında ise demokratik değerler güçlendirilmektedir. Ayrıca Rostow'a göre demokratikleşme sürecindeki ana unsur anlaşmaya varmaktır.⁹ O'Donnel ve Schmitter modeline göre geçiş süreci derecelendirilerek, otoriter sistemin liberalleşmesi ve ardından demokratikleşmesi, son olarak demokrasinin konsolide edilmesi olarak sınıflandırmıştır. Bu modele göre demokratikleşme aşamasında, demokratik norm ve kurumlar kurumsallaşır ve bu aşamanın başarılı olabilmesi için, önceki otoriter rejimin çökmesi ve siyasi güçler tarafından demokratik kurum ve prosedürlerin kabul edilmesi gerekmektedir.¹⁰ Przeworski'nin demokratikleşme modeli liberalizasyon ve demokratikleşme (otoriter rejimden kurtulma, demokratik yönetim kurma) olarak iki aşamayı kapsamaktadır. Bu gelişmeler sonucunda ya otoriter rejime geri dönüş çabaları güçlenmekte ya da demokratikleşmenin ilk aşamasına geçilmektedir.¹¹ Melvil modelinde ise demokrasiye geçiş sürecine daha geniş perspektiften bakılmaktadır. Melvil'e göre demokrasiye geçiş sürecinde olaylar belirli bir mantık kapsamındadır. Genel olarak Güney Avrupa ve Merkezi Amerika ülkelerinde demokratikleşme tepeden başlamıştır. Yapılan reformlar basın üzerindeki sansürün azaltılması ve belirli güvenceler sağlanması şeklinde başlatılmıştır. Bu geçiş dönemlerinde reformcuların muhafazakârlar üzerinde baskı kurması gerilimi arttırmış ve çatışmalara neden olmuştur. Melvil'e göre bu çatışmaların çözümü, partilerin birbirleri arasında üstünlük sağlamasıyla değil, çatışan taraflardan oyunun kurallarını belirleyen ve yenilenler için belirli güvenceler ön gören bir anlaşma olmuştur.¹² Haritonova modelinde dört aşama bulunmaktadır. Bunlar; siyasal yaşamın liberalleşmesi, eski sistemin kurumlarının sökülmesi, ölçülü serbest seçimler ve demokratik siyasi sistemin konsolidasyonu olan demokratikleşme aşaması ve son olarak yurttaşların yeni sisteme uyum sağlamasıdır. Haritonova'ya göre geçiş, kooperatif ve rekabetçi olarak iki şemaya ayrılmaktadır. Kooperatif şema; siyasi rejimin tedricen ve

---

⁹ Rustow, A. Dankwart, "Transitions to Democracy, Toward a Dynamic Model," *Comparative Politics*, Vol. 2, No. 3, pp. 337-363 (1970).

¹⁰ Guillermo O'Donnel ve Philippe C. Schmitter, *Transitions from Authoritarian Rule: Tentative Conclusions about Uncertain Democracies* (London: The Johns Hopkins University Press, 1986).

¹¹ Adam Przeworski, *Demokrasi ve Piyasa: Doğu Avrupa ve Latin Amerika'da Siyasi ve Ekonomik Reformlar*, Çev. İter Turan (Ankara: Türk Demokrasi Vakfı, 1995).

¹² Aleskerov, *Eski Sosyalist Ülkelerde Siyasi Rejim Değişmeleri*, 248.

sürekli şekilde liberalleşmesi, eski sistemdeki kurumların tasfiye edilmesi, yeni kurumların düzenli bir şekilde çalıştırılması ve toplumun yeni rejime uyum sağlamasıyla ilgilidir. Rekabetçi şema ise liberalleşme ve eski sistemin yıkılmasının hızlı bir şekilde gerçekleşmesiyle alakalıdır.¹³ Ayrıca eski elitin yönetimden bir an önce arındırılmaması, yeni kurumların takviye edilmemesi ve yeterli şekilde çalıştırılmaması; eski rejime dönüş açısından risk oluşturmaktadır.¹⁴ W. Merkel geçiş sürecini; otoriter sistemin çökmesi ve demokratik kurumların inşası ile demokrasinin kurumsallaşacağını ve daha sonra demokratik konsolidasyon sürecine geçileceğini belirtmiştir.¹⁵

Modellerden ve araştırmalardan anlaşılacağı üzere demokratikleşmenin yanı sıra konsolidasyon süreci de önemlidir. Demokratik geçişini tamamlamış fakat konsolide olamamış ülkeleri göz önünde bulundurursak, bu kavramın da ne denli önemli olduğunu anlaşılacaktır. İçerik olarak son derece zengin olan ve demokrasi dönüşümünü araştırma konusu olarak saptayan transitoloji alt disiplininin yanı sıra, demokrasinin ne ölçüde yerleşmiş olduğu konusuna odaklanan konsolidoloji olarak adlandırabileceğimiz ikinci bir alt disiplinden bahsedilmektedir.¹⁶ Burada üzerinde durulması gereken bir diğer konu demokratik konsolidasyon kavramının tanımlanmasıdır. Konsolidasyon TDK'ye göre Fransızcadan türemiş olup "yapıları benzer durumda olan nesnelere birleştirilmesi" anlamına gelmektedir. Konuyla ilgili çalışmalar incelendiğinde demokrasilerin konsolidasyonu bağlamında iki unsurun öne çıktığı görülmektedir. Bunlardan birincisi, siyasal rejimin demokratik olarak gerilemesine ya da çöküşüne neden olacak problemlerden uzak durması, ikincisi ise sistemin istenilen şekilde demokratik performans sağlaması olarak düşünülebilmektedir.¹⁷

Demokrasi tarihinin yanı sıra siyasal bir rejim olarak demokrasi ve demokratik dönüşümü ele alan pek çok çalışma bulunmaktadır. 1950'li yılların sonu ve 1960'lı yılların başında Soğuk Savaş ile birlikte meydana gelen uluslararası ilişkilerin yapısının karmaşık hale geldiğine yönelik endişeler karşılaştırmalı siyaset çalışmaları kadar Gabriel Almond, Sidney Verba, Seymour Martin Lipset, Daniel Lerner, Karl Deutsch

---

¹³ Харитоновна Оксана Геннадиевна, "Генезис демократии Попытка реконструкции логики транзитологических моделей," *Политическое исследование*, (1996): 70-78.

¹⁴ Aleskerov, *Eski Sosyalist Ülkelerde Siyasi Rejim Değişimleri*, 259.

¹⁵ Merkel, *Systemtransformation*, 397-431.

¹⁶ Svetlozar Andreev "Conceptual Definitions and Measurement Indicators of the Quality of Democracy: An Overview," *European University Institute* (2005): 1-16.

¹⁷ Schedler, "What is Democratic Consolidation?" *Journal of Democracy*, Johns Hopkins University Press, Vol.9, No: 2 (1998): 94-95.

ve Lucien Pye gibi düşünürleri kapsayan “siyasal gelişme” literatürüne de saygınlık kazandırmıştır.¹⁸

1.1.2. Ekonomik Dönüşüm

Dönüşüm olgusu siyasi olmanın yanı sıra ekonomik boyuta da sahiptir. Bu Kavram en genel anlamda emeğin ve kaynakların değişmesi anlamına gelmektedir. Dünya ekonomisi orta çağın sonlarına doğru piyasanın gelişmesi, şehirlerin birleşerek daha büyük bir alan haline gelmesi ve iç ticaretin dönüşümüyle şekillenmiştir. Aynı şekilde devlet dış ticaretin gelişimi için tekeli olarak hizmet etmeye çabalamıştır. Bu çağda yapılan ekonomi politikalarının ortak yönü şehir veya bölgeleri bilakis bir bütün olarak ve ülkenin çıkarı doğrultusunda kapsayıcı bir iç pazar oluşturmaktır. Ayrıca ekonomi tek merkezden yönetilir bir özellik arz etmeye başlamıştır.¹⁹

Coğrafi keşifler ve sömürgeciliğin gelişmesiyle ekonomide de büyük bir değişim yaşanmıştır. Ekonomik dönüşümdeki temel nokta coğrafi keşiflerdir. Bu dönemde sanayi ve ticaret hızlı bir şekilde artmış, özellikle Batı önemli bir gelişim yakalamıştır. Sömürgecilik ise sermaye birikiminin önemli bir kaynağını oluşturmuştur. Sanayi Devrimi’nde üretim anlayışı değişmiş; kentlerde nüfus birikimi yaşanmış, bu doğrultuda modern devlet anlayışında değişimler meydana gelmiştir. Ayrıca sınıf yapısında yaşanan değişimlerle bir rekabet başlamış ve ülkeler pazar kapma yarışı içerisine girmişlerdir.²⁰ Böylelikle sanayi devrimi, tarımsal ekonomiden makine ekonomisine geçme olarak anlaşılmıştır.

Ekonomide yaşanan kırılmalardan bir diğeri de Birinci Dünya Savaşı’ndan sonra gerçekleşmiştir. 1922 ve 1925 yılları arasında ülke ekonomileri bir büyüme çabası içine girmişlerdir. Savaştan az hasar alan Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve Kanada gibi ülkeler üretim kapasitelerini arttırmış fakat toplam üretim, toplam talebi aşarak arz fazlasına neden olmuştur. Bu durumda 1929 yılında başlayan ekonomik bunalım kısa sürede yayılarak toplumlari derinden etkilemiştir.²¹ Savaş sonrası ekonomik üstünlük elde eden ABD her ne kadar üstünlüğü sağlamış olsa da Avrupa’da yaşanan talep

---

¹⁸ Birol Akgün ve Cüneyt M. Özşahin, “Soğuk Savaş Sonrası Dünyada Demokratik Konsolidasyon Sorunu: Teorik Bir Çerçeve Anlayışı,” *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, Cilt 7, Sayı 28, 31-57 (2011): 36

¹⁹ Hacıyev Ş.H. ve Bayramov E.İ., *Dünya Ekonomisinin Tarihi* (Ankara: Gazi Kitabevi, 2013): 191-195.

²⁰ Hacıyev Ş.H. ve Bayramov E.İ., *Dünya Ekonomisinin Tarihi*, 191-195.

²¹ Yardımcı, M.E., İnce, M.R. ve Ekiz, R., “1929 Dünya Ekonomik Krizinin Sebepleri ve Sonuçları Üzerine Bir Değerlendirme,” *Dünden Bugüne Ekonomi Yazıları*, 242-268, (2017).

daralmasından dolayı kar elde edememiştir. Bunun üzerine ülke iç pazara yönelmiş ancak krizin önüne geçememiştir. Faiz oranlarının artmasının ardından oluşan güvensizlik, hisse senetlerinde düşüşe neden olmuştur. New York'ta bankalar batmış, ayrıca üretimin artması ve işçi ücretlerinin bu üretimi tüketebilecek düzeyde olmaması nedeniyle üretim-tüketim arasında ciddi bir dengesizlik meydana gelmiştir. Bunalımdan çıkabilmek için devlet çareyi ekonomiye müdahale etmekte bulmuştur. Keynesyen politikalar ile karma ekonomik sisteme geçilmiş, kamu ve özel kesim üretime katılmış ve yatırımlar teşvik edilmiştir. Devlet altyapı yatırımlarına yönelerek sermaye için talep yaratmıştır. Böylelikle kapitalizmin serbest piyasa ekonomisi çökerek dünya 1980'lere kadar devam eden iki kutuplu bir hale gelmiştir.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında Amerikan hegemonyası yükselmiş ve Bu durumda Uluslararası Para Fonu (IMF), Dünya Bankası (WB), Karşılıklı Ticaret Anlaşması (GATT) gibi kurumlar ortaya çıkmıştır.²² IMF, yeni bir sabit kur sistemi oluşturarak, kısa süreli ödemeler yaparken, Dünya Bankası uzun süreli krediler vererek ülke ekonomilerinin yapısal dönüşümünü hedefleyen bir program sunmuştur. GATT'daki temel amaç ise gümrükleri düşürmektir. Bu üç kuruluş ABD'nin yeni dünya sistemini şekillendirme ve diğer ülkeleri bu yeni sisteme entegre etme konusunda araçsallaştırılmıştır.

Keynesyen dönem olarak geçen bu dönemde bir refah artışının yaşandığı göz önüne alınarak kapitalizm ile demokrasi arasında bir denge olduğu söylenebilir. Ancak bu denge 1960'lı yılların sonundan başlayarak, özellikle 1970'li yıllarda bozulmuş ve bir kriz durumunun ortaya çıkmasına neden olmuştur. 1970'li yılların getirdiği bir diğer olay ise petrol krizidir. Krizin oluşum süreci Arap-İsrail savaşıyla başlamıştır. Bölgede ABD'nin İsrail'i desteklemesinin bir sonucu olarak Arap ülkeleri, kaybettikleri toprakları geri almak için petrolü bir baskı aracı olarak kullanma yoluna gitmişlerdir. 1974 yılında petrol fiyatına gelen artış başta ABD olmak üzere sanayileşmiş ülkelerin üretim sistemlerinin sekteye uğramasına neden olmuştur. Karların ve ücretlerin reel değerler altına düşmesini engellemek için de petrol fiyatındaki artışlar maliyetlere yansıtılmış ve bu durum enflasyonun hızlanmasına neden olmuştur. Aynı şekilde petrol ithal eden ülkelerde büyüme hızı düşmeye başlarken, işsizlik oranında artış

---

²² Gülten Kazgan, "Dünden Bugüne Küreselleşmenin Ekonomik Temelleri," *Türkiye Ekonomi Kurumu* (2017): 12-15.

yaşanmıştır.²³ Bu dönemde sistem devamlılığını kaybetmeye başlamış, devamlılığını kaybederken 1970 ve 1980 arasında bir geçiş dönemi yaşanmış, bu durum Keynesyen politikalardan neo-liberal politikalara geçiş dönemi olarak tanımlanabilmektedir.

Neo-liberalizm, ekonominin devlet işlerinden ayrılması ve piyasayı özel teşebbüsün yönetmesi gerekliliğini ileri sürmektedir. Neo-liberalizmin ortaya çıkışındaki asıl önemli nokta İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra oluşan refah döneminin krize dönüşmesidir. Bu doğrultuda neo-liberalizm, kapitalizm krizine bir çözüm sunmak amacıyla serbest ticaretin yeniden uygulanması ve piyasaların serbestleştirilmesini öngörmektedir.

Geçiş dönemine karşılaştırmalı şekilde bakacak olursak, İkinci Dünya Savaşı sonrasında keynesyen olarak tanımlanan bu süreç 1970'li yıllarda son bulmuştur. Altın çağ olarak adlandırılan bu dönemin temel özellikleri, teknolojik gelişme, tam istihdam, refah artışı, yüksek alım gücü şeklinde olmuştur. Fakat kar oranlarının düşmesiyle, merkez ülkelerdeki kapitalizm bir yapısal krize girmiş ve bu nedenle Keynesyen uzlaşma devam ettirilememiştir. Krize giden bu süreç merkezde yatırımların durması, büyümenin yavaşlaması, işsizliğin ve enflasyonun artması şeklinde kendini göstermiştir. Bu süreçte devletler iktisat politikalarına yeni bir biçim vermeye çalışırken; ideoloji, iktisat politikası ve yeni dönemi biçimsel olarak karakterize eden neo-liberal politikalar dünya çapında uygulanmaya başlamıştır. Devletin müdahale alanını kısıtlamayı öngören neo-liberalizm savunucuları, devletin piyasaya müdahalesinin, krizin ana nedeni olduğunu vurgulamışlardır. Bu doğrultuda neo-liberalizm piyasaların serbestleşmesi, yabancı yatırımların içeriye girmesine izin verilmesi, sendikaların gücünün azaltılması, emek piyasaların esnekleştirilmesi ve düzenlemelerden arındırılması, kamu iktisadi kurumların özelleştirilmesi ve piyasaların hem yabancı sermayeye hem de yabancı mallara açılmasıyla devletlerin bu krizden çıkabileceklerini öne sürmüştür. Neo-liberalizmi merkez ve çevre ülkeleri ve bunlar arasındaki ilişkileri etkileyen bir ekonomik işleyiş olarak ifade edebilmekteyiz. Neo-liberalizm ile üretim tarzı değiştirilmemiş fakat düzenlenmesine ve işlenişine bir takım kurallar getirilmiştir. Bu kurallar Keynesyen dönemde güçlü sendikalar, yüksek asgari ücretler, kolay olmayan işten çıkarılmalara karşı neo-liberal dönemde emeğin esnekleştirilmesi, esnek işgücü

---

²³ Salih Öztürk ve Selin Saygın, "1973 Petrol Krizinin Ekonomiye Etkileri ve Stagflasyon Olgusu," *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 6, Sayı 12, 1-12, (2017): 3.

piyasası ve farklı ücret politikalarına ilişkin uygulamalardır. Keynesyen dönemdeki fiyat kontrolleri ve sermaye çıkışlarına getirilen kısıtlamalara karşı neo-liberal dönemde piyasadaki düzenlemelerin ortadan kaldırılması amaçlanmıştır. Özellikle piyasalara sermaye girişini sağlama, uluslararası ticaretin önünü açması amacıyla kısıtlamaların kaldırılması neo-liberalizmin en önemli amaçları arasındadır.²⁴

1980’li yıllardan itibaren dünya genelinde etkisini gösteren neo-liberal politikalar, ekonomik anlamda birçok dönüşümlere neden olmuştur. Neo-liberalizm ile başlayan bu dönüşüm birçok tartışmayı beraberinde getirmiştir. Bu süreç içerisinde makroekonomide yaşanan istikrarsızlık ve kriz, tartışmalara ivme kazandırmıştır. Bunlar arasında en etkili olanı 2008 krizidir. Kriz 2007 yılında Amerika Birleşik Devletleri’nde başlayıp 2008 yılında üst seviyeye ulaşmış ve domino etkisiyle kısa bir sürede tüm dünyayı kapsamıştır. Kriz sonrasında gelişmiş ülkelerdeki büyüme hızı ortalamasının altında kalmıştır.²⁵ Küresel krizi atlattık için Amerika ve Avrupa’da devlet müdahalesini öngören uygulamalar neo-liberal küreselleşme olgusunun eleştirilmesine yol açmıştır. Neo-liberal politikaların uygulama alanı bulduğu dönemde serbestleşen piyasalar, krizlerin meydana gelme ihtimalini doğurmuştur.²⁶ Dünyada 2008 krizinin etkileri hala sürmekte olup, kriz ve neo-liberal politikaların geleceği hakkındaki tartışmalar bugün de devam etmektedir.

1.2. Sistem ve Sistem Teorisi

Farklı biçimlerde algılanan sistem kavramı “belirli bir amacı gerçekleştirmek için birlikte çalışan ve birbirlerini etkileyen parçalardan oluşan bir bütün” olarak tanımlanmaktadır. Bu açıklamadan anlaşılacağı üzere her sistemin gerçekleştirmeye çalıştığı bir amacı vardır. Yani sistemin oluşumu bir nedene bağlanırken, etkileşim içindeki parçalar benimsenen amaç uğruna birlikte çalışmaktadır. Bu bütünlük, sistem için önemli bir yapı taşı oluşturmaktadır. Çünkü parçalardan birinde meydana gelen değişiklik, sistemin işleyişinde farklılıklar doğurabilmektedir.²⁷ Sistemin içindeki öğelerin bozulması veya işleyememesi durumunda sistem özelliğini kaybedip

---

²⁴ Tayyar Arı, “Neo-Liberalizm: Bireysel Özgürlük, Toplumsal Eşitlik İlişkisi ve Yeni Sağın Eleştirisi,” *Uludağ Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt 15, Sayı 1, 209-223, (1994): 209.

²⁵ Süreyya Yıldırım, “2008 Yılı Küresel Ekonomi Krizinin Dünya ve Türkiye Ekonomisine Etkileri,” *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, Cilt 12 Sayı 18, 47-55, (2010).

²⁶ Uğur Sevim, “Neoliberal Krizler Çerçevesinde Kurumsal Yönetişimin Değerlendirilmesi,” *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9 (42), (2016): 1630.

²⁷ Aleskerov, *Eski Sosyalist Ülkelerde Siyasi Rejim Değişmeleri*, 31-34.

dağılmaktadır. Böylece dağılan sistemdeki ögeler yeni bir sistemin ögeleri durumuna geçecektir.²⁸ Ayrıca sistemin parçaları da kendi bünyesinde başka parçalar barındırmaktadır. Bu bütüne alt sistem adı verilmektedir. Böylece sistemi basitten genele yönelik hiyerarşik bir düzen içinde sıralamak mümkündür. Hiyerarşik olan sistem düzeni “süper” veya “supra” olarak adlandırılmaktadır. Hiyerarşik sistem içerisindeki her parça çevresi ile ilişki içindedir. Bu ilişkiyi sağlayan sistemler açık sistem, çevresel ilişkiyi sağlayamayan sistemler ise kapalı sistem olarak adlandırılmaktadır.²⁹ Aralarında etkileşimin söz konusu olduğu ve sistemi meydana getiren ögelerin hem bir sistem olarak hem de sistem içinde incelenmesine ilişkin ilk örnekler doğa biliminde verilmiştir.³⁰ Ayrıca kavram sosyal bilimlere biyoloji ve sibernetik biliminden getirilmiştir.³¹

Yukarıdaki tanımlamalardan yola çıkarak kavramın daha iyi anlaşılması için insan bünyesini örnek olarak verebiliriz. İnsan bünyesini oluşturan organların düzenli çalışmasıyla sistem sağlıklı kalmaktadır. Bir organın rahatsızlığı ise bütün sistemi etkilemektedir. İnsan varlığının sona ermesiyle sistem de bitmiş olacaktır. Ayrıca organlar yeni bir sistemin ögesi olarak da varlığını sürdürmektedir. Yani insan, hem biyolojik hem de sosyolojik sistemin en küçük ögesini oluşturmaktadır.³²

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra sistem kavramı gün geçtikçe uluslararası ilişkiler disiplininin ana kavramlarından biri haline gelmiştir. Realizm-idealizm ve davranışsalcılık-gelenekselcilik yaklaşımları disiplinin gelişmesinde önemli rol haline gelmiştir. Bahsi geçen yaklaşımlar kendilerine uygun kavramları geliştirmiştir ve bu kavramlar arasında sistem kavramı önemli bir yer teşkil etmektedir.³³ Aralarında belli başlı farklar olmasına rağmen gerek realizm gerek davranışsalcılık, sistem kavramını benimsemiştir. Ayrıca realistler sistem kavramına atıfta bulunurken, sosyal bilimlerin sosyoloji ve siyaset bilimi alanlarından da etkilenmişlerdir.³⁴ Özellikle bilim dalları,

---

²⁸ Ali Öztekin, *Siyaset Bilimine Giriş* (Ankara: Siyasal Kitapevi, 2018): 231-32.

²⁹ Ludwig Von Bertalanffy, “The Theory of Open Systems in Physics and Biology,” *Science, Department of Biology, University of Ottawa*, vol. 111, (1950): 23-29.

³⁰ Mustafa Yalçınkaya, “Açık Sistem Teorisi ve Okula Uygulamaları,” *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt 22, Sayı 2, 103-116, (2002): 104.

³¹ Aleskerov, *Eski Sosyalist Ülkelerde Siyasi Rejim Değişimleri*, 32.

³² Öztekin, *Siyaset Bilimine Giriş*. 231-38.

³³ Atilla Eralp, “Sistem”, *Devlet ve Ötesi*, Derleyen Atilla Eralp (İstanbul: İletişim Yayınları, 2012), 125-55.

³⁴ Oktay F. Tanrıseven, “Güvenlik”, *Devlet ve Ötesi*, Derleyen Atilla Eralp (İstanbul: İletişim Yayınları, 2012), 127.

davranışsal yaklaşımın da etkisiyle daha bilimsel hale gelmek için çabalamışlardır. Bu çabanın nedeni sistem kavramının oluşturduğu bütünselliğin böyle bir yönelişe yarar sağlayacağını düşünülmesinden kaynaklanmıştır. Bu yüzden sosyoloji alanında Talcott Parsons, sosyal sorunları bütünsellik içine alarak, sosyal sistem kavramının gelişmesinde rol oynamıştır.³⁵ Siyaset biliminde ise David Easton, siyasal sistem kavramının önemine vurgu yapmış, onun öncülüğündeki yapısalçı fonksiyonalist yaklaşım da sistem kavramını geliştirmiştir.³⁶

Siyaset bilimciler daha çok siyasal sistem üzerinde dururken, uluslararası ilişkiler alanındaki uzmanlar uluslararası ve ulusal siyasal sistemin farklılıklarını açıklayarak temel çalışma alanını belirleyebileceklerini fark etmişlerdir. Realistlere göre ulusal sistemde meşru merkezi otorite ön plana çıkarken, uluslararası sistemde anarşik bir yapı mevcuttur.³⁷ Uluslararası ilişkilerin Siyaset biliminin kavramsal araçları ile açıklanamayacağı üzerine duran Hans J. Morgenthau ve Realistler, uluslararası ilişkilerin, uluslararası siyaset konuları üzerinde durulması gerektiğini ifade etmişlerdir. Bu doğrultuda sistem kavramını öne çıkararak uluslararası sistemi, uluslararası siyasi sisteme indirgemişlerdir.³⁸ Belirli alanlarda realistlerin bakış açısından ilerleyen davranışsalcılar da kavramı daha sistematik olarak açıklamaya yönelmişlerdir. Uluslararası sistemin nasıl bir bütün olduğu, bütünün hangi parçalardan oluştuğu ve parçalar arasındaki ilişkilerin ne şekilde anlaşılması gerektiğini araştırmışlardır. Bu çalışmalarla birlikte uluslararası sistem tanımında ilk olarak parçalar arasındaki ilişkiye ve etkileşime ağırlık verilmiştir.³⁹ Üzerinde durmamız gereken bir başka kavram dünya sistemi yaklaşımıdır. Dünya sistemine önemli katkılarda bulunan iki isim George Modelski ve Immanuel Wallerstein'dir. Wallerstein'e göre modern dünya sistemi yapı ve içerik olarak önceki dünya sistemlerinden farklıdır. Wallerstein'in dünya sistemi alanında yaptığı katkılar uluslararası ilişkiler disiplinde etkisini göstermiştir.⁴⁰ Wallerstein ile birlikte Modelski de modern dünya sisteminin 1500-1600 yıllarında oluştuğu ve bu tarihin dönüm noktası olduğuna dikkat çekmişlerdir. Aralarında farklar olsa da iki düşünce de modern dünya sistemini yapı ve süreçlerden oluşan bir bütünü

---

³⁵ Talcott Parsons, *The Social System* (London: The Free Press of Glenco. 1951).

³⁶ David Easton, *The Political System* (New York: Alfred Knopf, 1971).

³⁷ Eralp, *Sistem*, 125-30.

³⁸ Hans J. Morgenthau, *Politics Among Nations* (New York: Alfred A. Knopf, 1948).

³⁹ Eralp, *Sistem*, 129-31.

⁴⁰ Immanuel Wallerstein, *The Modern World-System: Capitalist Agriculture and the Origins of the European World-Economy in the Sixteenth Century* (New York: Academic Press, 1974).

kapsadığını ve sistemin temel özelliğinin dikey örgütlenme olduğunu savunmuştur. Dikey örgütlenme Modelski'ye göre otorite ilişkilerine, Wallerstein'e göre iktisadi ilişkilere dayanmaktadır.⁴¹

Genel olarak sistem kavramını özetlenirse, birbirleri arasında karşılıklı ilişki içinde bulunan nesnelere bir bütünü olarak tanımlanabilir. Nesnelere dizisinin sistem olabilmesi için dört özelliğe sahip olması gerekmektedir.

- Genelde birden çok öğeden veya üyeden oluşmaktadır.
- Eğer sistemin kendisi de bir sistemin alt ya da üstünü oluşturuyorsa, üyesi olduğu alt ve üst sistemleri arasında sürekli bir ilişki içinde olmalıdır.
- Öğeler, ait olduğu sistemde bir bütün oluşturmaktadırlar.
- Her sistemin kesinlikle amacı ve gerekçesi olmalıdır.⁴²

Parlamento, parti, sendika, sivil toplum gibi kuruluşların kendi aralarında oluşturdukları belirli ilişkiler, siyasal sistemi meydana getirmektedir. Bu unsurların kurmuş olduğu ilişkiler toplumdaki topluma farklılık gösterebilmektedir ki bu anlamda da siyasal sistemin ülkeden ülkeye değişebilmektedir.⁴³ Siyasal sistem başka bir ifadeyle toplumların amaçlarını saptamak ve bu amaçlara ulaşabilmek için oluşturdukları örgütler dizisi olarak açıklanmaktadır. Açıklamalardan yola çıkarak sistem analizi belirli bir bütünün en üstten veya en alttan başlayarak en küçük birimlere kadar ayrıştırılması ve her türlü ilişkinin ortaya çıkarılması olarak tanımlanabilir.

Siyasal sistem kavramını ve analizi bağlamında çalışmalar yapan en önemli siyaset bilimcilerin başında David Easton gelmektedir. Easton'a göre siyasal sistem, sosyal sistemin parçası şeklinde bulunmakta ve içerisinde siyasal hayata yön veren kurum, olgu ve süreçlerin bulunduğu bir bütünü ifade etmektedir. Easton, siyasal sistemlerin toplumsal çevreleri ile uluslararası toplum tarafından şekillenen iki çeşit baskıya maruz kaldığını vurgular. Toplumsal çevre; ekolojik, biyolojik, kişisel ve sosyal sistemleri içermekle birlikte alt sistemlerden oluşmaktadır. Uluslararası toplum da siyasal, ekolojik ve alt sistemlerle birlikte bir bütünü oluşturmaktadır. Bu nedenle siyasal

---

⁴¹ Eralp, *Sistem*, 143.

⁴² Öztekin, *Siyaset Bilimine Giriş*, 232-33.

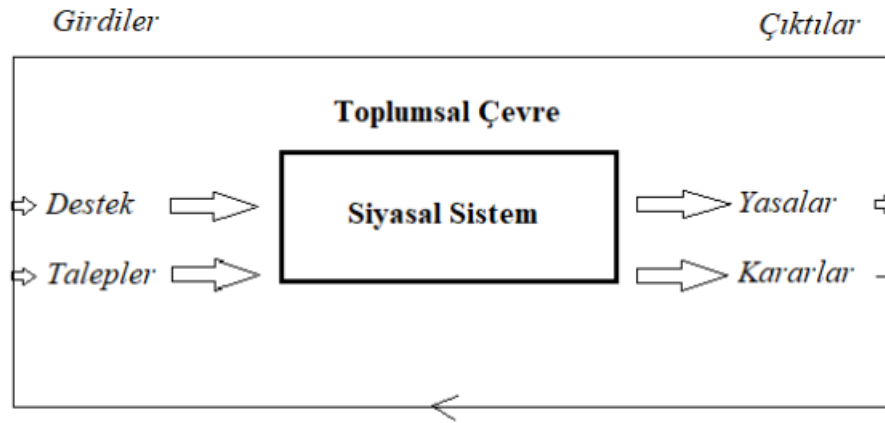
⁴³ Nur Vergin, *Siyasetin Sosyolojisi* (İstanbul: Doğan Kitap, 2016): 53-54.

sistemin tepkisine yol açan çevresel etkenler sistemin kendi içindeki dinamiklerinden, ayrıca uluslararası sistem ve alt sistemlerden de kaynaklanabilmektedir.⁴⁴

Easton'a göre bir siyasal sistemde toplumsal çevreden istem ya da destek niteliğinde girdiler bulunmaktadır. Bu "girdi"ler sonucunda o sistemde oluşan kararlar ve uygulamalar "çıkı"ları meydana getirmektedir. Şekil-1'de de görüldüğü gibi çevreye yansıyan çıktılar yeni talepler doğrultusunda girdi olarak sistemde yerini almaktadır.

Şekil-1: Sistem Yaklaşımı

Eğer bu talepler fazlaysa, birbiri ile çelişme durumu ortaya çıkarak sistemin yanıt vermesini zorlaşacaktır. Bu durumda siyasal sistem, yeni uygulamalara yanıt vermeyecek bir hale gelebilmektedir. Sadece aşırı yüklenme ile kalmayıp, sayısal verinin fazlalığı dışında bazı taleplerin içeriği de sistemi zorlayabilmektedir.

1.3. Rejim ve Siyasi Rejim Kavramları

Rejim kavramı geniş bir yelpazeye sahip olmakla birlikte birçok farklı anlamda kullanılmaktadır. Kavram genel olarak;

- İktidarın kullanılmasında amaç, metot ve yöntemlerin tümü,
- Belirli bir yaşam düzeni (dinlenme, beslenme),
- Faaliyet alanında bağlayıcı kural, talep, norm ve ilkeler sistemi (deniz rejimi),
- Belirli bir durum veya konumdur (üretim rejimi).⁴⁵

Rejim kavramının zengin içeriğe sahip olmasını onun farklı disiplinlere hitap etmesiyle açıklayabiliriz. Kavram, siyaset ve hukuk literatüründe günümüz toplumunun

⁴⁴ David Easton, *a Systems Analysis of Political Life* (Newyork: University of Chicago, 1965).

⁴⁵ Aleskerov, *Eski Sosyalist Ülkelerde Siyasi Rejim Değişmeleri*, 19.

durumunu ve toplumda ortaya çıkan dönüşümlerin özyapısının daha anlaşılır hale gelmesi için kullanılmaktadır.⁴⁶ Siyasi rejim kavramının bugüne kadar siyaset biliminde birçok yorumu ve tanımı bulunmaktadır. Bu doğrultuda iki alan siyasi rejim kavramının kavramsal yorum ve tanımlarının çoğunu biriktirmektedir. Bunlar hukuki ve sosyolojik yaklaşımdır. İlk durumda, siyasi rejim anayasal normlarda yer alan biçimsel hukuki ölçülere dayanan resmi ve açık sistem yöntemlerini barındırmaktadır. Dolayısıyla siyasi rejim kavramı, devletin yönetim biçimi kavramına oldukça yakın hale gelmektedir. Siyasi rejimlerin yorumlanmasında bir diğer husus sosyolojik yöntemdir. Sosyolojik yöntem diğerlerine göre daha moderndir ve bu durum, kavramın tanımındaki diğer kriterlerden kaynaklanmaktadır.⁴⁷ Sosyolojik yaklaşımda siyasi rejim; seçim, oylama ve karar alma modellerine sahip olan, diğer taraftan da parti ve sivil baskı gruplarının siyasi katılım metotlarını içeren toplumu yönetme usulü olarak açıklanmaktadır.⁴⁸

Siyasal rejim geniş anlamda yönetenler ve yönetilenler arasındaki ayırım biçimi anlamına gelmektedir. Rejimin niteliği, onu oluşturan yönetici kişilere bağlıdır. Bu yüzden yönetici kişilerin seçilme yöntemi rejimin temelini oluşturmaktadır.⁴⁹ Yönetenler ne şekilde seçildi? Yönetenin yönetilenler karşısında yetkileri sınırlı mı? Siyasal rejim türünü anlamak için bu gibi sorulara verilen cevaplar büyük öneme sahiptir.

1.3.1. Siyasi Rejimlerin Sınıflandırılması

Öncelikle sistemleri neden sınıflandırma ihtiyacı duymaktayız sorusunun iki önemli sebebinin olduğunu vurgulamamız gerekmektedir. Bunlardan birincisi; böyle bir sınıflandırmanın, siyaseti ve yönetimi anlama bakımından katkı sağlayacak olmasıdır. Alexis Tocquevelli'nin vurguladığı şekliyle “kıyaslama yapılmadan zihnin nasıl yol aldığı bilinmez,” yani ikinci olarak sınıflandırma yapmak, kıyaslamayı daha metodik ve daha sistematik hale getirmeye yarayan bir araçtır.⁵⁰

---

⁴⁶ Николай Игнатьевич Матузов & Александр Васильевич Малько, “Политико-правовые режимы: актуальные аспекты,” *Гражданское общество и правовое государство* (1997): 63-71.

⁴⁷ А.А. Дегтярев, *Основы политической теории* (Москва: Институт Открытое общество, 1998): 122-23.

⁴⁸ Кудрявцев, Ю. А. “правоведение и политология,” *pravo33.wordpress*, 5 Aralık 2020 tarihinde <https://pravo33.wordpress.com/2008/09/30/юа-Кудрявцев-политические-режимы> adresinden erişildi: 195-205.

⁴⁹ Maurice Duverger, *Siyasal Rejimler* (İstanbul: İletişim Yayınları): 11.

⁵⁰ Andrew Heywood, *Siyaset* (Ankara: Adres Yayınları, 2006): 334.

Siyasi rejimler Eski Yunandan günümüze kadar üstünde çalışılan konular arasında yer almış ve bunun yanı sıra siyasi rejimlerin sınıflandırılması neredeyse her dönem ele alınan siyasal konular haline gelmiştir.⁵¹ Sınıflandırma yaparken ayrıntılı olarak dikkat etmemiz gereken kriterler: siyasi partilerin faaliyeti ve sistemin diğer unsurlarıyla ilişkileri, devlet organlarının oluşumu, yönetim ilişkileri, yerel yönetimin siyasi süreçlere katılımı, yasama, yürütme ve yargı kuvvetlerinin ayrımı, siyasi katılım düzeyi, yönetimde açıklık, güvenlik kuvvetlerinin siyasi yaşamda rolü ve parti liderlerinin seçim veya atama şeklidir.⁵² Genel itibariyle siyasi kavramların ne doğrultuda anlaşılacağı kişilerin ideolojisine, dünya görüşüne ve inançlarına göre değişiklik göstermektedir. Bahsi geçen kavramlar kullanıldıkları yere ve zamana göre farklı şekilde algılanmıştır. Bu nedenle siyaset biliminde sınıflandırma yaparken kavram kargaşasının ortaya çıktığını belirtebilir. Rejim değişikliklerinin ortaya çıkardığı biçimler, ülkelerde ayrı ayrı şekillenmiş ve rejimlerin mutlak bir sınıflandırmaya dâhil olmasını engellemiştir.⁵³ Sınıflandırmadaki zorluklardan bir diğeri de sınıflandırılmanın hangi temel kıstaslar üzerinden yapılacağı sorusuna verilecek kesin bir cevabın olmamasıdır. Çünkü hiçbir sınıflandırma tek bir faktöre dayanmamaktadır.⁵⁴

20. yüzyılda yaşanan gelişmeler rejimlerin sınıflandırılması konusunda yeni bir yol çizilmesine neden olmuştur. İki savaş arası dönemde Stalinist Rusya, Nazi Almanya'sı ve faşist İtalya; otoriteriyenizmin yeni şekillerinin ortaya çıktığı düşüncesini güçlendirmiştir. Bu yüzden söz konusu dönem dünyanın demokratik devletlerle totaliter devletler arasında bölündüğü bir dönem olmuştur. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra faşist ve Nazi rejimlerinin çökmesine rağmen 1960'lı yıllar boyunca rejimleri sınıflandırma çabaları devam etmiştir. Bu durum "üç dünya" yaklaşımı olarak adlandırılan yaklaşımın popüler olmasına yol açmıştır.⁵⁵

Bu yaklaşımın siyasi, ideolojik, iktisadi ve stratejik boyutları vardır. Birinci sırada sanayileşmiş Batılı rejimler, ikinci sırada büyük ölçüde sanayileşen ve kendi nüfuslarının temel ihtiyaçlarını temin etmeye çalışan komünist ülkeler, üçüncü sırada ise Afrika, Asya ve Latin Amerika'nın az gelişmiş ülkeleri yer almıştır. Birinci sıradaki

---

⁵¹ Hasan Buran, "Siyasal Rejim Sınıflamalarının Yeniden Gözden Geçirilmesi Üzerine," *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 14, Sayı, 1, 69-97 (2009): 70.

⁵² Aleskerov, *Eski Sosyalist Ülkelerde Siyasi Rejim Değişmeleri*, 43.

⁵³ Aleskerov, *Eski Sosyalist Ülkelerde Siyasi Rejim Değişmeleri*, 44.

⁵⁴ Heywood, *Siyaset*, 41.

⁵⁵ Heywood, *Siyaset*, 338.

lkeler 1983 yılında dünya nüfusunun yüzde 15'ini teşkil etmiş ve buna rağmen gayri safi yurtiçi hasılanın (GSYH) yüzde 63'n karılamılardır. İkinci sırada yer alan komünist ülkeler dünya nüfusunun yüzde 33'n teşkil etmiş ve GSYH'nin yüzde 19'unu üretmişlerdir. Dünya nüfusunun yüzde 52'sini kapsayan ve GSYH'nin yüzde 18'ini üreten ülkeler ise, üçüncü sıradakilerdir.⁵⁶

İdeoloji açısından bakıldığında birinci dünya ülkeleri kapitalist ilkelere, ikinci dünya ülkeleri komünist değerlere bağımlılığını srdrmtir. Birinci dünya rejimlerinde seçimler liberal temellere dayanmış, ikinci dünyada ise tek parti ilkesi uygulanmıştır. Gelişmekte olan üçüncü dünya ülkeleri ise genel olarak otoriter rejimleri kapsamıştır. Bu dönemde basit Şekilde iki kutuplu bir dünya düzeninin olduğu gözlenmektedir. Bağlantısız olan üçüncü dünya ülkeleri ise iki kutup arasındaki mücadelenin icra edildiği bir alanda kalmıştır.

Bu sınıflandırma 1970'lı yıllardan sonra petrol zengini olan Ortadoğu lkeleri, sanayileşmeye balayan Doğu ve Güneydoğu Asya, küçük çapta Latin Amerika lkelerinin ykseliiyle geçerliliğini yitirmeye balamıtır. Ayrıca Sahra-Altı Afrika'sının belirli kısımlarında artan fakirliğin dördüncü dünyayı oluşturduğu söylenebilir.⁵⁷ Aslına bakılırsa bu sınıflandırmanın geçerliliğini yitirmesindeki en büyük etken 1989-1991 yılları arasında Doğu Avrupa'da yaşanan devrimler ve beraberinde gelen siyasi liberalleşme ve piyasa reformu ile komünist rejimin kdr. Francis Fukuyama,⁵⁸ bu gelişmeyi tarihin sonu olarak görmüş ve ideolojik çatışmanın sona erdiğini vurgulamıştır.

Yukarıda yazılanlardan siyasi rejimleri sınıflandırmanın zor olduğu anlaşılmaktadır. Rejimlerin kendileri değişkendir. Ayrıca siyasi gerçeklik değiştikçe, rejimlerde geride kalmamak uğruna mücadele vermektedirler. Rene Descartes'in de belirttiği gibi değişmeyen tek Şey değişimdir. Yine de Heywood (2006), modern dünyadaki rejimlerin be türünü ayırmaktadır. Bunlar; Batı poliarileri, yeni demokrasiler, Doğu Asya rejimleri, İslami rejimler ve Askeri rejimlerdir.

---

⁵⁶ Heywood, *Siyaset*, 338.

⁵⁷ Heywood, *Siyaset*, 339.

⁵⁸ Francis Fukuyama, "Tarihin Sonu" adlı kitabında insanlığın gelebileceği son noktadan bahsetmektedir. Fukuyama'nın en çarpıcı açıklamalarından biri tarihin sonuna gelindiği ve bu sonun liberal demokrasi olacağı düşüncesidir. Artık bundan sonra dünyada alternatif oluşturabilecek hiçbir rejimin bulunmayacağına dikkat çekmiştir. Ayrıca Fukuyama'ya göre liberalizm bir tercih değil zorunlu bir sondur. SSCB'nin dağılmasına kadar liberalizmin karşısındaki en büyük güç olan komünizmin başarısızlığı, Fukuyama'ya göre liberal demokrasinin tekliliğini kuvvetlendirmitir.

- *Batı Poliarşileri*: bu kavram liberal demokrasi ya da sadece demokrasi olarak gruplandırılan rejimlerle denktir. Poliarşi kelime anlamı olarak çokların yönetimi anlamına gelmektedir. Huntington'a göre bu türdeki rejimler ilk iki demokratikleşme dalgasıyla gündeme gelmiştir. Bunlardan ilki ABD, Fransa ve İngiltere gibi ülkelerde 1828-1926 yılları arasında, İkinci ise Batı Almanya, İtalya, Japonya ve Hindistan gibi ülkelerde, 1943-1962 yılları arasında ortaya çıkmıştır.

Poliarşi terimi ilk olarak “Siyaset, İktisat ve Refah” kitabında Robert Dahl ve Charles Lindblom tarafından yönetim sistemi tanımı için kullanılmıştır.⁵⁹ Yazarlara göre poliarşilerin iki temel özelliği vardır. Bunlardan ilki muhalefete karşı bir hoşgörüdür. İkinci özellik ise, halk gönüllüğünü teminat altına almaya yetecek kadar siyasi katılımın gerçekleşme olasılığının varlığıdır. Bu özelliğe göre rekabetçi ve düzenli bir seçimden bahsedebilmekteyiz.⁶⁰ Poliarşik rejimler, bahsi geçen iki özelliğin bir arada bulunmasıyla diğer rejim türlerinden ayrılmaktadırlar.

Yapılan tamına göre poliarşinin yaygın bir rejim türünü ifade ettiği görülmektedir. Heywood'a (2006) göre, çok partili seçimlerin benimsendiği bütün ülkeler poliarşik özellik taşımaktadır. Ancak Batılı poliarşilerin liberalizmden gelen özellikler ile daha özel bir niteliği bulunmaktadır. Ayrıca Batılı poliarşileri de birbirinden ayıran noktalar vardır. Bu ayrımı çoğunluk yönetimi ve çoğulculuk oluşturmaktadır.⁶¹ Çoğunlukçu demokrasi, *Westminster*⁶² modeli olarak da adlandırılmakta ve parlamenter doğrultuda örgütlenmektedir.

Çoğunlukçu (majoriterian) modeller, aşağıdaki özelliklerden birine ya da tamamına sahiptir:

- Genellikle iki parti sistemi
- Merkezi ve üniter bir yapının bulunması
- Tek parti hükümeti
- Tek meclisli veya zayıf çift meclisli parlamento

---

⁵⁹ Robert A Dahl & Charles E.Lindblom, *Politics, Economics and Welfare* (New York: Routledge, 2017).

⁶⁰ Heywood, *Siyaset*, 343.

⁶¹ Heywood, *Siyaset*, 343.

⁶² Bu sistemde yürütme, parlamentodan çıkar ve ona karşı sorumludur. Bu model İngiltere'de doğmuş ve zamanla Kanada, Avustralya, Yeni Zelanda, Hindistan gibi ülkelerde benimsenmiş ve daha sonra yine birçok ülke tarafından uygulanmıştır. Ayrıca Westminster, İngiltere parlamentosunu da içinde bulunduran kenttir.

- Çoğunluk seçim sistemi
- Yazısız anayasa ve meclis egemenliği
- Yürütme ve meclis arasında kuvvetler ayrılığının olmamasıdır.

Çoğulcu modeller ise, aşağıda yazılan özelliklerden birine ya da tamamına sahiptir:

- Federal yönetim
- Güçler ayrılığı
- Etkin olan iki meclisli sistem
- Çok partili sistem
- Yazılı anayasa
- Nispi temsil
- Federalizm veya yetki devri
- Koalisyon hükümetinin bulunmasıdır.⁶³

Rejimlerin diğer türlerine de değinmekte yarar vardır.

- *Yeni Demokrasiler*: 1989-1991 yılları arası SSCB'nin dağılmasından sonra Doğu Avrupa'daki komünist rejimler çökmeye başlamıştır. Yeni demokrasiler bu dönemde ortaya çıkan rejimlere denk gelmektedir. Doğu Avrupa ülkelerindeki rejim değişiklikleri büyük oranda Batı liberal modeline geçiş olarak adlandırılmaktadır. Bu geçiş sürecinde ülkelerin çok partili seçimi benimsemesi ve iktisadi reformlara başvurmasıyla, Batı poliarşilerine yaklaştığı görülmektedir. Heywood (2006), bu ülkeleri yeni demokrasi veya yarı demokrasiler olarak sınıflandırmıştır. Bunun nedeni komünizmin biranda atılamaması ve geçiş sürecinde bazı güçlerin başıboş kalmasıdır. Örneğin Romanya ve ikinci bölümde de anlatılacak olan Bulgaristan'da post-komünist dönemde geçmiş dönemdeki kurumların rolünün devam ettirildiği görülmüştür.
- *Doğu Asya Rejimleri*: Komünizmin çöküşü gibi Doğu Asya'nın yükselişi de dünya tarihi açısından önemli bir meseledir. Doğu Asya'nın yükselişi ile dünya ekonomisinin yönü Batıdan Doğuya doğru kaymıştır. Bölgedeki iktisadi büyüme, Batının değerlerinden ayrı bir Asya değerlerinin⁶⁴ varlığını ve farklı bir

---

⁶³ Heywood, *Siyaset*, 344.

⁶⁴ Asya değerleri, Asya toplumlarının tarihini, kültürel ve dini arka planını yansıttığı düşünülen değerlerdir. Bunlar; sosyal uyum, otorite, aile değerlerine saygı olarak örneklendirilebilmektedir. Kaplan ekonomilerinin başarısı Asya değerlerinin değer kazanmasında önemli bir rol oynamışlardır.

statüde ele alınması gerektiğini göstermiştir. Doğu Asya rejimlerinin amacı iktisadi gelişmişliktir. Bu nedenle kendi aralarında benzer özellikler taşımaktadırlar. Büyümeyi ve refahı temel amaç olarak benimsemek daha çok “kaplan⁶⁵” ekonomilerde belirgin hale gelmiştir.

- *İslami Rejimler*: İslam; Kuzey Afrika, Ortadoğu ve Asya’nın bazı bölgelerinde siyasi bir güç olarak yükselmiştir. Adı geçen bölgelerde İslami çizgiyi takip eden rejimler bu gruba dâhil edilmektedir. Örneğin Malezya’da İslam resmi devlet dinidir ve en üst yönetici hem dini hem de devletin başıdır.
- *Askeri Rejimler*: Genel olarak Latin Amerika, Ortadoğu, Afrika ve Güneydoğu Asya’da bulunmaktadır. Bu rejime bağlı olan devletler varlıklarını devam ettirmek için askeri güç ve baskıya başvurumaktadırlar. Askeri rejimlerin en belirgin özelliği, hükümetin askeri emir-komuta zinciri içerisindeki pozisyonlara göre yerleştirilmesidir. Farklı yönetim şekillerine rağmen söz konusu rejimlerin tümünde bir baskı söz konusudur. Bu yönetim şeklinin farklı çeşitleri baskıyı içinde bulundurur. Bazı askeri rejimlerde silahlı kuvvetler yönetimi doğrudan üstlenirler.

1.3.2. Totalitarizm

Felsefe Terimleri Sözlüğüne göre totalitarizm, “Nazizm, faşizm ve Sovyet komünizminde örneklenen, tek bir partinin egemenliği altında, her türlü siyasi, ekonomik ve toplumsal faaliyetin devlet tarafından düzenlendiği ve muhalefetin baskı altında tutulduğu; özgürlüğe yer bırakılmadığı siyasi bir yönetim tarzıdır.”⁶⁶ Kelime eski Latince de “bütünle ilgili” anlamını taşımaktadır. Ayrıca kavram İtalyanca bütün ve mutlak anlamına gelen “totalitario” kelimesinden türetilmiştir. Bu kavram ilk kez 1920 yılında Benito Mussolini yönetimini belirtmek için Amendol ve P. Gabetti tarafından kullanılmıştır. Kavram 1925 yılında B. Mussolini’nin konuşmasından sonra siyaset bilimi literatüründe yerini almıştır. 1939 yılında totalitarizmin ilk bilimsel yorumlaması Amerika Felsefe Cemiyeti tarafından düzenlenen sempozyumda yapılmaya çalışılmıştır.⁶⁷ Totalitarizmin teorik paradigmaları ile ilgilenen filozoflar, iyi yönetim için ilk koşulun bilgili ve ehil sahibi olan kişilerin veya grupların yönetimde bulunması

---

⁶⁵ Güney Kore, Tayvan, Hong Kong, Singapur, Malezya.

⁶⁶ Ahmet Cevizci, *Felsefe Sözlüğü* (İstanbul: Paradigma, 1999): 851.

⁶⁷ Aleskerov, *Eski Sosyalist Ülkelerde Siyasi Rejim Değişmeleri* s.47

gerektiğini belirtmişlerdir. Düşünce tarihinde totalitarizmle ilgili kuramlara Antik Yunan'dan beri rastlanmaktadır. Örneğin; Platon, toplumu sınıflara ayırarak yönetimi bilgili sınıfa bırakmıştır. Karl R. Popper da totalitarizmin kökenlerini Platon'a kadar götürmüştür. Popper, totalitarizmin tüm Batı tarihi boyunca var olduğunu ve temel ilham kaynağını da Platon'dan aldığını iddia etmiştir. 20. yüzyıl teorisyenlerinden ve uygulayıcılarından olan Eski Sovyetler Birliği Hükümet Başkanı Vladimir Lenin, bilgili ve disiplinli sınıfa toplumu yönetme görevini atfetmiştir.⁶⁸ Bununla birlikte totalitarizm aslında 20. yüzyılın eseridir. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Avrupa'da meydana gelen kaotik ortam, Batılı demokrasilerin çalkantılı bir süreçten geçmesine neden olmuştur. Birinci ve İkinci Dünya Savaşı sonrasında demokrasilerde meydana gelen çalkantılar sonucu bu kavram yaygın bir hale gelmiştir. Örneğin İtalya'da parlamenter rejim eleştirileri arttığı zaman, totalitarizm kendini göstermeye başlamıştır. Farklı olarak Friedrich Von Hayek'in, İngiltere için, Avrupa medeniyetinin dayandığı ideallerden yavaş bir şekilde uzaklaşmaya başladığını vurgulayarak bu yolun sonunda totalitarizm ile karşı karşıya gelineceğinden bahsedilmiştir.⁶⁹

Kavram ile farklı yaklaşımların olduğunu söylemek gerekir. Bunun nedeni günümüze kadar gelen siyasi kültür ve ideolojik tercihlerin etkisidir. Totalitarizmin farklı uygulamalarına rağmen genel olarak; siyasi, ekonomik veya toplumsal durumlara öncelik verilerek yorumlama yapılmaktadır.

Raymond Aron'a (1976) göre totaliter rejimlerin başlıca beş unsuru vardır. İlk olarak totalitarizm, tek partiye dayanmaktadır. İdeoloji, tekelci partiye ruh vermektedir. Bu ideolojiyi yaymak için devlet kendine kuvvet ve inandırma şeklinde iki tekel tanımaktadır. Haberleşme aracı (radyo, televizyon ve basın) devlet ve devleti temsil edenler tarafından yönetilir. Ekonomik ve mesleki işlerin çoğu devletin buyruğu altındadır. Son olarak her iş ideolojiye bağlı olduğundan, ekonomik veya mesleki bir alanda meydana gelen bir hata aynı zamanda ideolojik bir hata olarak da nitelendirilir.⁷⁰

---

⁶⁸Roger Scruton, *Dictionary of Political Thought*, 3rd edition (New York: Palgrave Macmillan, 2007).391

⁶⁹ Friedrich Von Hayek, *Kölelik Yolu*, Çev. Turhan Feyzioğlu, Yıldray Arsan, Atilla Yayla, 6. Baskı (Ankara: Liberte, 2014): 34. - Hayek, *Kölelik Yolu*'nda Almanya'da Totalitarizmin ortaya çıkardığı gelişmelerin, İngiltere'de yaşanmaya başladığını gözlemlemesiyle; İngiliz entelektüellerini uyarmak için bu kitabı kaleme almıştır. Kitabın ismi Hayek tarafından, Tocqueville'nin *Amerika'da Demokrasi* adlı kitabından aldığı ilhamla konulmuştur.

⁷⁰Raymond Aron, *Demokrasi ve Totalitarizm*, Çev. Vahdi Hatay (İstanbul: Devlet Kitapları, 1976): 284-285

Totalitarizm özerk kurumlara izin vermediği sürece totaliterdir. Yani tüm derneklerin amaçları, faaliyetleri ve üyeliği devletin kontrolüne tabi olmalıdır. Örgütlenme özgürlüğü yoktur. İletişim araçlarının kontrolü bir ideoloji ile sağlanmaktadır, çünkü meşruiyetin kaynağı devletin kendisidir. Kilise, üniversiteler, kulüpler ve toplumlar gibi özerk kurumlar yoktur. Ayrıca bu tür kurumlar sadece devletin izni ve katı kuralları ile varlığını devam ettirebilirler.⁷¹

Carl J. Friedrich ve Zbigniew K. Brzezinski totalitarizmin özelliklerini şu şekilde sıralamaktadır: Totalitarizmde insan varlığının bütün yaşamsal faaliyetlerini kapsayan ve toplumda yaşayan resmi bir ideoloji benimsenmektedir. Ayrıca tek bir adam, bir diktatör tarafından yönetilen tek bir kitle partisi bulunmaktadır. Bu parti hiyerarşik ve oligarşik olarak düzenlenmiş, bürokrasi ile iç içe ya da onun üstündedir. Partiyi hem destekleyen, hem de parti liderleri adına onu kontrol eden bir polis denetimi sistemi bulunmaktadır. Basın, radyo, sinema gibi tüm etkili kitle haberleşme araçlarını kullanarak, parti üyelerinin elinde toplanmış bir denetim sistemi; silahlı kuvvetleri kullanarak tam bir vesayet tekeli; bürokratik işbirliği ile ekonominin merkezden denetimi ve yönetimi sağlanmaktadır.⁷²

Yukarıda yazılanlardan anlaşılacağı üzere totalitarizmde belirli kavramlar vardır. Bunları sırasıyla tasnif edecek olursak:

- a) *İktidarın Tekelleşmesi ve Karizmatik Lider*: Totalitarizmde iktidar tekelleşmekte ve böylelikle iki özellik öne çıkmaktadır. Bunlardan ilk yasama ve yürütme eklerinin tek bir elde toplanmasıdır. Bağımsız BİR yargı erkinden bahsedilemez. İkinci önemli özellik ise karizmatik lider olgusudur.⁷³ Nazi Almanya'sının başındaki Führer bu konuda önemli bir örnektir. Lider hukukun üstünde yer almaktadır ve hükümetin parlamentonun denetimine tabi tutulması tamamıyla liderin egemenliği altındadır.
- b) *Tek Parti Rejimi*: Bu konuda öncelikle tek partili rejimlerin hepsinin aynı anlama gelmediğini belirtmemiz gerekir. Tek parti devleti kurallara göre değil, zor kullanma yoluyla hareket etmektedir. Tek partinin anayasaya uyduğu zamanlar olsa da sonradan anayasa ruhunun değiştiği (1993 Nazi

---

⁷¹ Scruton Roger, *Dictionary of Political Thought*, 695-696.

⁷² Carl J. Friedrich & Zbigniew Kazimierz Brzezinski, *Totaliter Diktatörlük ve Otokrasi*, Çev. Oğuz Onaran (Ankara: Türk Siyasi İlimler Derneği Yayınları, 1964): 13-14.

⁷³ Aleskerov, *Eski Sosyalist Ülkelerde Siyasi Rejim Değişmeleri*, 52.

Almanya'sı) görülmektedir. Parti onu destekleyen halka sürekli motivasyon sağlamaktadır; toplumsal, milliyetçi ya da ırksal unsurlardan beslenen bir ideolojiye sahiptir. Totalitarizmde hâkim ideolojiden vazgeçmek rejimin ve liderin sonunu getirecektir. Partinin uygulamaları eleştirilemez ve farklı siyasal hareketlere zemin hazırlanamaz.

- c) *Sivil ve Siyasi Örgütler*: Totalitarizmde mevcut ideolojiyi yaymak sivil ve siyasi örgütler aracılığıyla gerçekleşmektedir. Bu yüzden rejim için örgütler önemli bir yere sahiptir. Bu tür örgütler sadece toplumu bir arada tutmakla kalmaz rejimin meşruiyetini de sağlamaya çalışırlar. Sivil ve siyasi örgütler rejime halk egemenliği ve demokrasi gibi nitelikler kazandırmaktadır. Bu nedenle totaliter rejimlerin otoriter rejimlerden daha istikrarlı olduğunu görebiliriz.⁷⁴
- d) *Organize Edilmiş Devlet Terörü*: Bu rejimde; yaratılan düşmanları, muhalifleri ve kitleleri konsolide edebilmek için korku ortamı oluşturulmaktadır. Ayrıca ortak düşman yaratmak önemlidir. Rejimde ideolojiyi aşılama propagandası insanların aklına değil duygularına hitap eder. Bu şiddet biçimi daha sonra terörle tamamlanmaktadır. Halka; baskı, korku ve tehdit uygulanırken onların düşünme yeteneği ve buna bağlı olan her türlü farklı fikirler ortadan kalkmaktadır.⁷⁵ Totaliter ülkelerde propaganda ve terör bir madalyonun iki yüzüdür. Örneğin, Naziler Doğu'da işgal ettiği bölgelerin demografik denetimini sağlamak için yoğun bir şekilde Yahudi düşmanlığı propagandası yapmışlardır. ve Friedrich Brzezinski'ye (1964) göre de terör, kitle haberleşmesinin oldukça büyük bir kesimin tekeli kolaylaştırdığından, totaliter propagandaya terör açısından bakılmalıdır. Bununla birlikte terör kitlelere propaganda yoluyla yayılır. Terör ve propaganda arasındaki bu bağ totaliter sistemi diğer fenomenlerden ayırmaktadır.⁷⁶ Totaliter rejimler belli bir düşmanı ortadan kaldırmak için uygulamaya koyduğu baskıcı tedbirleri yavaş yavaş toplumun diğer kesimlerine de yaymaya başlamaktadır. Bu şekilde totaliter terör hızla büyümektedir. Terör yalnızca muhalefete karşı rejimi korumak değil; rejimin

---

⁷⁴Aleskerov, *Eski Sosyalist Ülkelerde Siyasi Rejim Değişmeleri*, 55.

⁷⁵Aleskerov, *Eski Sosyalist Ülkelerde Siyasi Rejim Değişmeleri*, 56.

⁷⁶Friedrich & Brzezinski, *Totaliter Diktatörlük ve Otokrasi*, 105.

bütün amaçlarını gerçekleştirmek için temel bir yöntem haline gelmektedir. Bu yüzden totaliter terör, sistemi canlı tutan bir mekanizma olarak düşünülmektedir.⁷⁷

- e) *Anti-Kapitalizm (Sermaye Karşıtı)*: Totaliter rejimin bir diğer özelliği ise sermaye gruplarına karşı duruşudur. Sol totalitarizmin temel amacı sermaye karşıtlığıdır. Sağ totalitarizmde ise bu durum halk kitlesinin desteğini kazanmanın bir yoludur. Yani sağ totaliter rejimlerde bunun bir eğilim olduğu söylenebilmektedir. Örneğin Almanya’da Nasyonal-Sosyalistlerin ortaya çıkardığı anti-kapitalist sloganlar ve gösteriler onların iktidara gelmesine yarar sağlamıştır.
- f) *Askeri Güç*: Totalitarizmde yaratılan düşmanlara karşı büyük bir askeri gücün olması mecburidir. Askeri güç benzer bir şekilde karizmatik liderin kitleleri kontrol etmesi için kullanılır. Rejimin saldırganlığı, ona birkaç hedefe aynı anda ulaşma imkânı sağlamaktadır. Ayrıca birçok sorun askeri güç tarafından çözülmektedir. Düşmanlardan gelebilecek bir tehlikeye karşı rejim, savunma mekanizmasını silahlanma olarak belirleyerek bir askeri kamp halini almıştır.

1.3.2.1. Sağ Totaliter Rejimler

Faşizm

Faşizmin düşünce temelleri eskilere dayanmakla birlikte asıl olarak Birinci Dünya Savaşı’ndan sonra Avrupa’da kendini göstermeye başlamıştır. Faşizmin ilk örnekleri iki savaş arası dönemde görülmüştür. 1922-1943 yılları arasında İtalya’da Mussolini ve 1933-1945 yılları arasında Almanya’da Hitler, faşizmin en net örneklerini oluşturmuştur. İtalya Faşizm ile daha erken tanışmıştır. Ülkede faşizm ideolojisi kurumsallaşmadan önce bu ideolojiyi etkileyen oluşumlar meydana gelmiştir. İlk olarak 1893 yılında Sicilya’da “fasci” adıyla kurulan örgütlenme kabul edilebilmektedir. Fakat daha somut bir şekilde açıklanacak olursa “fasci di combattimento (savaş demetleri)” oluşumundan bahsedebiliriz.⁷⁸ Faşizm savaş sonrasında bir kurtarıcı olarak görülmüştür. Bunun nedeni savaşın ardından ortaya çıkan ekonomik sorunlar, yüksek enflasyon, fiyat istikrarsızlığı, iç ve dış borçlar, yiyecek kıtlığı ve yüksek oranda işsizliktir. 1922 yılında

---

⁷⁷Friedrich & Brzezinski, *Totaliter Diktatörlük ve Otokrasi*, 127.

⁷⁸ Ali Çakırbaş, *İki Savaş Arası Dönemde Avrupa’da Kaos ve Otoriterizm* (Ankara: Siyasal Kitapevi, 2019): 104

Faşist hareket, İtalya’da çok güçlü bir sosyo-politik organizasyon halini almıştır.⁷⁹ Bununla birlikte her faşizm aynı değildir. İtalyan faşizmi, devletçiliğin; temelde totaliter bir devlete sorgusuz sualsiz biçimde bağlı olan aşırı bir şekildir. Almanya’da ise Nasyonal Sosyalizm ırkçılık üzerinden anlam kazanmıştır.

Faşist ideal; ödev, şeref ve kendini feda etme duygusuyla eyleme geçmiş, hayatını ulusunun ya da ırkının yüceliğine adanmış olan ve yüce saydığı lidere itaat eden “yeni insan” idealidir.⁸⁰ Faşizm kendini Marksizm karşısına konumlandırarak, sınıf mücadelesini sonlandırmak amacıyla korporatif teşkilatlanmayı özendirmiştir. Ayrıca Heywood’a (2010) göre Faşizmin bir “anti-karakteri” bulunmaktadır. Bu anticilik karşıt olduğu şeyler ile tanımlanmaktadır. Dolayısıyla bunlar anti-kapitalizm, anti-liberalizm, anti-bireycilik, anti-komünizm olarak açıklanmaktadır. Ayrıca faşist devlette çoğunluğunun yönetimi söz konusu değildir. Toplumun egemenliği yerine devletin egemenliği vardır. Devlet yönetimi ise parlamentoda değil, seçkin yurttaşlardadır. Devlete karşı özgürlük söz konusu değildir. Birey sadece devlete karşı görevi olan birer kimsedir.

Faşist ideolojinin temel ilkeleri genel olarak şunlardır:

- Üstün ırk yani seçilmiş olan ulusal topluluğun diğer tüm ırklardan üstün olması düşüncesi
- Bireyin devlete karşı gelememesi
- Tüm özerk ikincil kurumların bastırılması-reddi
- Parlamenter demokrasinin reddi
- Barışçıl enternasyonalizme karşı gelmek
- Yayılmacı dış politikanın ulusun kaderinde varmış gibi gösterilmesi⁸¹

Toplum zaman içerisinde oluşan doğal bir varlıktır ve toplumun kendine ait özü vardır. Faşizmde bir bütün bulunmakta ve yapılması gereken şey bütünün iyiliği uğruna yapılmaktadır. Ayrıca toplumla devlet tamamen bütünleşmiştir. Faşizmin ünlü düşünürü Giovanni Gentile’nin ifadesiyle faşizmde; her şey devlet içindir, hiçbir şey devletin dışında veya karşısında olamaz.

Nazizm

---

⁷⁹ Çakırbaş, *İki Savaş Arası Dönemde Avrupa’da Kaos ve Otoriterizm*, 100-106.

⁸⁰ Heywood, *Siyaset*, 75.

⁸¹ Aleskerov, *Eski Sosyalist Ülkelerde Siyasi Rejim Değişmeleri*, 61.

Almanya Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra özellikle Versay Antlaşmasının neden olduğu ağır yaptırımlar ile birlikte sosyal, ekonomik ve siyasi kriz⁸² içine girmiştir. İki savaş arası dönemde Alman siyasetini oluşturan unsurlar siyasi istikrarsızlığın nedeni olarak gösterilen Weimar Anayasası ve Versay Antlaşması olmuştur. Böyle bir ortamda Almanya'da totaliter ideolojiler hız kazanmaya başlamıştır.⁸³

Nasyonal-Sosyalist Alman İşçi Partisi'nin (NSAİP) özü olarak kabul edilen Alman İşçi Partisi 1918 yılında Münih'te kurulmuş, 1919 yılında partiye dâhil olan Hitler tarafından partinin ismi NSAİP olarak değiştirilmiştir. Parti kuruluşunun ilk gününden itibaren Sturn Abteilung (Hücum Kıtaları) ile paramiliter şekilde örgütlenmiştir.⁸⁴ Hitler'in Kavgam (1924) adlı kitabında; partilerin, ancak rakibinden çok daha sert ve kuvvetli hareket etmesiyle başarıya ulaşabileceğini savunmuş ve bu doğrultuda ilerlemiştir.⁸⁵ Parti 1932 seçimlerinde 13 milyondan fazla oy olarak birinci parti seviyesine yükselmiştir.⁸⁶

Adolf Hitler kendisini Führer olarak ilan ederek Almanya'nın liderliğini üstlenmiş ve tüm devlet adamlarından daha fazla üne sahip olmuştur. Nasyonal-Sosyalizmin dayanağı; Alman ırkının ulusal birliği, bütünlüğü ve Führer'in görüşüdür. Führer halkın önderidir ve iktidara kendisi Führer olduğu için sahiptir.

Nasyonal-Sosyalizmde ırk birliği düşüncesi yer almakta ve halkı oluşturan etnik grubun aynı ırktan olan insanlardan kurulması gerektiği savunulmaktadır. Nazizm'in iki görevi vardır. Bunlar; devletin iç görevi olarak Alman ırkını saflaştırmak ve dış görev olarak Alman ırkının üstünlüğünü diğer devletlere kabul ettirmektir. Görüldüğü üzere Führer'in fikirleri doğrultusunda kurulan devlet düzeni, Nazizm'in faşizmden ayrı olarak ele alınmasına neden olmuştur.

---

⁸² Adolf Hitler Birinci Dünya Savaşı'nın bittiği tarihi yani 1918 yılını bir felaket olarak tanımlamış, Almanya'daki krizden kurtuluşu 1924 yılında yazmış olduğu Kavgam kitabında şu sözler ile ifade etmiştir: “Nasyonal Sosyalist Hareket, bütün boş hayalleri bir tarafa atar da yalnız aklı kendisine rehber edebilirse, 1918 felâketi, ırkımızın geleceği için hâlâ büyük bir nimet getirebilir. Bu yıkılma, ırkımızı dış politikada yepyeni bir istikamete sevk edebilir. Nasyonal Sosyalist Hareket, içte ahlâki yeni görüşlerle kuvvet bularak, dışta da siyasetini kesin surette tespit ederek muvaffak olabilir” s.949.

⁸³ Çakırbaş, *İki Savaş Arası Dönemde Avrupa'da Kaos ve Otoriterizm*, 67.

⁸⁴ Çakırbaş, *İki Savaş Arası Dönemde Avrupa'da Kaos ve Otoriterizm*, 67.

⁸⁵ Adolf Hitler, *Kavgam* (İstanbul: Karşı Yayınları, 2010): 49.

⁸⁶ Çakırbaş, *İki Savaş Arası Dönemde Avrupa'da Kaos ve Otoriterizm*, 69.

1.3.2.2. Sol Totaliter Rejimler

Sol totaliter rejimlerin en önemli özelliği partinin tek yapılı olmasıdır. 1917 Ekim ihtilalinden sonra oluşmaya başlayan Sovyetler Birliği'nin komünist rejimi, sol totaliter rejimlerin ilk örneğini oluşturmuştur.

Komünizm terimi, Latince “genel” ya da “herkesin” anlamını taşıyan *Communis* sözünden gelmektedir. 19. yüzyılın başlarında komünizm deyiimi, malların üzerindeki toplu mülkiyet anlamıyla kullanılmaya başlamıştır.⁸⁷ Komünizmde Marksizm-Leninizm'in resmî ideoloji olarak yer almıştır. Karl Marks, toplumda köklü bir değişiklik yapılması gerektiğine ve bu durumun ancak toplu mülkiyet yoluyla gerçekleşebileceğine inanmıştır. K. Marks ve Friedrich Engels, *Komünist Manifesto*⁸⁸ adlı kitabında; Komünist devrimin, geçmişten gelen mülkiyet ilişkilerinin en kökten koparılış olduğunu belirtmiştir.⁸⁹ Friedrich Engels ise Komünizm nedir? Sorusuna, “Komünizm, proletaryanın kurtuluş koşullarının öğretisidir” şeklinde cevap vermiştir.⁹⁰

Andrew Heywood'a Komünizmin özelliklerini şu şekilde belirtmiştir:

- Marksizm ve Leninizm resmî ideolojidir.
- Komünist parti “demokratik merkeziyetçilik” ilkesi üzerine örgütlenmiştir.
- Komünist parti, kaynaşmış bir devlet-parti durumu yaratmaktadır.
- Komünist parti, toplumda “önde ve rehber” bir rol oynamaktadır.
- İktisadi hayat devlet kamulaştırmasına dayanmakta ve merkezi planlama sistemiyle organize edilmektedir.⁹¹

Komünizmin temel özelliklerinden biri yayılma ve evrensel egemenlik politikasına bağlılığıdır. Neticede komünist toplumdaki askerler saldırgan bir güç meydana getirmektedirler. Ayrıca Demir Perdenin gerisinde kalan silahlı kuvvetler sadece devletin hizmetinde bulunmazlar. Bu güçler; devleti ve onun organlarını, kurumlarını kontrol eden Komünist Partisi'nin hizmetindedir. Bu şekliyle komünist

⁸⁷ William Ebenstein, *Komünizm ve demokrasi* (Ankara: Baylan Matbaası, 1977): 81.

⁸⁸ Karl Marks ve Friedrich Engels tarafından 1848 yılında Brüksel'de yazılmıştır. Manifestonun ilk cümlesini “Avrupa'da bir hayalet dolaşüyor - Komünizm hayaleti” oluşturmuştur.

⁸⁹ Karl Marks ve Friedrich Engels, *Komünist Parti Manifestosu*, Çev. Yılmaz Onay (İstanbul: Evrensel Basım Yayın, 1998): 71.

⁹⁰ Friedrich Engels, *Komünizmin İlkeleri* (İstanbul: Sol Yayınları, 1976): Engels aynı kitapta Proletarya'yı; “toplumun, geçim araçlarını herhangi bir sermayeden elde edilen kârdan değil, tamamıyla ve yalnızca kendi emeğinin satışından sağlayan; sevinci ve üzüntüsü, yaşaması ve ölmesi, tüm varlığı emek talebine, dolayısıyla işlerin iyi gittiği dönemler ile kötü gittiği dönemlerin birbirlerinin yerini almasına, sınırsız rekabetten doğan dalgalanmalara dayanan sınıf” olarak tanımlamıştır.

⁹¹ Heywood, *Siyaset*, 347.

orduya “politik” ordu diyebiliriz. Politik ordu, partinin kararlarını gerçekleştirmek için kullanılmaktadır. Ayrıca bu kararlar halkın hür iradesi ile değil, parti hiyerarşisinin iradesi ile alınmaktadır.⁹²

1.3.3. Otoriterizm

Otoriterizmi totaliter ve demokrasi arasında bulunan bir ara rejim olarak düşünenler vardır fakat bu yaklaşım doğru değildir. Otoriterizmin, demokratik ve totaliter rejimlerin özelliklerini bünyesinde barındırması onun bir ara rejim olduğu sonucunu doğurmaz. Genel anlamıyla otoriterlik, tek parti ya da faşizm gibi sert düşüncelere dayanmayan karizmatik lider ya da belirli bir kesimin diktatörlüğü olarak değerlendirilebilir. Otoriterizmde siyasi haklar dışında diğer haklara saygı gösterilmektedir. Ayrıca bu sistemde yurttaşlar güvenlik ve serbestlik konusunda kurumsal güvenceye sahip değildirlere.

Otoriter rejiminin sınırlı şekilde ele alınmasına karşın bu konudaki en önemli çalışmanın Juan J. Linz (2008) tarafından yapıldığı kabul edilmektedir. Juan J. Linz otoriter rejimleri sınırlı çoğulculuğun olduğu, belirli bir ideolojinin ve politik mobilizasyondan yoksun, ayrımcı düşüncenin varlığı ve lider veya küçük bir grubun iktidarda olduğu sistem olarak açıklamıştır. Ayrıca otoriter rejimlerin tanımı için Alman sosyolog Theodor Geiger’in fikirlerini temel alarak, ideoloji terimi yerine zihniyet (mentality) terimini kullanılmasında yarar vardır. Geiger’e göre ideoloji; aydın, sözde aydın ya da onların yardımıyla, genelde yazılı olmak üzere fikir bakımından işlenmiş ve örgütlenmiş düşünce sistemidir. Zihniyet ise, farklı durumlara karşı kodlaştırılmamış tepkiler sağlayan ve duygusal nitelik taşıyan düşünce tarzıdır.⁹³

Otoriterizm konusunda yapılan bir başka tanım Christoph Stefes’in “demokratik olmayan her şey” deyimidir. Bununla birlikte Stefes, otoriter rejimlerin üç temel dayanağı olduğunu vurgulamıştır. Bunlar; meşruiyet, baskı ve vatandaşların sisteme entegre edilmesidir. Otoriter rejimlerde bunların en önemlisi meşruiyettir. Otoriter rejimlerin türleri arasında; mutlak monarşi, askeri rejim ve her çeşit tek partili

---

⁹² Ebenstein, *Komünizm ve demokrasi*, 18-19.

⁹³ Juan J. Linz, *Totaliter ve Otoriter Rejimler*, Çev. Ergun Özbudun (Ankara: Liberte Yayınları, 2008): 140.

sistemlerin bulunduğu bu tür rejimlerin önemli karakteristik unsurunun baskı ve şiddet olduğu belirtilmiştir.⁹⁴

Otoriter rejimlerde iki ana kriter vardır. İlki plüralizme (çoğulculuk) tahammül seviyesidir. Bu sistemde söz konusu olan plüralizm, sınırlı niteliktedir. İkincisi ise toplumsal hareketliliğe getirilen sınırlardır. Bu bağlamda radikal ve liberal olarak iki tip otoriter rejimlerden bahsedebiliriz. Liberal otoriter rejimlerde sınırlı şekilde vatandaşların veya sosyal sınıfların düşüncelerine başvurulur. Bu gruplara sınırlı hak ve özgürlükler de tanınmaktadır. Liberal otoriter rejimleri demokratik rejimlerden ayıran nokta, vatandaşlara tanınan hakların düzeyidir.⁹⁵ Fakat bu rejimde verilen haklar, yönetici seçkinler tarafından belirlenmektedir. Liberal otoriter rejimlerde yönetici, güç kullanmaktan kaçınsa da tehlike hissettiği zaman şiddet yollarına başvurabilmektedir. Radikal otoriter rejim ise güce dayanmaktadır. Bu rejimde kesinlikle sivil toplum müsaade edilmemektedir. Radikal otoriter rejimler diğerinin aksine sivil toplum hareketlerini tehlike olarak görmektedir. Radikal otoriter rejimlere örnek olarak, 1964–1979 yılları arasında Brezilya’daki yönetim ve 1960’lı yılların sonlarından Francisco Franco’nun ölümüne kadar süren İspanya siyasi rejimini verebiliriz.

Otoriter rejimler çoğu zaman reformların yapılması, devletin birlik ve beraberliğinin kuvvetlenmesi, ayrımcılığa karşı koymak ve ekonomik çöküşün üstesinden gelmek amacıyla kurulur. Rejim bu amacını gerçekleştirirken halkın gözünde düşmanlarını alt etmek ve korkutmanın aksine daha ılımlı araçlar kullanmaktadır. Rejimin meşruiyeti geleneksel ve karizmatik yöntemlere dayandırılabilir.⁹⁶

Otoriter rejimler dünyanın her tarafında farklı şekillerde varlığını sürdürmektedir. Yaşadığımız dönemde bu rejimlerin en büyük özelliği demokratik usullerle seçim yapılmasına karşın; kuvvetler ayrılığı, hukukun üstünlüğü, temel hak ve özgürlüklerin korunması gibi demokratik değerleri barındırmamasıdır. Otoriter rejimler toplumun büyük çoğunluğunu siyaset ve yönetimden ayırmayı başarabildikleri ölçüde varlıklarını devam ettirebilmektedirler. Yani bu rejimler, toplumsal örgütlenmeleri engellemektedirler.

---

⁹⁴ Christoph Stefes, “Hard Times and Regime Failure: Autocratic Responses to Economic Downturns,” *Contemporary Politics* 19(1) (2013).

⁹⁵ Çakırbaş, *İki Savaş Arası Dönemde Avrupa’da Kaos ve Otoriterizm*, 22.

⁹⁶ Aleskerov, *Eski Sosyalist Ülkelerde Siyasi Rejim Değişmeleri*, 72.

Otoriter rejimleri totaliter rejimlerden ayıran birçok hususun altı çizilmektedir. Bunlardan biri otoriter rejimlerin sınırlı çoğulculuk ve muhalefetin denetim altında olmasıdır. Totaliter rejimlerde tek partili sistem mevcutken, otoriter rejimlerde siyasi partilere belirli şekilde izin verilmektedir. Bu rejimi faşist olarak adlandırmak için sadece diktatörün varlığı yeterli değildir. Totalitarizmde sistem, devlet tekeline elinde bulunduran egemen partiden oluşmaktadır. Otoriter rejimlerde siyasi sistem, yönetimin kendisi ya da yönetici elitin kurduğu “iktidar partisi”dir. Propaganda totaliter rejimde daha ön plandadır. Ayrıca en önemli ayrımlardan biri olarak totalitarizmde belirli bir ideoloji mevcuttur. Bu ideoloji rejimin meşruluğunu sağlamak ve kitlelerin seferber olması için kullanılır. Aksine otoriter rejimlerde böyle bir durum söz konusu değildir. Toplumun bir arada tutmak için milliyetçilik, gelenekler ve din ön planda tutulur. Totalitarizmde otoriterizme göre iktidar meşruluğu sarsılmazdır. Bir diğer fark ise totaliter rejimlerde terör toplumun bütünü sararken otoriter rejimlerde terör olgusu rejim karşıtı olanları kapsamaktadır.⁹⁷

1.3.4. Demokrasi

Demokrasi sözcüğü, Grekçe “demos” ve “kratein” sözcüklerinin birleşimi ile meydana gelmiştir. Demos; halk, halk kitlesi ya da yurttaşlar topluluğu anlamına gelmektedir. Kratein ise egemen olmak, iktidarı kullanmak ve yönetmek anlamını taşımaktadır.⁹⁸ Yani en genel anlamıyla demokrasiyi halkın yönetimi, halkın kendi kendini yönetmesi, çoğunluğun egemenliği şeklinde açıklayabilmekteyiz.

Demokrasi, siyasal toplumu ilgilendiren konularda, karar verme açısından herkesin eşit olduğu ve temel alanlara katılma hakkının garanti edildiği siyasi sistem olarak düşünülebilmektedir. Demokrasinin eşitlikçi ruhunun, bu sistemin uygulandığı toplumlara avantaj sağladığı, özgür kültür ve kurumlar doğurduğu savunulmaktadır. Yani başka bir şekilde ifade edilirse; demokrasi, topluma sağladığı fayda ile meşrulaştırılmıştır.

Demokrasiyi antik ve modern olmak üzere ikiye ayırabilmekteyiz. Yunan Site devletlerinde sadece özgür yurttaşların katılım sağladığı doğrudan demokrasi, bu sistemin ilk uygulamasına örnektir. Atina, Yunan Site devletleri kültürel açıdan en önde

---

⁹⁷ Aleskerov, *Eski Sosyalist Ülkelerde Siyasi Rejim Değişmeleri*, 75.

⁹⁸ Robert A. Dahl, *Democracy*, Second Edition (New Haven and London: Yale University Press, 1998): 11.

olanıdır. Site devletlerinde kurultayda toplanan halk demokratik hükümeti doğrudan yönetmekteydi. Parlamento, kabine ya da sürekli devlet memurları bulunmamaktaydı. Atina demokrasinde yetişen ve en önemli isim olan Perikles, sistemi şu şekilde açıklamıştır:⁹⁹

“Yönetim azınlığın değil çoğunluğun elinde olduğu için hükümetimizin adına demokrasi denmiştir. Yasalarımız, kendi aralarında anlaşmazlığa düşenlere eşit biçimde adalet dağıttığı için, saygı ile karşılanır ve uygulayanlara onur verir (...).”

Atina demokrasisinde *Ecclesia* olarak adlandırılan halk toplantıları; yasa çıkarmak, savaş ve barış konularında karar sağlama, anlaşmalar yapma ve memurları atama gibi uygulamalara yer vermiştir. Aslında *Ecclesia*'nın her şeyi yapmaya yükümlü olduğunu söyleyebiliriz. Atina demokrasisinde Yürütme işlevini 500 kişiden oluşan Beşyüzler Meclisi yerine getirmiştir. Yargı ise vatandaşlar tarafından üstlenilir ve mahkeme üyeleri yüzlerce kişiyi bulan halk jürileridir.¹⁰⁰ Atina'da bu tür demokrasi modelinin işlemesi, küçük bir devlet oluşundan kaynaklanmaktadır.

Demokrasinin özelliklerinden biri siyasi eşitliktir. Fakat burada halkın kimlerden oluşacağı sorusu öne çıkmaktadır. Yani halkı kim temsil eder? Bunun cevabı “demos” veya “halk”ın herkesi ifade etmesidir. Fakat Yunan yazarlar demos'u çoğunluk anlamında kullanmışlardır. Yunan sitelerinde siyasi katılım, yirmi yaş üzeri erkekler ile sınırlandırılmıştır. Atina demokrasisinin çökmesi ve aradan geçen zaman zarfında demokrasi yaygınlaşmış, ayrıca nitelik ve nicelik bakımından değişikliklere uğramıştır. Bu yüzden demokrasi *antik* ve *modern* olarak ikiye ayrılmıştır. Özellikle modern olarak adlandırdığımız dönemde doğrudan demokrasi işlemez hale gelmiş, temsili kurumlar zorunluluk olarak ortaya çıkmıştır.

Modern demokrasi 19. yüzyılda öncelikle Amerika ve İngiltere'de başlamıştır. 20. yüzyılda demokrasi adına büyük ilerlemeler yaşanmıştır. Günümüz demokrasi anlayışı, halkın egemen konumda olmasını ve çoğunluğun yönetimini meşru kılarken; bireysel özerkliğin ve azınlığın hakları üzerine vurgu yapmaktadır. Bu nedenle modern demokrasiler; kuvvetler ayrılığı, anayasal haklar ve anayasal iktisat gibi kavramlar doğrultusunda hükümetin sınırlandırılmasını savunmuşlardır. Ayrıca demokrasinin sağlanabilmesi için; özgürlük, eşitlik ve çoğunluğun yönetme hakkını kullanması temel

---

⁹⁹ Ebenstein, *Komünizm ve demokrasi*, 1-2.

¹⁰⁰ Bihterin Dinçkol, “Atina Demokrasısından Roma Cumhuriyetine “Demos”tan “Populus Romanus’a”,” *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, cilt 23, sayı 3, s. 751-765 (2017): 257-258.

koşullardan en önemlileridir. Demokraside özgürlükten kasıt herkesin istediğini yapabilmesi anlamına gelmemektedir. Bu rejimde özgürlük ile belirtilmek istenen şey, herkesin anayasal ve yasal sınırlar içinde, başkalarının özgürlüğünü engellemeden istediğini yapabilmesidir. Örneğin; eğitim, çalışma, yaşama, haberleşme, hak arama, düşünce özgürlüğü. Yani birey siyasal alana katılımıyla özgürdür. Özgürlüğün demokrasi için önemli olması, bireylerin iktidara katılma, kendi seçimlerine egemen olma, iktidarı sınırlandırabilme anlamına gelmektedir. Birey bir taraftan kendi yönetimini seçme hakkına sahip olurken bir yandan da özgürlüklerini iktidara karşı kullanma hakkına sahiptir. Bireysel özgürlüğün varlığı ise iktidarın yetkilerinin sınırlanması anlamına gelmektedir. Eşitlik ise devletin vatandaşlara sağladığı hizmette ve yasaların önünde hiçbir vatandaşın ayrıma maruz kalmamasıdır. Vatandaşlar arasında din, dil, ırk, inanç, eğitim, siyasi görüş farklı gözetilmeden uygulamaların herkese eşit olarak sağlanmasıdır.¹⁰¹

Doğrudan Demokrasi

Doğrudan demokrasi Atina'daki yönetim sistemine dayanmaktadır. Atina'da işleyen bu model, halkın yönetime katılmasının ideal bir sistem olduğu yönündedir. Doğrudan demokraside halk, doğrudan doğruya ve sürekli şekilde alınacak kararlara katılmaktadır. Toplum sürekli karar alıcı rolündedir. Yani toplum, uygulamaya konulacak kararları kendi seçecek ve almış oldukları kararları uygulayacak olan sınırlı bir yönetici kesimi kısıtlı bir süre için yine kendisi seçecektir. Doğrudan demokrasi modelinde halk temsilci olmadan kendini yönetmektedir. Kamusal hizmetlerin devamını sağlayan kamu görevlileri bulunmaktadır. Bu hizmetlerin dışında önemli kararları almak ve yasa yapmak halkın katılımıyla oluşan meclislerde yerine getirilirdi.¹⁰² Ancak bu model günümüzde çok sınırlı bir uygulama alanı bulabilmiştir. Modern dönem koşullarında toplumların çok nüfuslu olması bu modelin uygulanmasının önündeki en büyük engeldir. Günümüzde İsviçre'nin bazı kantonlarında doğrudan demokrasinin ölçütleri bulunmaktadır.¹⁰³

Bazı teorisyenlerine göre doğrudan demokrasi modelinin sakıncaları da bulunmaktadır. Bunun en önemli nedeni doğrudan demokrasinin tekrar müzakere edilip, yeni fırsatlar yaratma konusundaki yetersizliğidir. Bir diğer neden toplum nüfusu

---

¹⁰¹ Öztekin, *Siyaset bilimine giriş*, 84-85.

¹⁰² Erol Turan, *Siyaset Bilimine Giriş* (Konya: Palet yayınları, 2019): 258.

¹⁰³ Öztekin, *Siyaset Bilimine Giriş*, 76.

düşünüldüğünde karar alma sisteminin karmaşık bir yola sürükleneceğidir. Böyle bir durumda modelin, doğru kararlar üretememem ihtimalinden söz edilmektedir.¹⁰⁴

Temsili Demokrasi

Doğrudan demokrasinin uygulanmasındaki engeller temsili demokrasiyi zorunlu kılan bir hale getirmiştir. Temsili demokrasi, günümüzde en çok kullanılan demokrasi modellerinden birisidir. Bu model halkın kendi seçtiği temsilciler aracılığıyla yönetilmektedir. Temsili demokraside asıl amaç, çoğunluğun iradesini benimsemektir. Egemenliğin sahibi halktır ve halk bu hakkı seçtiği temsilcilere devretmektedir. Fakat burada önemli olan nokta, halkın; seçtiği temsilcileri denetlemesidir. Seçilenler halka hesap vermek ve değişebilir olduğunu unutmamalıdır. Temsili demokrasilerde siyasi partiler, siyasal katılımın en önemli araçlarındandır. Fakat modern demokrasilerde partilerin araç olmaktan çıkmaya başlaması, liderin belirleyicilik pozisyonunun artması, parti içi demokrasinin işlevliğini yitirmesi, bu modelin belli başlı sorunları olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca birçok gelişmiş ülkede siyasal katılımın düşük olması bir diğer sorunlar arasında sayılmaktadır.¹⁰⁵

Yarı Doğrudan Demokrasi

Yarı doğrudan demokrasi, temsili demokrasi ve doğrudan demokrasinin arasında olan bir modeldir. Temsili demokraside yönetenleri seçtikten sonra onları doğrudan kontrol etme olanakları olmamasına karşın yarı doğrudan demokrasiler halka bu imkânı vermektedirler. Yapılan seçimlerde belirlenmiş olan temsilciler yetkilerini her konuda olmasa da yönetilenler adına kullanmaktadır. Halk bazı konularda son sözü söylemektedir. Bu modelde halkın düşünce ve isteklerini belirtmesi; referandum, veto ve teklif hakkı olarak anayasal kurallara bağlanmıştır. Referandum parlamentoda hazırlanıp kabul edilmiş olan yasaların yürürlüğe girebilmesi için halk tarafından onaylanması demektir. Yani son kararı halkın verme fikrine dayanmaktadır. Referandum, zorunlu ve ihtiyari olarak ikiye ayrılır. *Zorunlu referandumda* yasanın yürürlüğe girmesi için kesinlikle halk oylamasına sunulmalıdır. *İhtiyari referandum* da halk oyunun yapılıp yapılmamasına parlamento karar vermektedir. *Veto* ise halkın reddetme hakkı olarak açıklanabilmektedir. Halk bir yasa ya da kararın iptali için belirli sayıda imza toplayarak veto hakkını kullanmaktadır. İsviçre'nin bazı bölgelerinde bu

---

¹⁰⁴ Turan, *Siyaset Bilimine Giriş*, 259.

¹⁰⁵ Öztekin, *Siyaset Bilimine Giriş*, 86.

yöntem uygulama alanı bulmuştur.¹⁰⁶ *Teklif hakkı*, belirli koşullar dâhilinde halka ve yasama organlarına yasa önerisinde bulunma hakkı vermiştir. Halk bu şekilde siyasal yönetime katılma hakkı bulmaktadır.

Katılımcı Demokrasi

Bir diğer demokrasi modeli, *katılımcı demokrasidir*. Katılımcı demokrasi daha fazla toplumsal alana yayılan bir model olarak görülmüştür. Katılımcı demokraside amaç, halkın doğrudan siyasete katılma olanaklarını törpüleyerek, bu eylemin kaçınılmayacak bir şekilde demokrasinin sürdürülebilir olmasını sağlamaktır. Katılımcı toplum veya yoğun katılıma dayanmış olan demokrasi modeli, yurttaşlık kavramı üzerine kurulmuştur. Burada insanlar siyaseti sadece parti çalışanlarının bir aracı olarak görmezler. Aynı zamanda katılım, yurttaş olmanın göstergesi olarak benimsenmiştir.¹⁰⁷

1.4. Siyasal kültür ve Siyasal Süreç Kavramları

Siyasal Kültür

Siyasal kültürü açıklamadan önce kültürün ne olduğunu bilmemiz gerekmektedir. Kültür en yaygın kullanımıyla, ortak değerler bütünü anlamına gelmektedir. Antropoloji ve sosyolojide kültür, sosyal yaşamın tüm tezahürlerini ifade etmektedir. Böylece gelenekler, alışkanlıklar ve inançlar bir kültürün parçası olabilmektedir. Kültürün genellikle toplumsal düzen yaratma ve korumada önemli bir rolü vardır. Kültür toplumların bireysel şekilde edindikleri ve bu şekilde aktardıkları bir değer, yargı ve davranış niteliklerinden; başka bir şekilde de bu doğrultuda meydana gelen geleneksel davranışların simgesel ve maddi ürünlerinden oluşmaktadır. Bu simgesel örüntüler, bireyin kişilik edinmesinde rol oynar.¹⁰⁸

Her toplumun kültürü kendine hastır ve belirli unsurları vardır. Bu unsurlar değer ve norm olarak belirtilmektedir. Normlar insanların uyması gereken davranışları belirler. Normlar toplumun büyük bir kesimi tarafından uygulanan bir örüntü oluşturur. Buna karşılık toplumun uygun görmediği davranışlar norm olmaktan çıkar. İnsanların bu davranış şekillerinden, yani normlardan aykırı hareket etmesi onların dışlanmasına

---

¹⁰⁶ Turan, *Siyaset Bilimine Giriş*, 263.

¹⁰⁷ Turan, *Siyaset Bilimine Giriş*, 264.

¹⁰⁸ Aleskerov, *Eski Sosyalist Ülkelerde Siyasi Rejim Değişmeleri*, 39

neden olabilmektedir. Değerler ise insanların eylemlerinin iyi ya da kötü olduğuna dair yol göstermektedir.

İnsan içinde yaşadığı çevrenin bir ürünüdür. Kişilik de içinde yaşadığımız toplumun kültürüne göre şekillenmektedir. Kişiler benzer koşulları paylaştığı sürece benzer şekilde düşünmektedirler. Emile Durkheim de kültürü bir duyuş, düşünce ve davranış bütünü olarak tanımlamaktadır. Duyuş, düşünüş ve davranış benzerliği ise toplumun diğer toplumlardan farklı olan tarihsel ve güncel koşulların etkisi ile meydana gelmektedir. Yani kültür ulusal bir özellik taşımaktadır. Ayrıca insan, evrensel kültürü oluşturan bir unsurdur, kendi kültürünü koruduğu oranda evrensel kültürün oluşmasına olanak sağlar. Ulusal değerlerini yitirmiş olan toplumun evrensel kültüre bir katkısı yoktur.¹⁰⁹

Siyasal kültür “bir toplumun gerek o toplumun siyasal sistemi içinde yer alan gerekse öteki siyasal oluşumlar dediğimiz; devlet, parlamento, hükûmet, siyasi parti, kamu yönetimi, sendika, dernek, siyasal iktidar, demokrasi, seçim, anayasa vb. gibi kavramlar konusundaki bilgisi, görgüsü, alışkanlıkları, yaklaşımları, tutum ve davranışlarının tümü” olarak tanımlanmaktadır.¹¹⁰

Kültürün kapsayıcı bir yapısı vardır ve aynı şekilde siyasal olanın da bu kapsayıcılıktan etkilendiğinden bahsedilebiliriz. Siyasal kültür belirli bir coğrafyaya ait olup bu coğrafyanın; norm, değer ve tarih gibi unsurlardan ayrı olarak meydana gelmesi olanaksızdır. Bir toplum; demokrasi, seçim, devlet, parlamento gibi değerleri benimsediği sürece siyasallaşmaktadır. Bununla birlikte toplumun siyasal olaylar karşısındaki tutumu da toplumdaki siyasal kültürün oluşumunda etkilidir.

Siyasal kültürle ilgili alan araştırmalar 1960’lı yıllardan sonra başlamıştır. Siyasal kültür terimi ilk olarak 17. yüzyılda Alman filozof İ. Herder tarafından kullanılmıştır. İkinci Dünya Savaşı’ndan önce Batı Avrupa ve Batı Almanya bu konudaki ilk çalışmaları kapsamış, İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra sanayileşmiş ülkeler ile ilgili çalışmalarda eklenmiştir. Kültür kavramını ele alıp detaylı bir araştırma yapan çalışma Gabriel Almond ve Sidney Verba tarafından yazılan “The Civic Culture” başlıklı kitaptır.¹¹¹ Almond ve Verba belirli ülkeler üzerinde karşılaştırma yaparak

---

¹⁰⁹Ahmet Taner Kışlalı, *Siyaset Bilimi* (Ankara, Ankara Üniversitesi Basın-Yayın Yüksekokulu Yayınları, 1987): 95.

¹¹⁰ Öztekin, *Siyaset Bilimine Giriş*, 249.

¹¹¹Aytunç Altındal, *Siyasal Kültür ve Yöntem* (İstanbul: Destek Yayınları, 2019): 13-14.

siyasal kültür araştırmalarına değinmiştir. Onlara göre, eğitim görenler siyasal sistem konusunda eğitim görmeyenlere oranla daha fazla bilgi sahibidirler. Eğitimi olan insanların kendilerini daha zgr hissettiklerine değinmişlerdir. Ayrıca eğitim seviyesi yüksek ve siyasal kültürü gelmişmiş olan toplumlarda bazı ortak özelliklere saptamışlardır. Bunlar; insanlar siyasal yeniliklere, atalarından daha çok istekli davranmaktadırlar. Bu toplumdaki insanlar sadece kendilerini değil toplumu ilgilendiren çoğu sorunla ilgilenmektedirler. Ayrıca geçmişten çok bugün ve geleceğe odaklanmaktadırlar ve siyasete katılma konusunda isteklidirler. Son olarak insanlar amaçlarını gerçekleştirmek için, geleneksel olan yerine değişikliklere uyulması gerektiğine inanmaktadırlar.

Geçmişten günümüze bakıldığında insanların doğru yönetim biçimini bulmaya çalıştıkları gözlemlenmektedir. Tüm dünya ülkeleri göz önüne alındığında, bu devletler arasında farklılıklar olduğu görülmektedir. Aynı sistemi benimseyen ülkelerden bazılarında bu sistemin oturtulamadığı anlaşılmaktadır. Bu, siyasi kültürün gelişmesi ve toplumca benimsenmesi ile alakalı bir durumdur. Siyasal kültürün gelişmesi için de eğitim en önemli faktörlerden biridir. Ayrıca şunu da belirtmek gerekir ki, toplumun siyasal kültürü toplumsal değişim ile birlikte değişime uğrayabilmektedir.

Siyasal Süreç

Literatürde siyasal süreç makro ve mikro olmak üzere iki şekilde açıklanmaktadır. Makro anlamda kavram; sistemin içinde bulunduğu durumun değişmesini belirtmektedir. Bu anlamda siyasal süreç makro olarak ele alındığında, mikro süreçlerin bütünü olarak anlaşılmaktadır. Açıklamadan yola çıkararak, siyasi sürecin kendisini oluşturan öğeler ve alt süreçler aracılığıyla gerçekleştiği görülür.

Siyasal süreç devletlerin örgütlenmeleri karşısında karmaşık bir yapıda bulunmaktadır. İktidarın tek kişiye ait olduğu sistemlerde siyasal süreç tek unsurludur. Bununla birlikte, siyasal süreç kavramı siyasal rejimler ve rejim değişimleri ile bağlantılıdır. Ayrıca siyasal süreç sadece değişim değil sistemin oluşumu ve işleyişinde de önemlidir. Süreç, sisteme canlılık kazandırmaktadır. Kurumların, vatandaşların ve menfaat gruplarının faaliyet dönemlerinde kendi ilerinde etkileşimde bulunmaktadırlar. Bu etkileşim doğaçlama ya da belirli bir şekilde olarak değişebilmektedir. Karşılıklı etkileşim belirli bir hedefe yönelik ilerlediği zaman siyasi süreç unsuru meydana

gelmektedir.¹¹² Bununla birlikte belirli bir konu hakkında ve belirli bir dönem içerisinde halkta meydana gelen ortak ya da yaygın düşünce anlamını taşıyan kamuoyu, siyasal sürecin önemli bir boyutunu oluşturmaktadır. Özellikle çoğulcu ve katılımcı demokrasilerde kamuoyu; siyasal süreci belirleyici bir özelliğe sahiptir.

Siyaset bilimindeki gelişmeler sonucunda ampirik araştırmalara ağırlık verilmeye başlanmıştır. İlk olarak ABD’de başlamış olan bu eğilimde, Amerikalı siyasi bilimciler; siyaset biliminin sadece açıklama yapmakla yetinilmemesi gerektiğine ve somut siyasal kararlara dönüşebilecek çalışmalar yapılmasının zorunluluğuna dikkat çekmişlerdir. Bu durumun gerçekleşmesi, somut ve gözleme bağlı olmuştur. Bahsi geçen araştırmalar ilk önce kurumlarla birlikte kullanım alanı bulurken, daha sonra bu çerçevenin dışına çıkmıştır. Amaç; kurumlardaki gerçek içeriklerin tanınması doğrultusunda, kısa zamanda kurumlar ve kurumlarla toplum arasında etkileşim de konu kapsamına alınmıştır. Dolayısıyla “siyasal süreç” kavramı doğmuş ve toplumsal gruplar siyasal araştırmalar dâhilinde önem kazanmaya başlamıştır. Bu eğilime de gün geçtikçe “davranışçı” akım denilmeye başlanmıştır.¹¹³

1.5. Yönetim Şekilleri

Hükümet şekillerini sınıflandırmak, siyasi çalışmaların başlıca konularından biridir. Tarihte ilk sınıflandırma, 4. yüzyılda Aristoteles’in “demokrasi, oligarşi ve tirani” kavramlarını kullanmasıyla başlamıştır. 18. yüzyıldan sonra hükümetler gittikçe yaygınlaşan; monarşi, cumhuriyet veya otokratik ve anayasal rejim olarak sınıflandırılmıştır. Soğuk Savaş döneminde ise siyasi sistemlerin üç dünya kavramı ile sınıflandırılması, demokrasi ve totalitarizm arasındaki rekabetin başrolde olduğu bir görüntüyü ortaya çıkarmıştır. Ek olarak komünizmin çöküşü, Doğu Asya’nın yükselişi ve siyasal İslam’ın doğuşuyla yapılan bu sınıflandırmanın modası geçmiştir.¹¹⁴

En etkili sınıflandırmalardan birini yapan Aristoteles, hükümetleri “kim yönetir?” ve “yönetimden kim istifade eder?” sorusuyla hükümeti kategorilere ayırabileceğini vurgulamıştır. Ona göre hükümet tek bir bireyin, küçük bir grubun ya

---

¹¹² Aleskerov, *Eski Sosyalist Ülkelerde Siyasi Rejim Değişmeleri*, 35

¹¹³ Kışlalı, *Siyaset Bilimi*, 14.

¹¹⁴ Heywood, *Siyaset*, 333.

da çoğunluğun elinde bulunabilmektedir. Aristoteles, bu doğrultuda altı çeşit hükümet tespit etmiştir.¹¹⁵ Bahsi geçen altı tür hükümet Görsel-1’de verilmiştir.

Şekil-2: Aristoteles’in Altı Çeşit Hükümet Şekli

		<i>Kim Yönetir?</i>		
		<i>Tek kişi</i>	<i>Azınlık</i>	<i>Çoğunluk</i>
<i>Kimler İstifade Eder?</i>	<i>Yöneticiler</i>	Tiranlık	Oligarşi	Demokrasi
	<i>Herkes</i>	Monarşi	Aristokrasi	Hükümet

Yukarıda yer alan görsele göre tiranlık ve monarşide, kişiler; oligarşi ve aristokrasi, azınlık; demokrasi ve hükümet, (politeia) çoğunluk tarafından yönetilmektedir. Tiranlık, oligarşi ve demokraside, yöneticiler; monarşi, aristokrasi ve hükümette (politeia) herkes yönetimden yararlanmaktadır. Aristoteles’in yapmış olduğu bu sınıflandırma, hocası olan Platon’un *Devlet Adamı (Politikos)* kitabındaki sınıflandırma ile benzerdir. Onları ayıran nokta Platonun yasalara uygun olup olmaması yolunda ilerlemesidir. Aristoteles bu ölçütü oligarşi ve demokrasinin alt türlerini betimlemek için kullanmıştır. Ayrıca Aristoteles, hocasından farklı olarak *politeia* kavramına yer vermiştir. Politeia, oligarşi ve demokrasinin karışımı olan bir yönetim şekli anlamına gelmektedir.¹¹⁶

Devlette asıl yetki sahibi olan kişinin yurttaşlar topluluğu olması gerektiğini savunan Aristoteles, yönetenin monarşi ve tiranlıktaki gibi bir kişinin, aristokrasi ve oligarşideki gibi azınlık veya politeia ve demokraside olduğu gibi çoğunluk olabileceğini öne sürmüştür.¹¹⁷ Bu doğrultuda bahsi geçen yönetim biçimlerinden toplumun ortak çıkarını üstte tutan, bilhassa erdemın dayanağı olan monarşi, aristokrasi ve politeia doğru anayasaya sahip olup adil bir yönetim biçimini oluşturmaktadır. Tek

¹¹⁵ Heywood, *Siyaset*, 335.

¹¹⁶ Mehmet Ali Ağaoğulları, Duygu Türk, Ayhan Yalçınkaya, Zafer Yılmaz, Filiz Zabcı *Sokrates'ten Jakobenlere: Batı'da Siyasal Düşünceler*, Ed. Mehmet Ali Ağaoğulları (İstanbul: İletişim Yayınları, 2011): 145.

¹¹⁷ Veli Urhan, “Aristoteles’in Siyaset Felsefesinde Anayasal Yönetim,” *Kaygı Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi* (2016): 218.

kişinin çıkarına odaklanan tiranlık, zengin azınlığın çıkarını düşünen oligarşi ve yoksul çoğunluğun çıkarını düşünen demokrasi yanlı yönetim biçimidir. Aristoteles'e göre belirtilen yanlı yönetimler toplumun ortak çıkarını gözetmemektedir.¹¹⁸

Aristoteles beş tür monarşi biçiminden bahsetmiştir. O yönetici ve kral arasındaki ilişkileri önemseyerek anayasal monarşiyi tartışmayı yeğlemiştir. Kişisel gücü azaltmadan ve çok yukarı taşımadan hükmetmenin yolu ılımlılık, yani orta yol ve yazılı olmayan yasalardır.¹¹⁹ Tiranlık ise Aristoteles'in belirttiği en kötü yönetim biçimidir. Bu yönetim biçimi monarşinin sapması anlamına gelmektedir. *Polis*'in erdemli kişilerinin ayaklanmasıyla Tiranlık yıkılır ve Aristokrasi yönetimi kurulur. Bu yönetim biçimine ışık tutan ilke *erdem*'dir. Bu yönetim biçimi iktidarın zenginliği elinde bulunduran kesimde kayırma yapmasıyla bozulmaktadır. Oligarşide insanlar "mutlak olarak" eşitsiz olduklarını düşünmektedir.¹²⁰ Bu yönetim biçiminde egemenliği zenginler kullanmaktadır. Bu eşitsizlik yönetenler ve yönetilenler arasında eşitsizliğe neden olmaktadır. Demokrasi ise herhangi bir açıdan eşit olan insanların, mutlak olarak eşit oldukları fikrine dayanmaktadır. Herkes eşit derecede özgürdür, yani herkes mutlak olarak eşittir.¹²¹ Aristoteles bu yönetim biçimini oligarşide olduğu gibi yanlı bir yönetim biçimi olarak düşünmektedir. Günümüzde kölelik insan haklarına aykırıdır ve kabul edilemez bir derecededir. Aristoteles'in yaşadığı döneme bakacak olursak, o dönemde yaygın olarak kölelik doğal bir yapı şeklinde gözükmektedir. Özgür insan ve köle ayrımının yaşandığı bir dönemde demokrasiye sıcak bakılmamanın nedenini bu şekilde açıklanabilir.¹²²

Aristoteles sadece sınıflandırma yapmamış, ayrıca koşulların sağlanması ile birlikte ulaşılabilecek en iyi yönetim biçiminin ne olduğunu da incelemiştir. O *politeia*'nın ortak yararı gözetmesi ve yasalara uygun olmasıyla en iyi yönetim biçimi olduğu fikrini yürütmüştür. *Politeia*, yöneticilerin aşırıya kaçmadığı, yani sınırlı mülkiyet ile geniş siyasal katılımın bir araya getirildiği yönetimdir. Aristoteles mülkiyetten uzaklaşan rejimin orta sınıfa dayanacağını düşünmektedir. Sonuç olarak Aristoteles ideal yönetimden bahsederken, erdem konusunda en iyi olanın iktidara sahip

---

¹¹⁸ Aristoteles, *Politika*, Çev. Tuncay Mete (İstanbul: Remzi Kitapevi, 1993).

¹¹⁹ Mehmet Ali Ağaoğulları, vd. *Sokrates'ten Jakobenlere*, 146.

¹²⁰ Mehmet Ali Ağaoğulları, vd. *Sokrates'ten Jakobenlere*, 147.

¹²¹ Aristoteles, *Politika*, 93-141.

¹²² Arslan Topakkaya ve Bengü Özyürek Şahin, "Sakıncalı Rejim Demokrasi: Platon Aristoteles Örneği," *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 20, 191-210 (2015): 193

olduğu bir yönetim biçimini değil, sıradan insanlardan oluşan, ama yine de ılımlı olabilen bir yönetim şeklini açıklamaya çalışmaktadır.¹²³

Monarşi

Feodaliteden sonra toplumlar, dağınık yönetim şeklini terk edip toplu düzene geçerken; imparatorluklar yıkılmış ve yerlerini merkezi yönetime bağlı devletler almıştır. Ticaret anlayışının da değişmesiyle benimsenen yönetim biçimi monarşi olmuştur. Monarşi, belli bir soya dayanan tek kişinin yönetimi anlamına gelmektedir. Yönetim şeklinde hükümdarlık babadan oğula, eğer erkek çocuk yoksa akrabaya şeklinde geçmektedir. Mutlakıyet anlayışı, Avrupa'da 15. yüzyıldan itibaren derebeyliklerin birleşerek tek bir yönetime sahip olmaları sonucunda doğmuştur. Devletin bütün yetkileri hükümdarın elinde olmuştur ve bu yüzden devlet, hükümdar anlamını taşımıştır. Hükümdar bu yetkiyi devleti istediği şekilde yürüterek ve istediği şekilde uygulamalar yaparak kullanmıştır. Hükümdarlar kendisine atfedilen bu görevi soydan almış ve bu yüzden meşru sayılmıştır. Yasa yapma ve yargı faaliyetleri gibi bütün yetkilerin hükümdar elinde bulunması nedeniyle monarşinin egemenliğini mutlak olarak ifade edebilmekteyiz. Özellikler Avrupa'da hükümdarın yetkilerine sınırlama getirilmiş dolayısıyla yetkilerinin bir kısmını meclislere devretmiştir. Modern demokrasilerde bulunan güçler ayrılığı ilkesinin gelişmesine katkı sağlayan meşruti monarşi, bu yönetim şekline denmektedir. İngiltere'de bu modelin 1215 Magna Carta ile başladığı kabul edilse de hükümdarın yetkileri kesin şekilde 1689 Haklar Bildirgesi (Bill of Rights) ile kısıtlanmıştır. İngiltere'deki bu gelişme ile birlikte Avrupa'daki bazı ülkelerde meşruti monarşi modeli benimsenmiştir. Hâlihazırda İngiltere, İspanya, İsveç gibi ülkeler meşruti monarşi ile yönetilmektedir. Ancak hükümdar, yürütme yetkilerini seçimle başa gelen başkana devrettiği için sembolik niteliktedir.¹²⁴

Diktatörlük

İktidara zor kullanma yoluyla gelen tek kişilik yönetim biçimine diktatörlük denmektedir. Franz Neuman diktatörlüğü, iktidarın tekelleşmesi ve sınırsız şekilde kendisine ait olduğunu vurgulayan bir grup ya da bir insan tarafından kullanılması şeklinde tanımlamaktadır. Bilhassa bu tanım mutlak monarşileri de içine almaktadır.¹²⁵

¹²³ Mehmet Ali Ağaoğulları, vd. *Sokrates'ten Jakobenlere*, 151.

¹²⁴ Davut Ateş, *Demokratik Siyaset* (Bursa: Dora yayınevi, 2015): 162-163.

¹²⁵ Franz Neumann *The Democratic and The Authoritarian State* (New York, London: The Free Press, 1966): 233.

Yunanlılar bu kavramı tiranlık, Romalılar diktatörlük ve birçok millet despotluk olarak kullanmıştır. Diktatörlük ve meşrutiyet arasındaki fark; meşrutiyetin soydan gelen bağlar, diktatörlüğün ise zor kullanma yoluyla iktidara sahip olmasıdır. Diktatörlüğü öteki yönetim biçimlerinden ayıran bir başka özellik baskıcı bir karaktere sahip olmasıdır. Yetkiler tek bir kişinin elindedir ve meclisler, kurumlar, yargı erkleri gibi aygıtlar var olmasına rağmen herhangi bir işlevleri yoktur, sadece verilen görevleri yaparlar. Böyle bir durumda iktidarın keyfi davrandığı anlaşılmaktadır. Bu yapı halka güven vermez, fakat halk iktidara, korku kaynaklı bir bağlılık sergilemektedir.

Günümüzde özellikle az gelişmiş ülkelerin diktatörlük ile yönetildiği görülmektedir. Bu yönetim sisteminde iktidara darbe ya da buna benzer zor kullanma yollarıyla sahip olunmaktadır. Burada zor kullanarak seçim adı altında iktidar sahibi olan kişi (kişiler) kendi iktidarını, gayri meşru ve yasal olmayan yollarla korumaya çalışmaktadır. Modern dönemde sadece az gelişmiş ülkelerde diktatörlüğe rastlanılmış olduğu düşüncesi yanlıştır. Örneğin iki savaş arası dönemde Almanya'da Hitler, İtalya'da Mussolini ve SSCB'de Stalin bu yönetim biçimini sürdürmüştür. Bu yönetimler çalışmanın üçüncü başlığında ayrıca açıklanmıştır. İlâveten diktatör yönetimler, belli bir ideolojiye dayanmadan da iktidarını sürdürebilmektedir. Şili'de Pinochet Hükümeti belirli bir ideolojiye sahip olmadan toplumu baskı yoluyla ayakta tutmaya çalışmıştır. Bu durumun dışında meşrutiyetini bir ideolojiye dayandırmaya çalışanlara Mısır'da Nasır ve Libya'da Kaddafi örneğini verebilmekteyiz.¹²⁶

Oligarşi

Oligarşinin ne anlamına geldiğini belirlemek demokrasi tanımında olduğu gibi zordur. En genel tanımıyla oligarşi, ayrıcalıklı veya seçkin bir grubun yönetimi şeklinde açıklanmaktadır. Yani, oligarşi bir grubun, örgütün ya da sınıfın yönetimi anlamına gelmektedir.

Diktatörlük ve oligarşi arasındaki fark çok azdır. Oligarşide darbe ya da seçimle yönetime gelen grup zamanla baskıcı bir şekle evrilmektedir. Bu yönetim biçiminde zora dayalı bir sistem vardır ve yönetim sınıfsal çıkarlar uğruna sürdürülmektedir. Oligarşi, yöneticinin belirlenmesi ile oluşurken yöneticinin yardımcılarını da bulunmaktadır. Bu yardımcılar; yönetici, asker ve memur olabilmektedir. Bununla

---

¹²⁶ Ateş, *Demokratik Siyaset*, 164.

birlikte oligarşinin farklı çeşitleri de mevcuttur. Bunlar; Aristokrasi, Plütokrasi, jüristorasi, teknokrasi, bürokrasi ve teokrasidir. Teknokraside karar verme süreci teknik uzmanların elinde bulunmaktadır. Üst düzey yönetici kademelerinde bilgi ve yetenek derecesi yüksek kişiler vardır. Burada yönetim bilime ve rasyonaliteye dayanmaktadır. Plüktoraside yönetim, maddi açıdan üstün olan kişilerin elinde bulunmaktadır. Aristokrasi ise ilk kez Atina’da kullanılmıştır. Aristokraside yönetimde soylular ve ayrıcalıklı sınıf bulunmaktadır. Jüristokrasi yargıçlar tarafından, bürokrasi ise memurlar tarafından yönetim anlamına gelmektedir.¹²⁷ Teokrasi dine dayalı yönetim biçimini ifade etmektedir. Teokraside din kuralları geçerli olmakta ve meşrutiyet için kurallar dine dayandırılmaktadır.

Oligarşik yönetim ile ilgili ortaya atılan tezlerden biri Robert Michels’in “Oligarşinin Demir Kanunu”dur (Iron Law of Oligarchy). Michels, 1911 yılında yazmış olduğu “Siyasal Partiler” kitabında parti içindeki demokrasi ve oligarşinin durumuna ilişkin analizler yapmıştır. Michels, tüm örgütlerin sonucunun oligarşiye ulaşacağını, örgütten bahsedilen yerde oligarşiden de bahsedildiğini savunmuştur. Bu görüşü “Oligarşinin Demir Kanunu” şeklinde tanımlamıştır.¹²⁸ Michels bu sonuca Aristokrasi ve demokrasi üzerinden ulaşmıştır. Ona göre demokrasi, aristokrasinin yeni bir şeklidir. Ancak demokrasi yumuşak bir yönetim sergilemektedir. Oligarşinin Demir Kanunu’ndaki temel varsayımlar şu şekilde açıklanmıştır.

- Karar alma açısından üyeler eşit olarak söz sahibi gözükse de karar alma yetkisi ve gücü ayrıcalıklı bir gruptadır.
- Önemli bir konu olduğu zaman tüm üyelerin düşüncelerini alabilmek olanaksızdır.
- Liderler kendi istekleri doğrultusunda hareket edebilmek için resmi olmayan gruplar kurabilmektedir.
- Üyeler parti işlerinin devamlılığı için yeterli bilgiye sahip değildir.¹²⁹

Bu nedenle üyelerin yeterli derecede bilgiye sahip olmaması, bütün üyelerinin fikirlerinin alınmasının imkânsız olması ve liderin parti organlarına danışmadan kendi

---

¹²⁷ Ateş, *Demokratik Siyaset*, 165.

¹²⁸ Caner Erdoğan, “Oligarşinin Demir Kanunu’nun Cumhuriyet Halk Partisi Açısından İncelenmesi” (Yüksek lisans tezi, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (2017): 46-52.

¹²⁹ Erdoğan, *Oligarşinin Demir Kanunu’nun Cumhuriyet Halk Partisi Açısından İncelenmesi*, 67

başına karar alma düşüncesi, kendi istediklerini uygulamak için resmi olmayan yollara başvurması gibi nedenler sonucunda oligarşi kaçınılmaz olacaktır.

Anarşizm

Bir diğer hükümet şekli olarak anarşizm Yunanca “*archos*” sözcüğünden türeyerek güç, iktidar ve yönetici anlamına gelmektedir. Grekçe “*olmaksızın*” anlamını taşıyan “*a*” ön eki ile birleşen *archos* anarşi kavramını, hükümdarsız, yönetimsiz, devletsiz anlamlarını yüklemiştir.¹³⁰ Anarşizmin tarihi 19. yüzyıl ortalarında kurulan I. Enternasyonal’de¹³¹ Mihail A. Bakunin ve destekleyicilerinin bulunmasıyla başlamıştır. Anarşizm, en kesin ifade ile tüm otorite biçimlerini reddederek ortadan kaldırmayı hedefleyen, bu sayede bireyin özgürlüğünü, eşitliğini ve adaletin sağlanacağı bir düzeni savunan ideoloji olarak açıklanabilir. Anarşizm, devleti ilk kez eleştiren bir ideoloji olmasa da bütünün değişimini savunmasıyla öncekilerden farklıdır. Anarşizmin ilk kuramcıları William Godwin, Pierre-Joseph Proudhon, Max Stirner, Mihail Bakunin, Peter Kropotkin olarak bilinmektedir.

Anarşi her ne kadar devletin varlığını kabul etmese de bir yönetim şeklidir. Anarşizm için devlet, özünde kötü olan baskı aygıtıdır. Anarşistler, devletlerin elitlerin çıkarlarına göre hareket ettiğini ve sadece sınırlı bir kesime hizmet ettiğini ve sadece sınırlı bir topluma hizmet ettiğini vurgularlar. Pierre-Joseph Proudhon da merkezi karar almaya dayanan yönetim biçimine karşı çıkmakta ve bu durumun bireyin özgürlüğüne ters olduğunu dile getirmektedir. Max Stirner de devletin, bireyin özgürlüğünü sınırladığı ve özgür düşünceyi sınırlandıran bir aygıt olarak görmektedir.

Bazı anarşist inanışlar şu şekildedir;

- İnsanların doğası iyidir fakat hükümetler bunu değiştirmektedir.
- Devlet sömürücü ve baskıcıdır, fakat toplum doğaldır.
- Yukarıdan yapılan reformlar otoritenin damgasını taşıması nedeniyle değersizdir.
- Toplumsal değişim devrimci davranış ile ortaya çıkarılmalıdır.

---

¹³⁰Tayfun Gönül, *Anarşizm nedir?* (İstanbul: Kaos Yayınları, 2008): 7-8.

¹³¹ I. Enternasyonal, Karl Marx ve Friedrich Engels tarafından kurulmuşsa da sadece Marksistlere özgü olmamıştır. Bu nedenle Anarşistler de Enternasyonal içerisinde yer alabilmişlerdir.

- İnsanlar tümüyle gönüllü işbirliği üzerine kurulu sosyal bir hayvandır, ancak tüm zorlamalarla bu durum engellenmiştir.¹³²

Anarşist yönetim coğrafya ve yönetim aşamasında minimal ölçütlere dayanmaktadır. Coğrafya açısından bakıldığında aynı alanda yaşayan insanlar minimal ölçüdeki düzene doğrudan katılacaklardır. Hiçbir alan-mekân diğer alana karışma konusunda yetkili değildir. Yetki bağlamında ise toplum, bireyin kaderine karar verme konusunda minimal derecede söz hakkına sahip olmaktadır. Böylece bireysel tercihler ve özgürlüklerin komünal yönetim tarafından engellenmesinin önüne geçilmeye çalışılmaktadır. Yani anarşist yönetim şekli yüksek seviyede yerel özerklik ve geniş seviyede bireysel özgürlüğe dayanmaktadır. Böylelikle siyasal iktidar ve yönetim, bireyin başka bireyin ya da topluluğun kaderine karar vermesi konusunda ayrıcalığı olmayacağından, asgari düzeydedir.¹³³ Her birey ya da grup kendi kaderini kendisi belirlemektedir.

Demokrasi

Demokrasinin tanımı rejim başlığı altında ayrıntılı olarak verilmiştir. Burada demokrasi bir yönetim biçimi olarak açıklanacaktır. Demokratik yönetim şeklinde çıkarmamız gereken anlamlardan biri seçimler ve temsilcilerdir. Sadece seçim uygulamasının demokratik yönetim anlamına geldiği yanlıştır. Burada önemli olan detay seçimlere tabii olan kurallardır. Seçimler; adil, şeffaf, birden fazla aktörün bulunduğu, düşünce özgürlüğünün var olduğu bir ortamda gerçekleşmelidir. Demokrasinin kurumlarına seçimler ve temsilciler dışında çoğunluk-katılım sayısı, siyasal partiler ve hukukun üstünlüğünü verebilmekteyiz. Hukukun üstünlüğü, yöneten ve yönetilenlerin hukuka uyması gerektiği anlamına gelmektedir. Hukukun üstünlüğü hem gerçek kişi hem de dernek ve şirket gibi tüzel kişilerin arasındaki ilişkiler içinde geçerlidir. Bununla birlikte iktidarın icrası hakkında hukukun üstünlüğü her zaman en önemli ölçütü oluşturmaktadır. Demokratik bir devlet, eşitlik ilkesini belirlemeli ve herkese hukuka uygun biçimde yönetime katılma ve denetleme hakkı vermelidir. Demokratik sistemlerde seçimlerin önemi büyüktür çünkü seçimler vatandaşların özgür iradesini ortaya koymasında yardımcı olmaktadır. Çoğunluğun yönetme hakkı; özgür, eşit, serbest ve gizli koşullarda mümkün olmaktadır.¹³⁴ Bu açıdan çoğulculuk, demokrasinin

---

¹³² Scruton, *Dictionary of Political Thought*, 23.

¹³³ Ateş, *Demokratik Siyaset*, 168.

¹³⁴ Öztekin, *Siyaset Bilimine Giriş*, 84-85.

temel özelliklerindedir. Bununla birlikte bahsi geçen diğer kriterler demokratik sistemlerde sekteye uğrarsa aynı şekilde demokrasilerde de bozulmalar yaşanacağı yadsınamaz bir gerçektir.

1.6. Anayasa Yapımı

Latince “constitutio” sözcüğünden türeyip batı dillerine aktarılan Anayasa kavramı; devletin şeklini, işleyişini, yapısını, yasama, yürütme ve yargı erklerinin nasıl kullanılacağını belirleyen, devletin vatandaşlara ve vatandaşların devlete karşı olan hak ve ödevlerini oluşturan yazılı ya da yazısız hukuk kuralları anlamına gelmektedir. Bu kavramın yönetme yetkisine sınırlama getirdiğini düşünürsek anayasacılığın tarihini 13. yüzyıla kadar götürebilmekteyiz. Kralın yetkilerinin sınırlandırılması ilk kez İngiltere’de 1215 Magna Carta ile başlamıştır. Magna Carta (Büyük Ferman) ile kralın yetkileri sınırlandırılmıştır ve vatandaşların bazı hakları güvence altına alınmıştır. Ancak anayasayı sadece yönetim yetkisini kısıtlandırma değil; devletin şeklini, biçimini ve işlevini belirleyen yazılı belge olarak düşünürsek bu anlamda anayasacılığın 18. yüzyılda başladığını kabul edebilmekteyiz.¹³⁵ Bu nedenle anayasanın 18. yüzyıl icadı olduğunu varsaymak daha iyidir. Bu konudaki ilk büyük gelişme ABD’nin 17 Eylül 1787 yılında kabul edilen anayasadır.

Anayasalarda bazı temel ilkelerin bulunması gerekmektedir. Bunlardan biri, ülkede iktidara gelen kişinin hangi yöntemler ile belirleneceğidir. Anayasada bulunan bu ilkeyle ülkenin ne kadar demokratik olup olmayacağı anlaşılmaktadır. Bir diğer ilke; iktidarı kullanacak organ, kurum ve kuruluşların belirlenmesi ve birbirleriyle olan ilişkileridir. Anayasalarda bulunması gereken üçüncü temel ilke; devletin halka, halkın da devlete karşı olan hak, görev ve sorumluluklarıdır. Bu kural aslında anayasaların varoluş nedenlerinden biri olarak sayılabilmektedir. Bu ilke ile vatandaşların temel hak ve özgürlükleri güvence altına alınmalı ve devlet bu hakları korumaktan sorumlu olmalıdır.¹³⁶

Anayasal çeşitli ölçülere göre sınıflandırılmıştır. Genel anlamda kabul gören sınıflandırma Şekil-3’de verilmiştir.

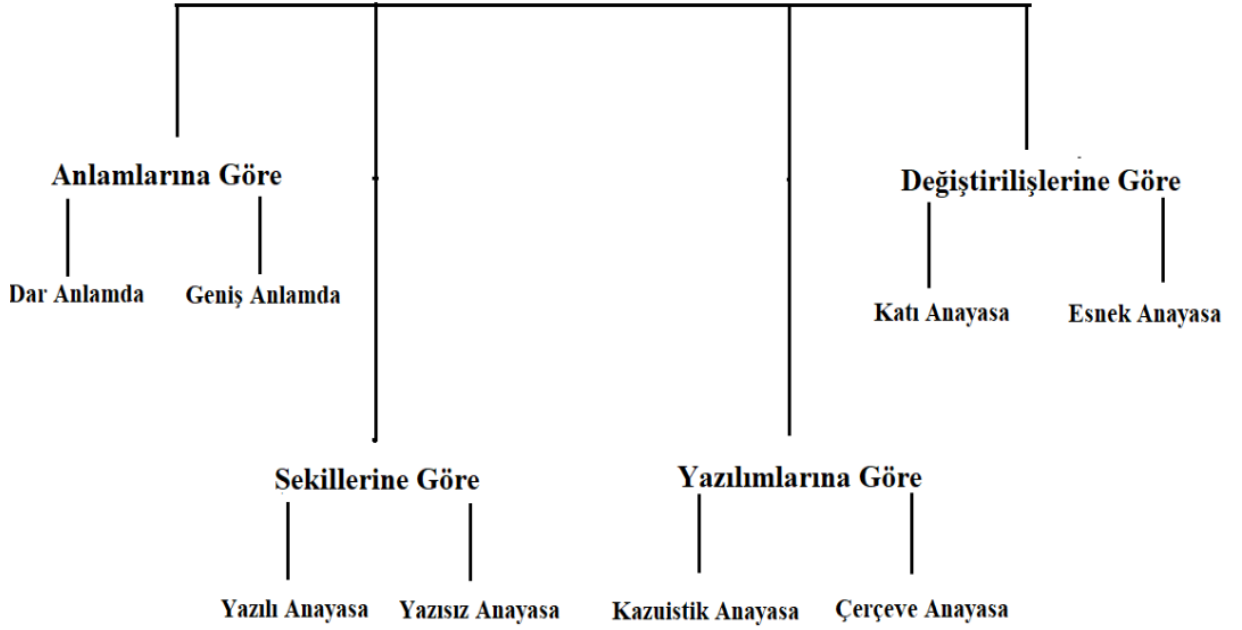
---

¹³⁵ Öztekin, *Siyaset Bilimine Giriş*, 66-67.

¹³⁶ Öztekin, *Siyaset Bilimine Giriş*, 65-66.

Şekil-3: Anayasaların Sınıflandırılması

Anayasa *anlamlarına göre* dar ve geniş olarak ayrılmaktadır. Geniş anlamda anayasa, devletin farklı kurumlarının görevlerini ve yetkilerini belirleyen onlar arasındaki ilişkiyi oluşturan ve devlet ile birey arasındaki iletişimi sağlayan yazılı-yazısız kurallardır. Yani demokrasinin işleyişindeki tüm kurallar anayasanın geniş tanımı içerisinde yer almaktadır. Dar anlamdaki tanım ise, devlet düzeninin ne şekilde işleyeceğini belirten yasal metindir. Bu ayrımın yapılmasındaki gerekçe ise anayasa sadece dar anlamda ele alınmış olsaydı günümüzde bu anlamda anayasaya sahip olmayan ülkelerin bir anayasası olmadığını söylemek zorunda kalacaktık.¹³⁷

Şekillerine göre yazılı anayasalarda devletin şekli, biçimi, işleyişi ve vatandaşlar ile arasındaki ilişkiler yazılı metinde toplanmıştır. Yani yazılı anayasa, kuralları kâğıt üzerinde harflerle belirtilmiş, yazılı bir metne sahip olan anayasadır. Ancak kuralların tek bir metinde toplanması zorunlu değildir. Örneğin Fransa Üçüncü Cumhuriyet Anayasası üç ayrı anayasal kanundan oluşmuştur. İlk yazılı anayasa 1787 ABD anayasasıdır. Diğer yazılı anayasalara İtalya, Fransa, Polonya ve Türk anayasalarını örnek olarak verebilmekteyiz.

Yazısız anayasaya “teamüli anayasa” veya “geleneksel anayasa” da denmektedir. Bu tür anayasalar toplum içinde uzun bir süre kesintisiz olarak tekrar eden ve bağlayıcı olduğuna inanılan kural/uygulamalardan oluşmaktadır. Bu tür anayasasının

¹³⁷Ömer Anayurt, *Anayasa Hukuku*, 3. Baskı (Ankara, Seçkin Yayınları, 2020): 39.

en önemli örneği İngiltere'dir. Ülkede devletin kuruluşunu içeren kuralların büyük bir kısmı teamüli şekildedir. Ancak yazısız anayasalarda bazı kurallar metinlerle saptanabilmektedir. Örneğin İngiltere'de anayasal bir nitelik taşıyan Magna Carta Libertatum (1215), Petition of Rights (1628), Habeas Corpus (1679) ve Bill of Rights (1689) gibi bazı belgeler mevcuttur.¹³⁸

Teamüli anayasa kuralları, anayasal alanda, devletin ana organlarının kuruluşu ve işleyişi konusunda örf-adet hukuku kuralları olarak açıklanmaktadır. Bir kuralın örf-adet yani teamül kuralı olabilmesi için maddi, manevi ve hukuki olarak üç şartı yerine getirmesi gerekmektedir:

- Maddi şart; bir davranışın örf-adet hukuku kuralı sayılabilmesi için o kuralın toplum içinde uzun bir zamandır tekrarlanıyor olması gerekmektedir.
- Manevi şart olarak, sürekli tekrarlanan davranış kuralını toplumun uyulması gereken zorunlu bir kural olarak benimsemiş olması gerekmektedir.
- Hukukilik şartı; bahsi geçen kural hukuk düzeni tarafından müeyyidelenilmesi (yaptırım) gerekmektedir.¹³⁹

Değiştirilişlerine göre esnek ya da diğer adıyla yumuşak anayasa, kanunlarla aynı şekilde ve aynı organlarla değiştirilebilmektedir. Yazısız anayasalar yumuşak niteliktedir fakat yazılı olmakla birlikte yumuşak olan anayasalar da vardır. Bu tür anayasaların değişmesi iki şekilde olur. İlk olarak anayasanın normal kanunlar ile değiştirebileceğini hükme bağlamaktadır, ikinci olarak da değiştirme konusunda hiçbir hüküm olmamasıdır. İkinciye örnek olarak 1848 İtalya, 1921 Türk anayasasını örnek verebilmekteyiz. Katı ya da diğer adıyla sert anayasalar normal kanunlardan farklı organlarla ve daha zor usuller ile değiştirilebilmektedir. Yazısız anayasalar yumuşak nitelikte olduğu gibi yazılı anayasalarda katıdır. Anayasada katılığı sağlamanın yolları; Özel meclis usulü, üye tam sayısının salt çoğunluğu kuralı, nitelikli çoğunluk kuralı, halkoylaması, değiştirilemeyecek maddeler, süre yasağı ve dönem yasağıdır.¹⁴⁰

Yazılımlarına göre anayasalar kazuistik ya da çerçeve olarak ikiye ayrılır. Çerçeve anayasa ve diğer adıyla dar kapsamlı anayasalar devlet düzeniyle ilgili kurallarda çok ayrıntıya girmeyip ayrıntılı düzenlemeleri yasalara bırakmıştır. En

¹³⁸ Kemal Gözler, *Anayasa Hukukuna Giriş* (Bursa: Ekin Yayınları, 2016): 16.

¹³⁹ Kemal Gözler, *Anayasa Hukukunun Genel Teorisi*, cilt 1 (İstanbul: Ekin Yayın, 2011): 110-112.

¹⁴⁰ Gözler, *Anayasa Hukukuna Giriş*, 16-18.

bilindik örnek olarak ABD anayasasını verebilmekteyiz. Bu anayasa önsöz, 7 madde ve 27 yasa değişikliğinden oluşmaktadır. ABD anayasasının uzun yıllardır çok fazla değiştirilmemiş olmasını nedenini anayasanın çerçeve olması diyebilmekteyiz. Kazuistik ve diğer adıyla geniş kapsamlı-ayrıntılı anayasalar ise birçok konuya düzenleme getiren, çok maddeden oluşan uzun metinler halindedir. Vatandaş ve devlet arasında, devlet ile kurum ve kuruluşlar arasındaki neredeyse tüm ilişkiler anayasanın maddelerinde düzenlenmiştir. Eğer bu anayasalar ayrıntılı olmakla birlikte bir de katıysa o ülkedeki bürokratik işlemler yavaş işleyecektir. Bu tür anayasanın en tipik örneği ise 395 madde ve eklerinden oluşan 1949 Hindistan Anayasasıdır. Batı demokrasilerinde kazuistik ve katı anayasalara pek rastlanılmamaktadır.

Anayasa yapımı veya değiştirilmesi konusu, anayasa teorisinin tartışmalı konularından biri olmuştur. İnsan elinden çıkma mükemmel ve uzlaşmayla yapılmış olan anayasalar bile şartların ve siyasal değerlerin farklılaşmasıyla, değişiklik ihtiyacı gösterebilmektedirler. Anayasal değişimin iki yolu, yeni bir anayasa yapımı veya yürürlükteki anayasanın kısmen değişmesiyle olmaktadır. Kurucu iktidar kavramı ise Sieyes tarafından öne atılmıştır. Sieyes'e göre "Bir anayasa her şeyden önce bir kurucu iktidara dayanır." Bu şekilde Sieyes anayasa kavramını doğrudan kurucu iktidar ve kurulmuş iktidar ayrımı ile sonuca bağlamıştır.¹⁴¹ Bu ayrımın kökü de Fransız devrim düşünürlerinin asli ve tali kurucu iktidar arasında yaptıkları ayrımı kapsamaktadır.

1.6.1. Asli Kurucu İktidar

Asli kurucu iktidar yeni anayasa yapma iktidarı olarak tanımlanmaktadır. Bu iktidar, hukuk boşluğundan yararlanır; yani hukuk-dışı bir niteliktedir. Hukuk boşluğu ve asli kurucu iktidarın ortaya çıkış durumları şunlardır; en yaygın şekli devrim ve darbedir. Ülkedeki mevcut rejim bir darbe ya da devrim ile yıkıldıktan sonra siyasal iktidara sahip olan devrimciler yeni bir anayasa hazırlarlar. Türkiye'de 1960 ve 12 Eylül 1980 Askeri darbeleri asli kurucu iktidara örnektir.¹⁴² Bir diğer durum *savaş* halidir. Örnek olarak Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra birçok devlet kurulmuş ve bu devletlerde yeni anayasalar yapılmıştır. Bu devletlere örnek olarak Litvanya, Çekoslovakya ve Yugoslavya'yı verebilmekteyiz. Ancak devlet yeni kurulmuş olmasa bile savaşın verdiği yıkıcı etki sonrasında devletler yeni bir anayasa yapma yoluna gitmişlerdir. 1946 Fransa

¹⁴¹ Kemal Gözler, *Kurucu İktidar*, 2. Baskı (Bursa: Ekin Yayınları, 2016): 21.

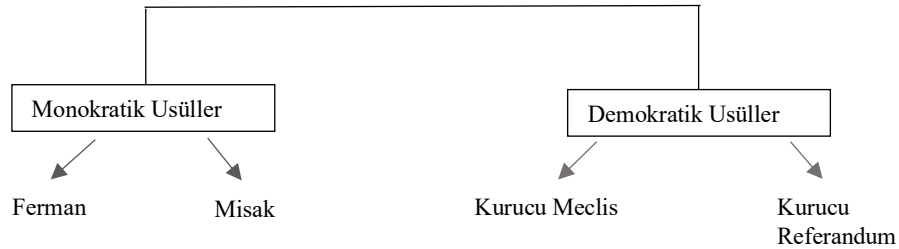
¹⁴² Gözler, *Anayasa Hukukuna Giriş*, 21-22.

ve 1949 Almanya anayasası bu duruma örnektir. Asli kurucu iktidar sömürge durumunda olan ülkenin bağımsızlık kazanmasıyla da ortaya çıkabilmektedir. Sömürge ülkeleri savaş ya da barış yoluyla da bağımsızlıklarını kazanırlar ve iki durumda da yeni bir anayasa yapılmaktadır. Son olarak bazı durumlarda, birden fazla ülkenin kendi rızaları ile birleşip yeni bir devlet kurdukları görülmektedir. Bu yeni devlet federasyon olarak kurulmakta ve bu federasyona yeni bir anayasa kabul edilmektedir (1787 ABD Federal Anayasası).¹⁴³

Asli kurucu iktidarın hukuk-dışı ve sınırsızlık olmak üzere iki tane özelliği vardır. Yukarıda da belirtildiği üzere asli kurucu iktidar hukuk boşluğundan yararlanmaktadır. Bu boşluk yeni bir anayasa yapılmadan önce mevcut sistem ortadan kaldırılarak yaratılmaktadır. Asli kurucu iktidarın sınırlı olduğunu düşünenlerde vardır fakat sınırsız olarak kabul etmek daha uygundur. Çünkü yeni iktidar devrim gibi yollarla başa geldiğinde bu iktidarı sınırlandırabilecek bir güç bulunamamaktadır.

Asli kurucu iktidarın biçimlerinden bahsedecek olursak en yaygın kullanılan türler aşağıdaki şekilde verilmiştir.

Şekil-4: Anayasa Yapma Usulleri

Anayasa yapma konusunda monokratik usuller ferman ya da misak olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. *Ferman* yoluyla anayasa yapma kral ya da padişahın tek taraflı iradesi ile olmaktadır. Bu tür anayasayla kral ya da padişah, kendi yetkilerini toplum lehinde sınırlandırmaktadır. Ancak hükümdar tebaasına bir anayasa verene kadar mutlak ve sınırsız bir iktidara sahiptir. Hükümdar, kendi iktidarını sınırlandıran bir belgeyle devleti kurumsallaştırmak adına önemli bir adım atmıştır. Kısaca mutlak monarşilerde ferman anayasa hükümdarın lütfu olan tek taraflı bir işlemdir. *Misak* biçimindeki anayasalar ise mutlak monarşinin sarsıldığı dönemde hükümdara dışarıdan gelen baskılarla yapılmaktadır. Yani fermanın aksine Hükümdarı başka bir irade tarafından

¹⁴³ Gözler, *Anayasa Hukukuna Giriş*, 21-22.

anayasa yapmaya zorlanmaktadır. Misak anayasa, hükümdar ile karşısında olanlar arasında uzlaşmaya varma, bir iş birliği ürünüdür. Bu açıdan bu tür anayasalar ferman anayasaların aksine iki taraflı bir işlemi oluşturmaktadır. Bu anayasalara hükümdar ve karşısındakiler ile yapıldığı için anlaşma, sözleşme ya da akit olduğunu söyleyebilmekteyiz. Burada karşı tarafın kim olduğu konusunda kesinlik olmamakla birlikte, tarihteki örneklerden yola çıkarak çoğunlukla feodal beyleri olduğunu söyleyebilmekteyiz. Misakın başlıca örnekleri 1215 Magna Carta Libertatum ve 1808 Senedi İttifak'tır.¹⁴⁴

Asli kurucu iktidarın anayasa yapımındaki demokratik usulleri ise ikiye ayrılmaktadır. Kurucu meclis yoluyla anayasa yapımı, anayasası yapmak için halk tarafından özel bir meclis seçme anlamına gelmektedir. Böylelikle anayasa halkın seçtiği kurucu meclis ile hazırlanmaktadır. Ayrıca konvansiyon kelimesi (convention) kurucu iktidarı kullanmak için seçilen özel bir meclis anlamına gelmektedir. Bu yöntem ABD anayasasında kullanıldığından "ABD tarzı anayasa yapımı yöntemi" olarak literatürde yerini almıştır.¹⁴⁵ Diğer bir yöntem olan Kurucu referandum ilkesinin temeli halk egemenliğine dayanmaktadır. Bu yöntem kurucu meclisin eleştirilmesi sonucu ortaya çıkmıştır. Bu usule göre yine bir meclis tarafından hazırlanan anayasa halk tarafından oylanır. Yani meclis anayasa tasarısını kendi kabul edememektedir.

1.6.2. Tali Kurucu İktidar

Değişen koşullar nedeniyle yüzyıllar boyunca sürecek bir anayasa yapmak mümkün görülmemektedir. Anayasa değişikliği kaçınılmaz olmasa da istikrarlı olması gerekmektedir. Devletin temel kuruluşunu, hukuki ve siyasal statüsünü belirleyen anayasaların sürekli değişime uğramaması gerektiğinin altını çizmeliyiz. Burada öne çıkan kavram tali kurucu iktidardır. Bu kurucu iktidar, bir anayasayı yine o anayasada öngörülen usullerle değiştirme iktidarındır. Tali kurucu iktidar, anayasada ki varsa değiştirilemeyecek maddeler hariç diğer maddeleri değiştirebilmektedir. Tali kurucu iktidar hukuken sınırlı bir iktidardır ve yaptığı yeni anayasa değişiklikleri geçerliğini yürürlükteki anayasadan sağlamaktadır. Bununla birlikte tali kurucu iktidarın sahibinin kim olduğu da yine yürürlükteki anayasada belirtilmektedir. Bu nedenle bu iktidarın

---

¹⁴⁴ Ender Ethem Atay, "Anayasa Kavramının Tanımı, Hazırlanması ve Değiştirilmesi Arasındaki İlişki," *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: 11, 503-549 (2008): 533.

¹⁴⁵ Ömer Anayurt, *Anayasa Hukuku*, 3. Baskı (Ankara: Seçkin yayıncılık, 2020): 47.

hukuki ve sınırlı bir nitelikte olduğunu söyleyebilmekteyiz. Bununla birlikte tali iktidarın sınırları içerik, zaman ve biçimsel olarak üçe ayrılmaktadır.

- İçerik/maddi sınırlama, anayasada geçen değiştirilemeyecek maddelerle alakalıdır. 1982 Türk Anayasası'nın 4. maddesi maddi sınırlamaya örnektir.
- Zaman sınırlaması, bazı anayasalarda tali kurucu iktidara belirli bir süreyi geçmeden anayasayı değiştirmesi yasaklanmaktadır. Örneğin 1976 Portekiz Anayasası.
- Biçimsel sınırlama, katı anayasalarda anayasaların değiştiriliş biçimlerinin ayrıntılarıyla yer alması anlamına gelmektedir. Tali kurucu iktidar ancak anayasada yer alan usullere uymak koşuluyla değişikliğe gidebilmektedir.¹⁴⁶

Tali kurucu iktidarın anayasayı değiştirme usulleri teklif safhası, karar safhası ve onay safhası şeklindedir. Anayasa değişikliğinin başlangıcı teklif sahası ile oluşmaktadır. Anayasalar teklif sunma yetkisini yasama, yürütmeye bırakabilmekte veya halka verebilmektedirler. Daha sonra yer alan karar safhasında ise teklifin kabul veya reddi ile ilgili bütün işlemler yer almaktadır. Anayasaların çoğunda karar yetkisi yasama organına verilmişse de bu konu da başka örneklerde vardır. Karar safhasında belirlenen kurallar ülkeye istedikleri katılık derecesine ulaşma imkânını vermektedir. Örneğin bazı anayasalar, değişikliği güçleştirmek için bu yetkiyi özel bir meclise verebilmektedir. Onay safhası sürecin sonuncusudur. Onay yetkisinin kimde olduğu anayasalara göre değişmektedir. Bazı anayasalar veto yetkisini devlet başkanına bazıları ise halka verebilmektedir. Veto yetkisinin halka verilmesi durumunda bazı anayasalar sadece belirli konularda ya da bazı şartların sağlanması durumunda halkoylaması yapılabileceğini öngörmüştür.¹⁴⁷

İki iktidar arasındaki farkları özetleyecek olursak Tablo-1'deki ifadeleri kullanabilmekteyiz.

Tablo-1: Kurucu İktidar Farkları

	Asli Kurucu İktidar	Tali Kurucu İktidar
Konu	Yeni bir anayasa yapma	Mevcut anayasada değişiklik
Ortaya Çıkışı	Devrim, darbe, savaş, vb.	Normal dönemlerde

¹⁴⁶ Gözler, *Anayasa Hukukuna Giriş*, 28.

¹⁴⁷ Gözler, *Kurucu İktidar*, 169.

Sahibi	Fiilen güce sahip olan	Yetkili organlar
Hukukiliği	Hukuk dışı	Hukuki
Sınırlılığı	Sınırsız	Sınırlı
Ussulleri	Önceden belirlenmemiştir	Ussuller anayasa tarafından belirlenmiştir

1.7. Arındırma Politikası (Lustration System)

Arındırma; Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Avrupa Konseyi Parlamenter Meclisi ve Venedik Komisyonu'nda "Lustration System" olarak ifade edilmiştir. Lustration kelimesi Latince "Lustrare" kökeninden türemiştir. Bu kelimenin İngilizcede "arındırma" veya "aklanma" gibi anlamları vardır. Türkçede ise gözleme ve temizleme anlamını taşımaktadır.¹⁴⁸

Arındırma Politikaları genel olarak insan hakları ihlalleri işleyen kamu görevlilerinin kamudaki çalışmalarına yönelik bir anlayıştır. Bu doğrultuda uygulanan kamu görevinden ihraç, soruşturma, yargılama gibi durumlar arındırma sistemi adı altında ele alınmaktadır. Arındırma politikasındaki örnekler incelendiğinde devletlerin anayasal düzenlerinin bozulmaması için ihlallere bulaşan kamu görevlilerinin istihdamlarına son verildiği bilinmektedir. Askeri bir cuntanın işlemiş olduğu suçlar, savaş suçları ve insanlık suçları gibi eylemler bahsi geçen arındırmayı gerekli kılan durumları oluşturmaktadır.¹⁴⁹ Bununla birlikte arındırma sisteminin aslında iki amacı olduğunu vurgulayabilmekteyiz. Bunlardan biri mağdur olan toplumlarla ilgilenmek, diğeri demokrasi ve hukukun üstünlüğünü sağlamaktadır. Arındırma usulünün ortaya çıkabilmesi için bir geçiş dönemi olması gerekmektedir. Ancak bu geçiş döneminde demokratik düzene karşı bir tehdit olması, insan hakları ihlallerinin yaşanması gerekmektedir. Bu geçiş süreci, otoriter ve totaliter rejimlerden çıkma devletlerde yaşanabileceği gibi askeri cuntanın Anayasal düzeni bozmaya çalıştığı ülkelerde de yaşanabilmektedir.¹⁵⁰

Arındırma usulüne hâkim olacak yöntem aynı zamanda arındırmanın nasıl bir model olacağını da belirlemektedir. Roman David 7 ülkede (Çek Cumhuriyeti,

¹⁴⁸Gökhan Çayan, "Geçiş Adaleti ve Avrupa Arındırma Hukuku," *TAAD/Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, Cilt: 11, Sayı: 40, 213-243 (2019): 215.

¹⁴⁹ Serdar Güleler, "Dünyada Arındırma Politikaları ve Devletin FETÖ'den Arındırılması," *SETA perspektif*, sayı 142, (2016): 2.

¹⁵⁰ Çayan, *Geçiş Adaleti ve Avrupa Arındırma Hukuku*, 217.

Almanya, Macaristan, Polonya, Arnavutluk, Bulgaristan ve Sırbistan) uygulanan arındırma politikalarını karşılaştırarak dört model ortaya çıkarmıştır.¹⁵¹

Bu modeller;

a) Dışlayıcı (Exclusive) Model: Bu modelde kamu görevlisinin görevdeki geçmişi onun geleceğini belirleyen en güvenli yol olarak kabul edilmektedir. Böylelikle kişilerin suça bulaşıp bulaşmadıkları ve onların göreve devam edip etmeyeceğini belirtmektedir. Model, ihlallere bulaşan, gücünü kötüye kullanan ya da tehdit oluşturanları engellemek için kabul edilmiştir. Bu model diğerlerine kıyasla daha verimlidir. Demokratik düzene sadık kalmayan kamu görevlileri dışlanarak onların yerine anayasaya sadık olanlar gelmektedir. Ancak bu modelin sorunu, uzun sürebilecek dava süreçleridir.¹⁵² 1991 yılında Çekoslovakya, 1992 yılında Bulgaristan ve 1993 yılında da Arnavutluk, dışlayıcı bir yöntem benimsemiştir.

b) Kapsayıcı (Inclusive) Model: Bu model suç işleyen kamu görevlilerinin geçmişteki bağlantılarını itiraf etmelerini sağlamak ve daha sonra bu görevliye bir nevi ikinci bir şans vererek görevini sürdürme imkânı sağlamaktadır. Yani bu modelde kamu görevlisinin suçunu kabul etmesi durumunda affedildiği söylenebilmektedir. Ancak bu modelde sürekli affin olacağını da söylemek doğru değildir. Belirli koşullar çerçevesinde kamu görevlilerinin ihracı gerçekleşmektedir.¹⁵³ Kapsayıcı model genel olarak ihlali yapanların az olduğu ülkelerde benimsenmiştir. Bu ülkelerin dayanağı, kamuda görevine son verilen personelin yerini alabilecek insanların az olmasıdır. İnsan kaynağının kısıtlı olduğu ülkelerde dışlayıcı model kullanılması, kamu hizmetlerinin yürütülmesine engel oluşturabilmektedir.¹⁵⁴

c) Uzlaşmacı (Reconciliarity) Model: Bu modelde diğerlerinden farklı olarak ihlale bulaşan kamu görevlisinden şüphelenilmez, fakat kişi geçmişte anayasaya aykırı davrandığını ya da ihlallere bulaştığını kendisi ifade eder. Uzlaşmacı modelde idare şüphelilerin listesini tutmayarak ihlallere bulaşanların kendilerini ihbar etmesini bekler. Eğer ihlallere karışan kamu görevlisi bu durumu bildirmese bile fark edilmesi

---

¹⁵¹ Susanne Y. P. Choi & Roman David “Lustration Systems and Trust: Evidence from Survey Experiments in the Czech Republic, Hungary and Poland,” *Chicago Journals*, Vol. 117, No. 4, 1172-1201, (2012).

¹⁵² Çayan, *Geçiş Adaleti ve Avrupa Arındırma Hukuku*, 220.

¹⁵³ Roman David, “Lustration Laws in Action: The Motives and Evaluation of Lustration Policy in the Czech Republic and Poland (1989-2000),” *Law & Social Inquiry*, 28 (2), 387-439 (2006): 412.

¹⁵⁴ Gökhan Çayan, *Geçiş Adaleti ve Avrupa Arındırma Hukuku*, 222; David, *From Prague to Baghdad*, 358.

halinde görevden ihraç edilmektedir. Bu nedenle modelin dışlayıcı model ile benzerlikleri olduğunu söyleyebiliriz. Ayrıca bu modelde suça bulaşan kişi işbirliği halinde eski görevine devam edebilir. Yani bu durum “itiraf et ve görevinde kal” veya “sakla ve ortaya çıkınca görevden alın” şeklinde ifade edilmektedir.¹⁵⁵

d) Karma Model: Bu modelde adından anlaşılacağı gibi ihlallerde bulunanların görevlerine son verilebilir veya görevin devamına izin verilir. Yani karma modelde suçu işleyen kişiye ikinci bir şans verme durumu vardır. Bunun kararında iş piyasasına ve özellikle işlenen suçun niteliğine bakılmaktadır. Ancak kişinin ihlali itiraf etmesi ona direkt ikinci bir şans vermez, itiraftan sonra kişinin gözlemlenmesine devam edilir ve durum değerlendirmesi yapılarak ikinci bir şansa karar verilir.¹⁵⁶

Arındırma usulüne belirli ülkelerden örnekler verecek olursak Çekoslovakya’da Kadife Devrim sonrası kurulan yönetimde, demokrasi ve insan haklarına dayanan ilke benimsenmiştir. Bu ilke doğrultusunda Çekoslovaklar; anayasaya uygun davranmayan, ihlallere bulaşan ve güvenliği tehdit eden kişileri görevden uzaklaştırma yoluna gitmişlerdir. Çekoslovakya arındırma amacıyla Arındırma Ofisi kurmuş ve ihlallere bulaşanların ortaya çıkmasını düzenleyen yasa çıkarmıştır. Bu yasaya; idari mercilerde yer alıp devletin güvenliğine tehdit oluşturan, rütbesi göz ardı edilerek Komünist Partiye üye olan kamu görevlileri, 1948 yılındaki darbeden sonra göreve gelen ve Sovyet okullardan mezun olan kamu görevlileri ile ilgili düzenlemeler içermektedir.

Macaristan Çekoslovakya’dan farklı olarak Cumhuriyetin ilanından beş sene sonra arındırma usulünü devreye sokmuştur. Macaristan herkes için insan hakları düşüncesiyle ilerleyerek belirledikleri şartları kapsayan kişilerden arındırılmaya yönelik bir siyaset izlemiştir. Bu doğrultuda komünist dönemde önemli mevkilerde yer alan kamu görevlileri, eski rejimin devamının sağlanması için suç işleyenler ve yine eski rejimin gizli servisinde bulunan kamu görevlilerinin topluma duyurulmasını sağlamaya çalışmışlardır.¹⁵⁷

Bulgaristan’da 1992 yılında, Demokratik Güçler Birliği (Union of Democratic Forces) milletvekilleri tarafından arındırma şartları hazırlanarak değerlendirilmek üzere parlamentoya sunulmuştur. Bu tasarı “Komünist Yönetimin Sonuçlarının Üstesinden Gelmek” (Overcoming the Consequences of Communist Rule) olarak tanıtılmıştır.

---

¹⁵⁵ Güleler, *Dünyada Arındırma Politikaları ve Devletin FETÖ’den Arındırılması*, 3.

¹⁵⁶ Güleler, *Dünyada Arındırma Politikaları ve Devletin FETÖ’den Arındırılması*, 3-4.

¹⁵⁷ Çayan, *Geçiş Adaleti ve Avrupa Arındırma Hukuku*, 225-228.

Önerilen tasarıya göre 1944 ile 1990 arasında belirli kategorilerde üst pozisyonlarda bulunan kişilerin beş yıl boyunca kamu görevinden alınmasını yasaklayacaktı. Tasarı, hangi kişilerin görevlerinden alınacağını belirlemek için parlamento tarafından seçilecek bir komisyon kurulmasını öngörmüştür. Bununla birlikte 1992 yılında iki tasarı daha parlamentoda tanıtılmıştır. Böylelikle Parlamento, devlete tehdit oluşturduğu düşünülen ya da herhangi bir kişiden gelen şikâyetleri incelemek için bir komisyon seçecek, komisyon çalışmalarını tamamladıktan sonra yasaklı isimler listesi resmi gazetede yayınlanacak olarak belirleneceği öngörülmüştür.¹⁵⁸ 1992 tarihli Bulgaristan Anayasası arındırma politikası açısından dışlayıcı bir model olarak kabul edilmektedir. Ancak tasarıların parlamentoda az sayıda kabul alması, reddedilmesi ya da istismar gibi durumlar Bulgaristan’da uygulanan dışlayıcı modelin başarısızlıkla sonuçlanmasına zemin hazırlamıştır.¹⁵⁹

Polonya’da komünizmden arınma ile ilgili mevzuat çalışmalarının 1992 yılında başladığı belirtilmektedir. Bu dönem Senatoda komünist yapılandırmasında yer alan kişilerin kamuda görev almaması gibi şartlar öngörülmüştür. Bu şartlar senatodan geçse de 1993 yılında gündemden kalkmıştır.¹⁶⁰ Konu tekrar 1999 yılında mecliste gündeme gelmiştir. Hazırlanan şartlara göre üst düzey görevlilerin devlet kademelerinde on yıl boyunca görev alamayacağı belirtilmiştir. 2001 seçimlerinden sonra ise komünist dönemde Polonya’nın aleyhinde hareket eden kişilere kamu yasağı getirilmesi öngörülmüştür. Bu düzenlemeyle parti içerisinde, okullarda ve medyada görev yapan kişiler de konunun kapsamına alınmış, ayrıca incelenme yapılması için on iki üyeli komisyon kurulması vurgulanmıştır. Ancak bu kararlar askıda kalmış 2005 yılında yapılacak olan bir sonraki seçimlere ertelenmesine karar verilmiştir.¹⁶¹ Belirtildiği gibi 2005 yılında arındırma politikaları tekrar gündeme gelmiş ve seçimi kazanmış olan Barış ve Adalet partisi bu politikaları en önemli meselelerden biri haline getirmiştir. Partinin hazırladığı ve 2007 yılında yürürlüğe girecek olan kanunla bilgi kaynaklarıyla ilgili gizli polis dosyalarının ifşasını düzenlenmiştir. Bu kanuna göre gizli polisle işbirliği içerisinde bulunanlar ve mevcut düzene tehdit oluşturduğu düşünülen kişiler ile ilgili

---

¹⁵⁸News from Helsinki Watch, Decommunization in Bulgaria, Vol. 5, No. 14, 1-44 (1993).

¹⁵⁹ Çayan, *Geçiş Adaleti ve Avrupa Arındırma Hukuku*, 221; Urashi Raluca, *In Search of a Theoretical Model of Transitional Justice* (Zagreb: CPI, 2007): 69-70.

¹⁶⁰Abdulaziz Asyalı, *Doğu Avrupa Ülkelerinin Sosyalizmden Kopuşu ve Demokratikleşme Süreci: Polonya Örneği*, 50; Jackowski, 2007, 10-11.

¹⁶¹ Jaroslaw Szafraniec, *From Totalitarianism to Democracy: the Case of Poland, Controversies and Heritage of Communism*, (Master Thesis, Naval Postgraduate School, 2008): 43.

dosyalara erişim genişletilmiştir.¹⁶² Aklanma yasası ile kamusal alanda aktif olan herkesin dosyalarının yayınlanması mümkün kılınmış ve komünizm altında yaşayan kişiler için risk oluşturmuştur.

---

¹⁶² Abdulaziz Asyalı, Doğu Avrupa Ülkelerinin Sosyalizmden Kopuşu ve Demokratikleşme Süreci: Polonya Örneği, (Yüksek Lisans Tezi, Mardin Artuklu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019): 61.

2. BÖLÜM

POLONYA’NIN SOSYO-POLİTİK DÖNÜŞÜM SÜREÇLERİ

2.1. Polonya’nın Coğrafi Konumu ve Özellikleri

Harita-1: Polonya Haritası

Polonya’nın konumu Harita-1’de¹⁶³ verilmiştir. Slav ülkelerinden biri olan Polonya hem Doğu hem de Orta Avrupa ülkeleri grubunda yer alır. Ayrıca Baltık Havzası ülkeleri ile Karadeniz Havzası ülkeleri arasında köprü konumundadır. Orta Avrupa’nın kuzeyinde ve Baltık Denizi’nin güneyinde yer alan ülke, Batıda Almanya, Güneybatıda Çek Cumhuriyeti, Güneydoğuda Slovakya ve Ukrayna, Doğuda Belarus ve Kuzeydoğuda da Litvanya ve Rusya ile çevrilmiştir. Polonya’nın toplam yüzölçümü 312.685 km²’dir. Ülke, yüzölçümü bakımından dünyanın en büyük 71. ülkesidir.¹⁶⁴ 12 mil genişliğinde olan Baltık Denizi sayesinde 8.682 km²’lik deniz alanı bulunmaktadır. Sınır uzunluğu 3.582 km olan ülkenin kara sınırı 3.054, deniz sınırı 528 km’dir.¹⁶⁵

Polonya’nın kara sınırlarında Belarus 375 km, Çek Cumhuriyeti 699 km, Almanya 467 km, Litvanya 100 km, Rusya (Kaliningrad Oblastı) 209 km, Slovakya 517

¹⁶³ “Googlemaps”, Google, 3 Ağustos 2021 Tarihinde <https://www.google.com/maps/@38.95682,35.174414,6z> adresinden erişildi.

¹⁶⁴ “Poland, The World Factbook”, cia.gov, 02 Ağustos 2021 tarihinde <https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/poland/#geography> adresinden erişildi.

¹⁶⁵ Emin Atasoy, Kıtalar ve Ülkeler Coğrafyası (Bursa, Ezgi Kitabevi Yayınları, 2003): 371.

km, Ukrayna 498 km'lik alana sahiptir. Matematik konum olarak 49°00' ile 55°50' kuzey enlemleri ve 14°07' ile 24°08' doğu boylamları arasında yer alan Polonya; Rusya ve Ukrayna ile birlikte Doğu Avrupa'nın nüfus ve yüzölçümü bakımından en büyük üç ülkesinden biridir.

Polonya, ova görünümünde bir ülkedir. Güney sınırlarında Karpat Dağları haricinde deniz seviyesinden yaklaşık 300m yüksekliktedir. Ülke, Güneyde Çek Cumhuriyeti sınırında bulunan dağlardan doğan ve Baltık Denizine dökülen Odra ve Vistula nehirlerinin vadilerini içerir. Güneydeki dağları iki ayrı sistem şeklindedir. Bu dağların en yüksek noktası 2503m yüksekliğindeki Rysy Tepesi olarak adlandırılan Tatra Dağlarında birleşir. İki dağ sistemi, Polonya'nın Güneye açılan Moravya Kapısını ayırmaktadır. Moravya Kapısı, günümüzde de önemli bir ulaştırma kanalıdır.¹⁶⁶

Ülke nüfusu 38.093.101 (2022 tahmini) ile dünya ülkeleri arasında 37. sıradadır. %96,9 Polonyalı, %1,1 Silezyalı, %0,2 Alman, %0,1 Ukraynalı, %1,7 diğer ve belirtilmemiş (2011 tahmini). Nüfus, kuzey kıyı kenti Gdansk'ın bir uzantısı ile Krakow çevresindeki güney bölgesinde ve Varşova ve Lodz çevresindeki merkezi bölgede yoğunlaşmıştır.

Polonya, 1 Ocak 1999 tarihinden beri Voyvodalık (województwa) denilen 16 idari bölüme ayrılmıştır. Her voyvodalık kendi idari merkezine, meclisine ve bir meclis başkanına sahiptir. Polonya idari yapı bakımından üç aşamalıdır: İller (województwo), ilçeler (powiat) ve yerleşmeler (gmina). 2012 yılında Polonya sınırları içinde 16 il (województwo), 379 ilçe (powiat) ve 2.479 yerleşme (gmina) bulunmaktadır.¹⁶⁷ Bahsi geçen 16 il; Dolnoslaskie (Aşağı Silezya), Kujawsko-Pomorskie (Kuyavia-Pomerania), Lodzkie (Lodz), Lubelskie (Lublin), Lubuskie (Lubusz), Malopolskie (Küçük Polonya), Mazowieckie (Masovia), Opolskie (Opole), Podcarpathia (Subcarpathia), Podlaski (Podlaskie), Pomorskie (Pomeranya), Slaskie (Silesia), Swietokrzyskie (Kutsal Haç), Warminsko-Mazurskie (Warmia-Masuria), Wielkopolskie (Büyük Polonya), Zachodniopomorskie'dir (Batı Pomeranya). Bölgeler Harita-2'de¹⁶⁸ verilmiştir.

¹⁶⁶ Murat Eliçalışkan, "Polonya, Coğrafya Dünyası", coğrafya.gen, 3 Ağustos 2021 tarihinde <https://www.cografya.gen.tr/siyasi/devletler/polonya.htm> adresinden erişildi.

¹⁶⁷ Emin Atasoy, Jan A. Wendt, Abdullah Soykan, Jaras G. Berdenov "Coğrafya Perspektifinden Polonya Cumhuriyeti" Sosyal Bilimler Işığında Polonya Cumhuriyeti, ed. Emin Atasoy & Jan A. Wendt (İstanbul: Beta Yayıncılık, 2017): 5.

¹⁶⁸ "Poland Map", paintmaps, 10 Ağustos 2021 tarihinde <https://paintmaps.com/map-charts/175/Poland-map-chart> adresinden erişildi.

Harita-2: Polonya İdari Bölge Haritası

2.2. Polonya'nın Jeopolitik Konumu

Polonya, Orta Avrupa'nın düzlüklerinde yer almasından dolayı ova görünümündedir. Ayrıca Polonya adı da “düzlük, ova” anlamında gelen “pole” kelimesinden türemiştir. Açık bir ovada yaşamının Polonyalılar için üç önemli sonucu vardır. Bunlardan birincisi her taraftan saldırıya maruz kalmasıdır. İkincisi, ovadaki yaşamın Polonya halkının sürekli hareketini kolaylaştırması ve bu durumun da yönetimi zor hale getirmesidir. Üçüncü olarak bu durumun sadece düşmanca ilişkileri değil, aynı zamanda birçok insanla dostça temasları da içermesidir (Çek Cumhuriyeti, Macaristan, Doğu Slavlar ve Baltık halkı).¹⁶⁹

Polonya'nın jeopolitik tarihi hem Baltık'a hem de Karadeniz'e akan nehir sistemlerini kucaklayan Vistula'ya dayanır. Irk ve dil ile Polonyalılar, şu anda Güneydoğu Avrupa'nın Doğu ve büyük bölümlerini oluşturan büyük Slav ulus ailesine aittir.

¹⁶⁹ Joseph S. Roucek, Geopolitics of Poland, *The American Journal of Economics and Sociology*, Vol. 7, No. 4, 421-427, (1948): 422.

2.2.1. Avrupa ve Bölgeleri Üzerine

Avrupa nedir? Sınırları nelerdir ve Avrupalılar kimlerdir? Sorularının cevapları tartışmalıdır. Avrupa belirli kelimelerle yeniden tanımlanmakta ve yorumlanmaktadır. Örnek olarak Rusya'nın, Avrupa'nın bir kısmı olup olmadığı konusunda net bir cevap yoktur. Bazı coğrafyacılar bir kıta olarak Avrupa fikrinin uzak geçmişe sahip yanlış bir kavram olduğunu düşünmüşlerdir. Öncelikle Yunan Mitolojisinde ortaya çıkan Avrupa kavramı ile belirtilen bölge zamanla değişime uğramış ve bu değişimle birlikte bölgenin merkez ve çevresi de değişmiştir. Kutsal Roma Germen İmparatorluğu zamanında Avrupa, coğrafi açıdan genişlemeye başlamış ve sınırları Doğuya doğru kaymıştır. 1648 Westfalya Barış Antlaşması ile kıtada sınır düzenlemeleri yapılmıştır. Böylece Avrupa sınırları kesin hatlarla çizilmiş olan ulus devletlerin var olduğu bir coğrafya haline gelmiştir.¹⁷⁰

Avrupa'nın sınırları fiziki coğrafya terimleriyle Ural Dağları, Ural Nehri ve Hazar Denizi; güneyde Kafkas Dağları'nın kuzey sıraları ile Karadeniz ve Akdeniz; batıda Atlas Okyanusu ve kuzeyde de Kuzey Buz Denizi'nin çizdiği kabul görmüştür.¹⁷¹

Bölge yüzölçümü açısından küçüktür. Rusya sınırından batıya kadar Avrupa'nın toplam yüzölçümü 5 milyon km²'nin üstündedir. (Rusya'nın Avrupa kısmıyla bu sayı 10,4 milyondur). Avrupa'nın karasal kesiminin yarısı Fransa'nın Atlas Okyanusu kıyılarından Polonya'nın doğusuna kadar uzanan yarımadadır. Cebelitarık'tan İskandinavya'nın Kuzey Burnu'na ya da İzlanda'dan İstanbul'a kadar sadece 4,025 km kadar bir mesafe vardır. Avrupa haritası ve ülkeleri Harita-3'de¹⁷² verilmiştir.

---

¹⁷⁰ Ebru Oğurlu, "Avrupa'nın Farklı anlamları", *21. yüzyılda Avrupa: Riskler, Fırsatlar, Yeni Politik Tartışmalar*, ed. Ramazan İzol, Senem Atvur, Tolga Öztürk (Ankara: 2016, Seçkin Yayıncılık): 28.

¹⁷¹ Worlgeo, European Physical Geography and Boundaries, 12 Ağustos 2021 tarihinde <https://worldgeo.pressbooks.com/chapter/europe/> adresinden erişildi.

¹⁷² "Library of Congress", Europe, Loc.gov, 12 Ağustos 2021 tarihinde <https://www.loc.gov/resource/g5700.ct001356/?r=-0.48,0.211,1.96,0.853,0> adresinden erişildi.

Harita-3: Avrupa Haritası

2.2.1.1. Doğu ve Merkezi Avrupa

Doğu Avrupa ülkeleri; Çek Cumhuriyeti, Macaristan, Polonya, Slovak Cumhuriyeti, Romanya, Bulgaristan'dır. Çek Cumhuriyeti bölgenin en batısında yer almaktadır. Macaristan, Tuna Ovaları olarak anılan bölge içinde yer alır ve bu bölgenin büyük bir kısmını kaplar.

Avrupa'nın Batı, Kuzey ve Güney sınırları bir uzlaşma ile çizilmiş olsa da sınırları belirleyen doğal bir setin yokluğu, en değişken ve muğlak olanı Doğu Avrupa olmuştur.

20. yüzyıldan itibaren Avrupa'nın geleneksel Doğu sınırı Ural Dağları olarak kabul edilmişse de 18. yüzyıldan başlayarak farklı zamanlarda Karadeniz, Azak Denizi, Don Irmağı, Volga Nehri, Ural Dağları, Kafkas Dağları, Emba Irmağı gibi farklı sınır çizgileri Avrupa'nın Doğu sınırı için belirleyici semboller olmuşlardır.¹⁷³

Doğu Avrupa yüzyıllardan beri parçalanma, istikrarsızlık ve kargaşa ile süregelmiştir. Ayrıca bölgedeki ülkeler, 1990'dan önce Sovyetler Birliği ile Batı dünyası arasında bir tampon bölge rolü oynamıştır. Aynı ekonomik ve siyasal sistem içinde yer alan bölge ülkeleri ve Sovyetler Birliği, 1990 yılındaki dağılma sürecinden sonra ekonomik ve siyasal bir dönüşüm yaşamışlardır. Örnek olarak Romanya, 1960'lı yıllara kadar Sovyetlerin müttefiki konumunda yer almıştır. Ülke, Nikolay Çavuşesku döneminden sonra ciddi bir ekonomik bunalım yaşamıştır. Böylece 1989 yılında Braslow'da işçiler greve başlamış ve aynı yıl Çavuşesku'nun idamından sonraki süreçte ülke demokratik sisteme geçmiştir. Macaristan'da Macar Milli Ayaklanması demokrasiye geçiş sürecinde önemli bir rol oynamıştır. 1988 yılında Macaristan Demokratik Forumu (MDF) halkın desteğini toplamış ve Yuvarlak Masa Görüşmeleri yapılmaya başlanmıştır. Bu durum Macaristan'ın demokrasi inşasında büyük bir adım olmuştur. Çekoslovakya'da 1989 yılında reform isteyen halk sokaklara dökülmüştür. Eylemler bastırılmaya çalışılsa da halk reform istekleri karşısında geri adım atmamıştır. İlerleyen süreçte Yuvarlak Masa Görüşmeleri yapılmaya başlamış ve yapılan seçimler sonrasında da komünistlerin desteği azalmaya başlamıştır. Aynı şekilde Bulgaristan'da da *Yuvarlak Masa* görüşmeleri yapılmış ve sonucunda üçüncü parti olan komünist olmayan "Haklar ve Özgürlükler Partisi" parlamentoda denge sağlamıştır.¹⁷⁴ Böylece Bulgaristan komünizmden arınmaya başlamıştır.

Görüldüğü gibi 1989 yılında Doğu Avrupa ülkelerinde toplumsal çalkantıların ve siyasal değişikliklerin yaşandığı bir yıl olmuştur. Bu değişiklik sadece ekonomide değil, ideolojik ve siyasal üstyapıda da kendini göstermiştir.

2.2.1.2. Batı Avrupa

Batı Avrupa, Almanya ve Fransa gibi iki büyük ülkeyi, Belçika, Hollanda, Lüksemburg'u ve İsviçre, Avusturya ve Liechtenstein gibi Alp ülkelerini içine alır.

---

¹⁷³ Anthony Pagden, *The Idea of Europe From Antiquity to the European Union*, (Woodrow Wilson Center Press and Cambridge University Press, 2002): 47.

¹⁷⁴ Holmes, *Post-Komünizm*, 150-151.

Batı Avrupa tarihte birçok önemli olayların gerçekleştiği yer olmuştur. Bunlardan biri 18. yüzyılın ikinci yarısında dünyayı etkileyen iki büyük devrim Batı Avrupa’da başlamıştır. Sanayi Devrimi, buharlı makineyle mamul maddeler üretiminde ve doğal kaynakların tüketiminde artış yaşanmasını ve ticaret ağlarını genişleterek sanayi şehirlerinin hızla gelişmesine katkı sağlamıştır. Böylelikle Avrupa, yerini ABD’ye bırakana kadar dünyanın ilk sanayi-şehir toplumunun gelişme merkezi olmuştur. Bir diğeri ise Fransız devrimidir. Bu devrimle ortaya çıkan prensipler Batı Avrupa ve ötesine taşınmıştır. Liberal fikirlerden etkilenen devrim, tarihin dönüm noktası olmuştur. Özgürlük, eşitlik, kardeşlik (Liberte, egalite, fraternite) kavramları bireysel insan hakları için bir rehber olarak kabul görülmüştür.

Avrupa Birliği de 1951 yılında altı Batı Avrupa ülkesinin (Belçika, Hollanda, Lüksemburg, Fransa, Almanya ve İtalya) sanayi ekonomilerini birleştirmek için Paris Antlaşması’yla bir araya gelerek kurulmuştur.

İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra çok sayıda göçmen Avrupa’ya özellikle de Batı Avrupa’ya yerleşmiştir. 1960 ve 1970’li yıllarda Avrupa’da sanayinin hızlı yükselişiyle birlikte ortaya çıkan iş fırsatlarını değerlendirmek isteyen göçmenlerin çoğu Üçüncü Dünya’dandır. 1989 yılından sonra komünizmin çöküşü ile Batı Avrupa devletlerinin Doğu Avrupa devletleri arasındaki etkileşim artmış ve bu dönemde iki bölge arasında göçler meydana gelmiştir.

Batı Avrupa ülkeleri arasında en büyük olanı Fransa’dır. Fransa’nın fizyolojik açıdan Avrupa’nın küçük bir modeli olduğu üzerine durulmaktadır. Fransa, Alp zincirinin batı ucunu kapsamaktadır. Ülke, günümüzde 68 milyon nüfusa sahiptir.¹⁷⁵ Fransa, sanayi ve ticaret noktalarına ulaşım açısından ideal bir konumdadır. Almanya ise Avrupa Birliği’nin siyasal güçlerinden biridir. Ülke, İkinci Dünya Savaşı’ndan 1990’lı yılların başına kadar iki farklı siyasal rejim altında Doğu ve Batı olarak bölünmüş bir yapıdaydı. 1986 yılında SSCB’nin uygulamaya koyduğu yeniden yapılandırma hareketi birçok ülkede olduğu gibi Doğu Avrupa’da da etkisini göstermiştir. Bu etki ve halkın da baskısı ile 3 Ekim 1990 tarihinde Doğu ile Batı

---

¹⁷⁵ “The World Factbook”, France, 2 Eylül 2021 tarihinde <https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/france/> adresinden erişildi.

Almanya birleşmiştir. Batı Almanya’da bulunan 11 eyalet, Doğu Avrupa’daki 5 eyalet ile birleşerek 16 eyaletten oluşan Federal Almanya Cumhuriyeti kurulmuştur.¹⁷⁶

Batı Avrupa’nın Kuzeybatı köşesinde yer alan Belçika, Lüksemburg ve Hollanda, Benelux olarak anılmaktadır. Hollanda, Avrupa’nın en işlek limanı olan Rotterdam, Rhein ve Meuse (Maas) nehirlerine giriş-çıkışlara hükmederek Batı Avrupa’ya açılan denizyolu kapısını oluşturmaktadır.¹⁷⁷

2.2.1.3. Güney Avrupa

Güney Avrupa; Yunanistan, İtalya, İspanya, Portekiz ve Malta’yı içine almaktadır.¹⁷⁸

Yunanistan’ın başkenti Atina, bir ticaret ve kültür merkezidir. Yunanistan sahip olduğu tarihi mirası ve doğal güzellikleriyle turizmden büyük gelir elde eden ülkelerden biridir. İspanya ve Portekiz’in bulunduğu İber Yarımadası, Yunan Yarımadası’ndan daha büyük ve hammadde açısından daha şanslı durumdadır. İspanya’nın endüstri merkezi Kuzeydoğudaki Barselona’da yer almaktadır. Bir diğer endüstri bölgesi Bilbao şehrinin kuzeyindeki Bask bölgesidir. İtalya’nın güneyi ile Sicilya ve Sardunya adalarında Akdeniz yaşam tarzı ve ekonomisi egemendir. İtalya, Akdeniz Avrupası’nın en gelişmiş ülkesi durumundadır. Hem endüstriyel hem de tarımsal üretimi sayesinde Batı kültürüne katkı sağlamaktadır. İtalya, Almanya’nın ardından Avrupa’nın en büyük çelik üreticisi konumundadır. Lombardy’nin merkezinde yer alan Milano, İtalya’nın en önemli şehirlerinden biridir. Milano; finans, bankacılık ve hizmet endüstrisinin yanında bütün Akdeniz Avrupası’nın en önemli üretim merkezini oluşturmaktadır.

2.2.2. Polonya Devletinin Oluşumu ve Gelişimi (20. Yüzyıl Öncesi)

2.2.2.1. Polonya’nın Oluşumu (Lehistan)

Polonya resmi olarak ilk defa 966 yılında haritada yer almıştır. İlk Slav kabilelerinin varış tarihi kesin olmamakla birlikte tarihçiler tarafından Slavların bölgeye 5 ve 8. yüzyıllar arasında yerleşmeye başladığı vurgulanmıştır. Ülkenin ismi bugünkü Poznan yakınlarındaki Warta Nehri kıyılarına yerleşmiş olan kabilelerden gelir. Bölgede

¹⁷⁶ “Alman Federal Eyaletleri”, Deutschland, 2 Eylül 2021 tarihinde <https://www.deutschland.de/tr/topic/politik/deutschland-europa/laender> adresinden erişildi.

¹⁷⁷ Timor, *Bölgesel Coğrafyaya Giriş*, 146.

¹⁷⁸ Worlgeo, *European Physical Geography and Boundaries*, 12 Ağustos 2021 tarihinde <https://worldgeo.pressbooks.com/chapter/europe/> adresinden erişildi.

sekizinci yüzyıldan itibaren büyük topluluklar oluşmaya başlamış ve böylece Polonya devletini kurmada önemli adımlar atılmıştır.

Piast Hanedanlığı onuncu yüzyılda dağınık grupları Polska adı altında birleştirmiş ve böylece MS. 966 yılında Polonya kurulmuştur. Piast'ın büyük torunu Duke I. Mieszko'nun hükümdarlığa gelmesine kadar Polonya'nın çoğu tek bir hanedanlık altında birleşmiştir. I. Mieszko'dan sonra ülke geleneksel Slav putperestliğini yavaş yavaş terk edip Batı Hristiyanlığını kabul etmiştir. Mieszko ve sonrasında oğlu Boleslaw'da bölgeyi güçlü bir devlet olacağını umarak güneye doğru genişletme amacı gütmüşlerdir. I. Boleslaw döneminde şövalyeler askeri hizmet karşılığında devletten toprak arazileri almaya başlamışlardır. Bu dönemde ülkenin daireler şeklinde bölünmesi ve her dairenin başına bir Knezin temsilcisinin bulunmasıyla ülke idaresi şekillenmeye başlamıştır. Knezin yetkilerine ayanlar meclisi tarafından sınırlandırma getirilmiştir. Ayrıca, Hristiyanlığın kabul edilmesi ile yönetici elit içerisinde yeni bir sınıf olan ruhban sınıfı oluşmuştur. Böylelikle kısa bir süre sonra Katolik kilisesi toprak mülkiyetçisine dönüşmüştür.¹⁷⁹

Polonya'da feodallerin güçlenmesi ülkenin gücünü kaybetmesine neden olmuştur. 1138 yılında Polonya Prensi III. Boleslaw'ın oğullarının arasında bölünmüş ve bu süreçte Polonya feodalitesi bir araya gelmeye çalışsa da bu girişim Alman ve Çek feodalitesi tarafından engellenmiştir. 12. yüzyılda Polonya tahtına sahip olmak için yapılan savaşlar şiddetini arttırmıştır. Przemysl 1295-1296 yılları arasında Polonya Kralı olmuş, Wladyslaw Lokietek ve Çek Kralı II. Vaclav, Przemysl'e karşı mücadele etmiştir. Przemysl'nin 1296 yılındaki ölümünden sonra Lokietek kısa bir süre tahtta kalmış ve ondan sonra II. Vaclav Polonya Kralı olmuştur. Ancak bu durumda da taht kavgası bitmemiş ve Lokietek Macar askeri birlikleriyle Krakov'a girmiştir. Lokietek 1314 yılında Küçük ve Büyük Polonya'yı birleştirmiş ve 1320 yılında tahta oturmuştur. Kendinden sonra oğlu III. Casimir ile Polonya'nın sınırları genişlemiş ve bu dönemde ülkede reformlar yapılmıştır. Casimir'in ölümünden sonra Piast Hanedanlığı, Macar Kralı I. Ludovik'in mensubu olduğu Anjou Hanedanlığının eline geçmiştir.¹⁸⁰ Macar Kralı Ludovik'in ölümünden sonra Hanedanlığın yerini Jagiello almış ve kurulan Litvanya-Polonya Birliği (İmparatorluğu) 15. ve 16. yüzyılın büyük bölümünde Doğu

---

¹⁷⁹ Askerov, 120.

¹⁸⁰ Askerov, 120-121.

Orta Avrupa'nın en güçlü ülkesi konumuna gelmiştir. 15. yüzyıl sonlarında devletlerin birleşmesinde etkili olan Jagiellon Hanedanının toprakları Harita-4'deki¹⁸¹ gibidir.

Harita-4: Jagiellon Hanedanının Toprakları

Polonya 15 ve 16. yüzyıldaki güçlü konumunu sağlamasında en önemli unsur, sınırlarının genişleyip Baltık kıyılarına girmesidir. Bu doğrultuda Baltık limanlarına girilmesi ticarete bir patlama yaşatmış; Poznan, Lwow, Krakov ve Varşova gelişmeye başlamıştır. Ticaretin gelişmesi hem ekonomik faydalar sağlamış hem de ülkenin önemli bir güç olma konumunu uzun yıllar sürdürmesinde etkili olmuştur.

2.2.2.2. Polonya'nın Parçalanması

17. yüzyılda yaşanan Kuzey Savaşları dizisi ve Rus-Polonya savaşlarıyla Polonya-Litvanya Birliği istikrarsızlaşmaya başlamış ve tarih sahnesinden silinmiştir. Ülkenin güçlü ve yayılmacı komşular ile kuşatılması, ülke kaderinin komşuları tarafından kararlaştırılacağını belirgin hale getirmiştir. Polonya 18. yüzyıla kadar sürekli çatışma halinde olmuş ve beraberinde 1791 yılında Avrupa'nın ilk yazılı anayasasını yürürlüğe koymuştur.¹⁸² Polonya'da anayasanın kabul edildiği 3 Mayıs tarihi, her yıl

¹⁸¹ "Jagiellon Hanedanı", Türkçebilgi.com, 2 Eylül 2021 tarihinde https://www.turkcebilgi.com/jagiellon_hanedan%C4%B1 adresinden erişildi.

¹⁸² Daniel H. Cole, "Poland's 1997 Constitution in Its Historical Context," Symposium on the Constitution of the Republic of Poland – Part 11, *Saint Louis-Warsaw Trans-Atlantic Law Journal* (1998): 16.

Anayasa Günü olarak törenlerle kutlanmaktadır. Bu anayasayla halkın egemenliğine dayanılmış; yasama, yürütme ve yargı erkleri birbirinden ayrılarak hükümet Parlamento'ya karşı sorumlu hale getirilmiştir.¹⁸³ Seym, Fransız Devrimi'nin özgürlüklerinden esinlenerek resmi bir anayasa hazırlayıp reformlar yapmaya çalışmış olsa da ülke sürekli parçalanmaya devam etmiştir.

1764 yılında Rusya fiilen Polonya'ya el koymuş durumdaydı ve Rusya'nın fiili kontrolü, Polonya'da Katolik olanlar ve olmayanlar arasında mezhepsel çatışmaların doğmasına neden olmuştur. Bu mezhepsel mücadele karşısında Polonya'daki Rus nüfuzunu kırmak isteyen Avusturya, Polonya'da çoğunlukta olan Katolikleri desteklemiştir. Yine aynı dönemde Osmanlı, Lehistan meselesi nedeniyle Rusya ile savaşa girmiş durumdaydı. Rusya, Avusturya'nın Osmanlı'nın yanında savaşa girmesini engellemek için 1772 yılında Avusturya ve Prusya'yla, Polonya'nın taksimini gerçekleştirmiştir. Bu bölüşüm ile Rusya, Litvanya'nın belirli bir kısmını ve Beyaz Rusya'yı, Prusya Danzig'i (bugünkü Gdansk), Avusturya da Galiçya'yı almıştır. Bu bölüşümden sonra Polonya kendi kendini yönetemeyip iç karışıklık yaşamaya başlayınca Rusya geri kalan toprakları da işgal etmiş, ardından Prusya da Polonya'ya asker sokmuştur. Bunun üzerine Polonya, 1793 yılında ikinci bölüşüm ve son olarak 1795 yılındaki üçüncü bölüşümle haritadan silinmiştir.¹⁸⁴

Polonya'nın haritadan silinmesi ülkenin durumunu Avrupa'da gündemi en meşgul eden konulardan biri olmuştur. Polonyalı lejyonerler Napolyon savaşları sırasında (1792-1814) Fransa'nın yanında gönüllü olarak yer almışlardır. Napolyon tarafından kurulan Varşova Büyük Dukalığı (1807-1813) özgür Polonya'nın öncüsü olarak kabul edilmiştir.¹⁸⁵ Ayrıca Napolyon Savaşları sonucunda da Polonya'nın bağımsızlığa kavuşacağı düşünülmüştür. Ancak Fransız Ordularının yorgunluğu diğer Avrupalı devletlere bir fırsat sağlamış ve 1813 yılında altıncı koalisyon Fransa'yı yenmeyi başarmıştır. Beraberinde, Fransa'nın yenilgisi Polonya'nın da yenilgisine neden olmuştur. Yenilgiden sonra 1814 yılının ortalarında Viyana Kongresi toplanmıştır. Varşova Dukalığı, Viyana Kongresi toplanmaya başladığında Rus

---

¹⁸³ Turgut Tülümen, *Komünizmin Çöküş Yılları* (İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 2001), 6.

¹⁸⁴ Fahir Armaoğlu, "Avrupa Politikasında Polonya," Sayı 218, *Belleten Türk Tarih Kurumu*, 285-296 (1993): 288.

¹⁸⁵ "Polonya", Türkiye Diyanet Vakfı, 2 Eylül 2021 tarihinde <https://islamansiklopedisi.org.tr/polonya> adresinden erişildi.

ordusunun işgali altında kalmıştır. Rus Çarı I. Aleksander'in isteği Varşova Dükalığı'nı kendi hâkimiyeti altında tutmak ve Polonya'ya yerleşmekti.

Kongrede Polonya için karar alınan başlıklar genel olarak aşağıdaki gibidir:¹⁸⁶

“-Varşova Dükalığı ile ilgili genel kararlar

-Polonya Dükalığının sınırları

-Galiçya ve Rus bölgeleri ile sınırları

-Ternopil'in Avusturya'ya geri verilmesi

-Krakow'un bağımsız şehir olması

-Krakow'un sınırlarının belirlenmesi

-Krakow için tarafsızlık

-Krakow için anayasa, akademi ve piskoposluk

-Podgorze için ayrıcalık

-Varşova Dükalığı için genel af

-Polonya eyaletlerindeki ürünlerin sirkülasyonunda bağımsız deniz taşımacılığı.”

Bu doğrultuda Viyana Kongresi'nde Prusya, Polonya'da eskiden sahip olduğu Poznan'ı (Posen) geri almıştır. Avusturya ise Polonya'dan Doğu Galiçya'yı almıştır. Varşova Büyük Dükalığı'nın büyük bir kısmı ise Rusya'ya geçmiştir. Alınan kararlardan bir diğeri de her ne kadar devletler uymasa da Polonya'nın “milli müesseselerine” izin verilmesi olmuştur.¹⁸⁷

2.3. İki Dünya Savaşı Arasında Polonya

Birinci Dünya Savaşı'nda eski ülke toprakları Doğu cephesinin merkez üssü olmakla birlikte Polonya orduları her iki tarafta savaşmıştır. 1916 yılında yeni bir Polonya Krallığı ilan edilmişse de 1918 yılında Almanya'nın yenilgisiyle Polonyalı yetkililer eski bölgelerinin çoğunu geri kazanmış ve krallığın yerini aynı yıl Polonya Cumhuriyeti almıştır. Yeni Cumhuriyete önderlik eden Josef Pilsudski, Ağustos 1920 yılında Rus Bolşeviklerin Polonya'yı bir kez daha Rusların denetimine sokma girişimlerine başarıyla direnmiştir. Bununla birlikte Polonya Cumhuriyeti, iç karışıklık ve iktidar mücadelesiyle geçen günler içerisinde Pilsudski'nin önderliğinde 17 Mart 1921 tarihinde anayasasını ilan ederek yapılanmasını sürmüştür.

¹⁸⁶ Çiğdem Sürücü, Viyana Kongresi'nde Metternich'in Rolü, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul (2021): 49

¹⁸⁷ Fahir Armaoğlu, 19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914) (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1997): 76-77.

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra ülke toprakları Paris Barış Konferansı'nda İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Curzon'un önerisiyle Polonya-Rusya sınırı *Curzon Line* denilen bir çizgi ile belirlenmiştir. Halkın çoğunluğunun Beyaz Rus ve Ukraynalı olması nedeniyle Curzon Çizgisi Doğu Polonya topraklarını Rusya'ya bırakıyordu. Ancak bahsi geçen topraklar 1772 Polonya'sının topraklarıydı. Bu nedenle Polonyalılar Curzon Çizgisini tanımamaları üzerine 1920 yılında Rusya ile savaşa girmiştir. Savaş sonucunda 1920 Riga Antlaşması ile Polonya isteklerinin büyük bir kısmını elde etmiştir.¹⁸⁸ Riga Barışı ile Polonya'nın doğu sınırları, Curzon Çizgisinin çok daha doğusuna götürülmüştür.

Birinci Dünya Savaşı Versailles Anlaşması ile resmen bitmiş bulunuyordu. Almanya anlaşmayı zorunluluk nedeniyle imzaladığından dolayı hiç hoşnut değildi ve halk anlaşmayı ihanet olarak görüyordu. Anlaşmaya karşı yapılan tepkilerin nedenlerinden biri Almanya için önemli olan "Danzig Koridoru"nu kaybedecek olmasıydı. Bununla birlikte savaş sonrası süreçte Versailles Anlaşmasının yanısıra, tamirat borçları, Ruhr bölgesinin işgali ve 1929 Dünya ekonomik buhranı ile yaşanan ekonomik bunalım, Hitler'in partisi için bir fırsat doğurmuştu. Böylelikle Hitler liderliğindeki Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisi 30 Ocak 1933 tarihinde iktidara geldi. Nasyonal Sosyalistlerin iktidarı ele geçirmesi Polonya'nın geleceğini tekrardan tehlikeye düşürmüştü. Hitler'in iktidara gelmesiyle ülke daha saldırgan bir politika izlenmeye başlamıştır. Hitler önderliğindeki ülkenin doğuya doğru genişleme faaliyeti içinde bulunması, bizi Hitler döneminin nüfuz politikası olan *Lebensraum* (Hayat Sahası) siyasetine götürür. Bu durum özellikle Orta Avrupa'da Almanya'nın üstün duruma geçmeye çalışmasıyla da kendini göstermiştir. En belirgin örnek olarak Almanya'nın Polonya'ya baskı uygulaması olmuştur. Hitlerin Polonya üzerindeki ilk izlenimi, Danzig serbest şehrinin Almanya'ya katılması ve denize açılma imkânlarının sağlanması isteğiyle kendini göstermiştir. Özellikle Hitler'in Polonya üzerinde hâkim olma istekleri kısa vadede bölgedeki endüstriyel sahayı ele geçirmek ve Almanya'yı askeri bir güç olarak yeniden teyit etmek olmuştur. Fakat Almanya düşünülenin aksine Polonya ile 26 Ocak 1934 tarihinde Saldırmazlık Deklarasyonu imzalamıştır. Almanya'nın deklarasyonu imzalanmasındaki en büyük neden 1921 Polonya-Fransa ittifakını bozması ve öncelikle Batı'ya odaklanacak olmasıdır. Deklarasyon ile ortam

---

¹⁸⁸ Armaoğlu, *Avrupa Politikasında Polonya*, 289.

kısa bir süre yumuşasa da Almanya tekrar yönünü Polonya'ya çevirmiş ve Danzig'in kendi topraklarına katılmasında ısrarcı davranmaya başlamıştır. Fakat Polonya'nın Danzig üzerindeki hâkimiyetinden vazgeçmemesiyle kriz büyümüş ve Almanya, ordularına Danzig'in işgali için gerekli planların hazırlanması emrini vermiştir.¹⁸⁹

İngiltere ve Fransa 31 Mart 1938 tarihinde Polonya'ya garanti vermişlerdir. Eğer Polonya'nın bağımsızlığı tehdit edilir ve Polonya bu duruma karşı koyarsa, İngiltere ve Fransa Polonya'ya yardım edecekti. 6 Nisan tarihinde de Polonya İngiltere'ye garanti vermiştir. Batılıların yapmış olduğu yatıştırma politikasından ayrılıp Almanya'ya karşı gelmesi, ülkeler arasında gerginliği arttırmış durumdaydı. Ancak Polonya'nın İngiltere ve Fransa'dan garanti alması Almanya'yı engellemesi yerine daha da kışkırtmış ve Alman ordularına 1 Eylül 1939 tarihinde Polonya'ya girilmesi yönünde talimat verilmiştir.¹⁹⁰

Polonya'nın Danzing teklifini reddetmesi üzerine başlayan kriz, ülkelerin birbirine koruma güvencesi vermesi ve Hitler'in Polonya Saldırmazlık Antlaşmasını reddetmesiyle tırmanmıştır. Olaylar doğrultusunda yönünü Batıya çeviren Polonya'ya karşı Almanya ve Batı ile yaptığı ittifaklara güveni azalan Sovyetler arasında Alman-Sovyet Saldırmazlık Paktı (Molotov-Ribbentrop) imzalanmıştır. Bu anlaşmaya göre, taraflar birbirlerine saldırmayacaklar ve taraf devletlerden biri üçüncü devlete savaş açarsa, taraf olan diğer devlet üçüncü devlete yardım etmeyecektir. Anlaşma 10 yıl geçerli olacaktı. Ayrıca anlaşmadaki gizli protokole göre Finlandiya, Estonya ve Letonya; Sovyet nüfuz alanını, Litvanya ise Almanya'nın nüfuz alanını oluşturmaktaydı. Polonya'nın Vilna Bölgesinin Litvanya'ya ait olduğu kabul edilmiştir. Aynı protokolde Polonya toprakları Sovyet Rusya ve Almanya arasında paylaşılmıştır. Narev, Vistül ve San nehirlerinin oluşturduğu sınırın doğu kısmı Sovyet nüfuzu, batı kısmı da Alman nüfuzuna bırakılmıştır. Ülkenin bağımsız bir devlet olarak kalıp kalmaması konusunda da sürece bağlı olarak karar verilecekti.¹⁹¹

Polonya, Almanya planlarında birinci derecede yer alırken Molotov-Ribbentrop anlaşmasından anlaşılacağı üzere artık Sovyet Rusya'nın planlarında da yer almaya

---

¹⁸⁹ Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi* (İstanbul: Alkım Yayınevi, 2004), 151.

¹⁹⁰ Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, 151.

¹⁹¹ Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, 156.

başlamıştı. Bu antlaşmadan sonra Hitler 1 Eylül 1939 tarihinde Polonya'yı işgale başlamıştır.

2.4. Polonya'nın İşgali

22 Ağustos 1939 tarihinde Hitler, Alman Generallerine hitaben yaptığı konuşmada Polonya ile ilgili şunları dile getirmiştir:¹⁹²

“...Polonya ile ilişki dayanılmaz bir hal aldı. Polonya'ya yaptığım önerilere İngiltere'nin müdahalesiyle güçlükler çıkarıldı. Polonya bize karşı ses tonunu değiştirdi. Oluşan bu gergin duruma sürekli tahammül edilemez. (...) Rusya'ya karşı vaziyetimi yavaş yavaş değiştirdim. Rusya dün anlaşma yapmaya hazır olduğunu bildirdi. Stalin ile kişisel bağlantı kurulmuştur. Von Ribbentrop yarından sonra anlaşmayı imzalayacak. Şimdi artık Polonya, olmasını arzu ettiğim durumdadır.”

İkinci Dünya Savaşı Almanya'nın 1 Eylül 1939 tarihinde Polonya'yı işgal etmesiyle başlamıştır. Ayrıca Almanya Polonya saldırısından önce ultimatov vermemiş ve savaş ilanı yapmamıştı. Alman Genelkurmayı Polonya'nın istilasını iki safhada uygulamaya koymuştur. İlk safhada Vistül nehrindeki Polonya mevzileri kuşatılacak, ikinci safhada Doğu Prusya'dan güney yönünde ve Slovakya'dan kuzey yönünde ilerlenecekti. Böylelikle bu plan çift kuşatma esasına göre düzenlenmiş oluyordu. Öncelik olarak hava üstünlüğünü sağlamaya çalışılmış ve taarruzun başlamasından 24 saat içinde fiilen hava üstünlüğü sağlanmıştır.¹⁹³ Polonya kısa bir süre içinde Almanya'nın askeri gücü karşısında ezilmiştir. Eski Polonya Dışişleri Bakanı Vladislav Bartoszewski, Almanların saldırısını “*Birdenbire 'stuka' adı verilen Alman bombardıman uçakları geldi: bombalar, makineli tüfekler, ölümler... ve sonra gittiler*” sözleriyle dile getirmiştir.¹⁹⁴

3 Eylül 1939 tarihinde İngiltere ve Fransa, Almanya'ya savaş ilan etseler de savaşa hazır olmadıklarını belirterek Polonya'ya kayda değer bir yardımda bulunmamışlardır. İki ülke sadece Reich'in Doğu sınırlarına karşı birkaç saldırıda bulunmuştur. Zaten 3 Eylül tarihinde Almanya, Polonya'da çoktan Aşağı Vistül nehrine ulaşmıştı. Stalin de 17 Eylül 1939 tarihinde Polonya'ya savaş ilan ederek askerlerini

¹⁹² Hans-Adolf Jacobsen, *1939-1945 Kronoloji ve Belgelerle İkinci Dünya Savaşı*, Çev. İbrahim Ulus, (Ankara: Genelkurmay Başkanlığı, 1989): 164-167.

¹⁹³ Osman Öndeş, *İkinci Dünya Savaşı*, 3. Baskı (İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi, 1980): 70-73.

¹⁹⁴“Tarihin Akışı 70 Yıl Önce Bugün Değişti”, Ntv, 3 Eylül 2021 tarihinde <https://www.ntv.com.tr/dunya/tarihin-akisi-70-yil-once-bugun-degisti,xsN1189Ho0at09GABFshXg> adresinden erişildi.

Polonya'ya sokmuştur. İkinci Dünya Savaşı'nda Polonya topraklarına yönelik olan istilalar Harita-5'de¹⁹⁵ gösterilmiştir.

Harita-5: Polonya Topraklarına Yönelik Alman ve Rus İstilasları (01.09.1939 - 17.09.1939)

Doğu'da Sovyetler, Batı'da Almanların işgaline uğrayan Polonya iki cephede savaşmaya daha fazla direnemeyip 27 Eylül 1939 tarihinde, direnen birlikler de 5 Ekim 1939 günü teslim olmuşlardır. Almanların Blitzkrieg (Yıldırım) Savaşı'nın hafife alınmayacağı Polonya'nın 18 günde yenilmesinden anlaşılmıştır. Almanların savaş stratejisi dışında Polonya'nın erken teslim olmasının nedenleri de vardır. Polonya'nın Batı yarısı Berlin'e doğru uzanan bir çıkıntı teşkil ediyordu, kuzeyinde Doğu Prusya, Güneyinde Silezya ve Slovakya vardı ve böylesi büyük bir cepheyi tümüyle savunmak zor olacaktı. Ayrıca Vistül Nehrinin batısında herhangi bir savunma hattı mevcut değildi. Almanya gerek hava ve gerekse kara kuvvetleri bakımından Polonya ile kıyaslanacak bir durumda değildi. Polonya'nın seferberliği sonucunda 1.700.000 kişilik ordu ve 50.000 subay olmasına rağmen askerler motorlu araçlardan mahrumdu ve ağır çaplı uçaksavar ile ağır tanksavar topları yoktu.¹⁹⁶ Harekâtın sonunda Almanya ve Rusya arasında imzalanan protokoller doğrultusunda 1918 yılından önce Almanya'nın olan topraklar tekrar Almanya'ya katılmış, Sovyetler ise ülkenin doğu eyaletlerini ele

¹⁹⁵ Emin Atasoy, Jelen İgor, Jan A. Went, Recep Efe "Orta Avrupa'da Polonya'nın Jeostratejik ve Jeopolitik Konumu 1918-1939" *Sosyal Bilimler Işığında Polonya Cumhuriyeti*, ed. Emin Atasoy & Jan A. Went (İstanbul: Beta Yayıncılık, 2017): 519.

¹⁹⁶ Öndeş, *İkinci Dünya Savaşı*, 71-73.

geçirmişlerdir. Geriye kalan topraklar ise doğrudan Almanya'nın yönetimi altına girmiştir.¹⁹⁷

İkinci Dünya Savaşı sırasında Polonya'nın komşuları tarafından bölünmesi ülkenin Avrupa haritasından silinmesine neden olmuştur. Polonya'ya karşı dostça yaklaşmış olan Macaristan 40 bin Polonyalı askere ev sahipliği yapmıştır. Polonya hükümetiyle beraber silahlı bir asker grubu Romanya'ya tahliye edilmiş, 1939 yılının Eylül ayında ise hükümet önce Fransa'ya daha sonra Büyük Britanya'ya götürülmüştür.¹⁹⁸

Zamanla Almanya ve Sovyet Rusya ilişkilerinin bozulması nedeniyle Sovyet yönetimi Polonya Hükümeti ile bir anlaşma yapmayı gerekli görmüş ve 30 Temmuz 1941 yılında ön anlaşma imzalanmıştır. Aynı sene ağustos ayında yapılan askeri anlaşma ile Rusya'da bir Polonya Ordusu oluşturulması kararlaştırılmıştır. Bu ordu 1939 yılında Polonya'da esir alınan askerlerden oluşacaktı. Fakat geçmişin yaralarını sarmak kolay olmadı ve Polonya Ordusunun İngiliz denetiminde İran'a taşınmasına karar verildi. 1943 yılında ortaya çıkan bir olay ise Sovyetler ve Polonya Hükümetini karşı karşıya getirdi. 1943 yılında bölgede görevli olan Alman askeri birimleri Katyn'ın (Katyn) kuzeydoğusundaki ormanda tümsekler fark etmişlerdir. Üzerine yakın zamanda dikildiği düşünülen çam ağaçlarının olduğu tümsekler kazılınca cesetler bulundu. Kazılardan sorumlu olan Askeri Yetkili Voss, bir cesedin üniformasındaki Polonya Kartalını görmesiyle bu toplu mezarlarda Polonyalı subayların olduğu anlaşıldı.¹⁹⁹

Sovyetler Birliği Polonya'nın doğusunu işgal ettikten kısa bir süre sonra (1940) 22.000 Polonyalı subay ve sivil başlarına kurşun sıkılarak infaz edilmiş ve bu olay tarihe Katyn Katliamı olarak geçmiştir. Öldürmeler Kalinin, Harkiv ve başka yerlerde de meydana gelmesine rağmen, katliamın adı toplu mezarların ilk keşfedildiği Katyn ormanından gelmiştir. Katliam Sovyetler Birliği'nin devlet birimi NKVD'de (içişleri Halk Komiserliği) görevli olan Lavrentiy Berian'ın 5 Mart 1940 tarihinde Joseph Stalin önderliğindeki Sovyet Politbürosu tarafından onaylanan birliklerin esir aldıkları

---

¹⁹⁷ Oral Sander, *Siyasi Tarih 1918-1994*, 25. Baskı (Ankara: İmge kitabevi, 2015): 125.

¹⁹⁸ Emin Atasoy, Jelen İgor, Jan A. Went, Recep Efe "Orta Avrupa'da Polonya'nın Jeostratejik ve Jeopolitik Konumu 1918-1939, 520-521.

¹⁹⁹ Bülent Bakar, "Türk Basınında Katyn Olayı: İkinci Dünya Savaşı'nda Kayıp Polonyalı Subaylar," *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Cilt 1, Sayı 1, 37-60 (2015): 40-42.

Polonyalıları idam etmesiyle başlamıştır.²⁰⁰ Polonyalılar kamplarda sorgulamalara ve politik baskılara maruz kalmış ve mahkûmun Sovyet yanlısı bir tutum benimsemediği anlaşıldığında düşman olarak görülmüştür. 1943 yılında Alman yetkililer Katın Ormanı'ndaki Polonyalı subayların toplu mezarlarının keşfi hakkında Berlin radyosunda resmi bir açıklama yapmıştır. Bu durum Sovyetler ile Almanya arasında uzun süren bir tartışmaya yol açsa da ilerleyen dönemlerde Sovyetler Birliği, katliamın kendileri tarafından gerçekleştirildiğini onaylamıştır. 2010 yılında Rusya, Katın katliamı emrini gösteren belgeleri kamuoyuna açmış ve sorumluluğu Stalin yönetiminde olduğunu belirtmiştir.

Katın'deki katliamların belirli bir hedef doğrultusunda yapıldığı öldürülenlerin kimliklerine bakılarak anlaşılabilir. Hayatını kaybedenlerin içinde azımsanmayacak derecede yedek subay vardır. Ayrıca mesleği doktor, mühendis, avukat vb. olanların özellikle seçildiği düşünülmektedir. Neticede, Sovyet Rusya'nın toplumda baskın duruma gelebilecek eğitilmiş kesimi ortadan kaldırarak, Polonya'nın kısa zamanda toparlanmasını ve kendisine sorun oluşturmasını önlemek istediği aşikârdır.²⁰¹

Polonya İkinci Dünya Savaşı'ndan ciddi şekilde yıpranarak çıkmış ve milyonlarca vatandaşını kaybetmiştir. Katın'da yaşanan katliam bütün Polonya kayıplarını temsil ederek bir sembol haline gelmiş ve tarihte acı bir sayfa olarak yerini almıştır.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Avrupa iki blok şeklinde ayrılmıştır. Batı ve Doğu Bloku Harita-6'da²⁰² verilmiştir.

---

²⁰⁰ Joanna Zelazko, "The Katyn Massacre-the Way to the Truth," the Warsaw Institute Review, 11 Eylül 2021 tarihinde <https://warsawinstitute.org/katyn-massacre-way-truth/> adresinden erişildi.

²⁰¹ Bakar, *Türk Basınında Katyn Olayı: İkinci Dünya Savaşı'nda Kayıp Polonyalı Subaylar*, 51.

²⁰² "The Rise of the Soviet Union and Communism," Post World War II Europe, 10 Eylül 2021'de erişildi, <http://29836450.weebly.com/the-soviet-union-and-communism.html>.

Harita-6: Soğuk Savaş Dönemi Bloklar

Görselde yeşil renk ile gösterilen Batı Bloku, NATO üyesi ve üye olmayan ABD ile müttefik diğer ülkelerden oluşmuştur. Doğu Bloku ise Varşova Paktı üyesi olan komünist ülkeler ve bu pakta üye olmayan diğer komünist ülkeler olup kırmızı renk ile gösterilmiştir. Başta Çekoslovakya, Romanya, Bulgaristan, Macaristan, Doğu Almanya ve Polonya olmak üzere birçok ülke komünist rejim altında Moskova'dan yönetilen bir blok haline gelmişti. Buna Doğu Bloku ya da diğer adıyla Demir Perde denmektedir. Sovyetler Birliği, Soğuk Savaş yıllarında Batı'nın kendi aralarında ittifaklar yapmasıyla Doğu Bloku'nu güçlendirmek adına bazı adımlar atmıştır. Bu adımlar çerçevesinde Marshall planına karşılık olarak 1947 yılında Kominform, Sosyalist ülkelerdeki dayanışmayı arttırmak için de 1949 yılında Karşılıklı Ekonomik Yardımlaşma Konseyi (COMECON) kurulmuştur. Kominform ile Doğu Avrupa ülkeleriyle Sovyetler Birliği arasında ideolojik birlik oluşması amaçlanmış, Uluslararası ekonomik örgüt olan COMECON'la da ülke ekonomileri Sovyet ekonomisine bağlanmıştır. Özellikle Batı Bloku'nun NATO'yu kurmasına karşılık Doğu Bloku üyeleri 1955 yılında Polonya'nın başkentinde Varşova Paktı'nı kurmuşlardır. Arnavutluk, Bulgaristan, Romanya, Çekoslovakya, Macaristan, Demokratik Almanya Cumhuriyeti de Varşova Paktı'nda yer almıştır. Sovyetler Birliği bu pakt ile hâkimiyet alanını genişletmiştir.

2.5. Sosyalizmin Kuruluşu ve Gelişmesi

Sosyalizm kelimesinin kökeni Fransızca *socialism* olup, TDK'ya göre "Toplumculuk" olarak açıklanmıştır. Ayrıca kavram, Cevizci'ye göre aşağıdaki şekilde ifade edilmiştir:²⁰³

"Aydınlanmanın, Fransız Devriminin liberal ve eşitlikçi ideallerinin ve endüstrileşme sürecinin ürünü olup, sömüren sınıf ya da sınıfları tasfiye ederek, insanın insan tarafından istismar edilmesinin önüne geçmeyi, toplumda bireyler arasında karşılıklı bir işbirliği ve yardımlaşma yaratmayı amaçlayan ve üretim araçlarının ortak mülkiyetiyle belirlenen toplumsal sistem... İdeale ulaşma yolunda, insan doğasını ya da kurumları yeni baştan şekillendirecek bir eylem programı öneren ve bir devrim ya da ihtilalcinin bu eylem programını hayata geçireceğine inanan siyasi düşünce ya da ideoloji."

Kapitalist ideolojiden sonra yaşanan sanayileşmeyle işçi ve köylü sınıfı bazı haklar elde etme konusunda bilinçlenmeye başlamış, böylece 19. yüzyılın ortalarında Sosyalizm, Fransa ve İngiltere'de bir akım olarak ortaya çıkmıştır. Denetimi olmayan sınırsız bir ekonomik liberalizmin uygulanmasıyla toplumda kısa bir sürede iki ayrı sınıf oluşmuştur. Bir tarafta sanayileşme ve ticaret ile zenginleşen sınıf, diğer tarafta da burjuva sınıfının zenginleşmesine katkısı olan işçi sınıfı vardır. Zor koşullar altında olan işçi sınıfı kapitalist demokrasinin burjuva sınıfını ortaya çıkaran bir sistem olduğunu düşünerek sosyalizm akımının kendileri için bir kurtuluş olduğunu düşünmüşlerdir.²⁰⁴ Sosyalizm 19. yüzyılda siyasi inanç olarak belirmişse de sosyalist düşünceler 17. yüzyılda "Levellers ve Diggers"²⁰⁵ veya Thomas More'un *Ütopya*'sına, aynı şekilde Platon'un *Devlet*'ine kadar gitmektedir.²⁰⁶

Sosyalizmin inşasında kolektivist düşünce tarzı önemli bir yer kaplamıştır. Kolektivizm insanların doğası gereği birbirlerine bağımlı olduklarını vurgulamaktadır. 19. yüzyılda kolektivist düşünceler toplum içinde daha fazla duyulmuştur. İnsanları birer fert olarak görmek yerine toplumunu bütün olarak ele almaya başlamış ve tepeden düzenleme yapılmasını gerekli gören düşünceler artmıştır. Bu düşünce tarzının destekçileri kendilerini sosyalist olarak adlandırmaya başlamışlardır.

Sosyalizmin unsurları; topluluk, kardeşlik, sosyal eşitlik, ihtiyaç, sosyal sınıf ve ortak mülkiyetten oluşmaktadır. Topluluk düşüncesi olarak sosyalizmde, ortak bir

²⁰³ Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, 660.

²⁰⁴ Öztekin, *Siyaset Bilimine Giriş*, 293-294.

²⁰⁵ Levellerlar (Levellers) ve Diggerlar (Diggers) İngiliz İç Savaşı döneminde var olan bir siyasi harekettir. Levellerlar üyeleri yazdıkları "Agreement of the People" adlı manifestoda; oy hakkı, kanun önünde eşitlik ve dini hoşgörü isteklerini dile getirmişlerdir. Diggerlar ise yine aynı dönemde yaşamışlardır ve modern anarşizmin ve tarım sosyalizminin öncülleri olarak da değerlendirilmişlerdir.

²⁰⁶ Heywood, *Siyaset*, 65-66.

insaniyetin varlığına bağlı bir sosyal varlık olarak insan görüşü vardır. Kolektif davranış sergileyen insan kapasitesi üzerinde durulmakta ve birey yerine topluma önem vererek, bireyin toplumdan ayrılamayacağını savunulmaktadır. Sosyalistler bireysel davranışın kökten gelen özellikler yerine sosyal faktörlerle açıklama düşüncesini taşımaktadır. Kardeşlik konusunda sosyalistlerin “insanlar birbirlerine kardeşlik hissiyle bağlıdır” düşüncesi, onları rekabet yerine iş birliğine ve bireyciliğe karşı kolektivizme yönelmeye teşvik eder. Bu nedenle sosyalistler, birbiriyle rekabet içinde olanlardan ziyade birlik içinde çalışan insanlar arasında; şefkat, sempati ve yardımseverlik bağlarının olması gerektiğini savunur. Aynı zamanda sosyalist düşünürler fırsat eşitliğine karşı gelir eşitliğinin önemine dikkat çekmektedirler. Eşitliğe karşı oluşan yakınlık maddi menfaatlerin ihtiyaç doğrultusunda paylaşılmasına yönelik sosyalist inancı da yansıtmaktadır. Sosyal eşitlik adaleti sağlamakta, toplumun ve iş birliğinin temelini oluşturmaktadır. Sosyal sınıf bağlamında sosyalizmin genellikle sınıf politikasının bir görünümü olarak sunulduğunu söyleyebilmekteyiz. Sosyalistler sınıfı önemli bir sosyal bölünme olarak görmektedirler. Bununla birlikte, işçi sınıfı sosyal değişimin bir aktörü olarak belirtilmektedir. İşçi sınıfının kapitalizmin sömürsünden kurtulduğu zaman sınıf kimliğini terk edip, bu süreçte insanlığın gelişeceğini savunmaktadırlar.

Son olarak ortak mülkiyet konusunda tartışmalar yer almaktadır. Sosyalizmde ortak mülkiyeti temel amaç olarak görenler ve bu durumu eşitliği sağlamak için araç olarak gören taraflar bulunmaktadır.²⁰⁷ Fakat asıl olarak sosyalistler eşitsizliğin ana nedeninin servet ve sermaye üzerindeki özel mülkiyet hakkının olduğunu düşünmektedir. Mülkiyetin, halk arasında adaletsizlik yarattığı düşünülmekte ve Marksizm’de de özel mülkiyetin kaldırılması düşüncesi vardır.

Sosyalizmin aldığı şeklin en etkili temsilcisi 20. yüzyıl komünizmi için temel oluşturan Karl Marx’tır. Karl Marx, tarihi sınıfların mücadelesi olarak belirtmiş ve bu mücadelenin kapitalizmin sonunu getireceğini vurgulamıştır. Ayrıca K. Marx sistemi evrensel boyutta ele alarak, sosyalist sistemi işçi sınıfına dayandırmış ve dünya işçilerinin örgütlenmesi şeklinde yorumlamıştır. Bu şekliyle sosyalizm ideolojisinin K. Marx ile gündeme oturduğunu belirtebilmekteyiz. Karl Marx ve Friedrich Engels yayınladıkları Komünist Parti Manifestosu ile 1848 ihtilallerine rehberlik yapmıştır. Marx diğer bir ünlü eseri olan *Das Kapital*’i 1856 yılında yayınlarken 1864 yılında I.

---

²⁰⁷ Heywood, *Siyaset*, 66-68.

Enternasyonal'in toplanmasını sağlamıştır. Ayrıca Milletlerarası İşçi Federasyon'u kurulmuştur. Yapılan toplantıda İngiliz Sosyalist Robert Owen mülkiyetin kolektif olarak paylaşılmasını, Fransız sosyalist Henri Saint Simon ise fırsat eşitliği kavramını öne çıkarmıştır. Bunun gibi fikir ayrılıkları I. Enternasyonal'in kısa sürmesine neden olmuş, Lahey (1872) ve Philadelphia (1876) kongreleri de I. Enternasyonal'in sonunu getirmiştir. 1889 tarihinde II. Enternasyonal toplanmışsa da Birinci Dünya Savaşı sonrasında sona ermiştir. II. Enternasyonal'in sona ermesi sosyalist devrimi engelleyememiştir.²⁰⁸

2.5.1. Polonya Sosyalizminin Özellikleri ve Gelişim Evreleri

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Polonya'nın bir kez daha bölünmesi komünist sisteme karşı oluşan nefret duygusunu artırmışsa da savaş sonrasında komünistler iktidarı ele geçirmeyi başarmışlardır. Polonya'nın jeopolitik ve stratejik olarak önem taşıması, Sovyetler Birliği'nin ülke üzerinde sıkı bir kontrol kurmasına neden olmuştur. Komünist rejim Polonya'da yaşam alanı bulduğu ilk anlardan itibaren; sindirme, şiddet, baskı ve tasfiye politikası gerçekleştirip partinin tekeli oluşturmaya başlamıştır.

Polonya Komünist Partisi 1942 tarihinde Polonya İşçi Partisi adını alarak tekrardan faaliyete başlamıştır. Bununla birlikte Alman işgalcilerinin kovulduğu 1944 yılından sonra Polonya Ulusal Kurtuluş Komitesi kurulmuştur. Komitenin bildirisinde "demokratik halk devleti" ifadesinin kullanılmasıyla ülkede Sosyalizmin kurulacağı anlaşılmıştır.²⁰⁹ İlk seçimler 1947 yılında yapılmış, daha sonra Polonya İşçi Partisi, Polonya Sosyalist Partisi ile birleşerek Polonya Birleşik İşçi Partisi adını almıştır. Ayrıca yapılan seçimlere sadece Ulusal Birlik Cephesi üyelerinin katılmasına rıza gösterilmiştir. Buradaki asıl amaç yapılan seçimlerin salt çoğunluğunun Polonya Birleşik İşçi Partisine ayrılmasıdır.²¹⁰ Böylelikle komünistlerin zamanla hükümeti tamamen ele geçirdikleri görülmüştür. Seçimin yapıldığı yıl Seym tarafından tüm iktidar partiye devredilmiş, seçimlerden sonra yeni hükümeti Boleslaw Bierut kurmuştur. Bierut kendisine rakip gördüğü birçok komünist önderin tutuklanmasını emretmiştir. Bierut birkaç yıl boyunca 1952 Anayasasını (Sovyet tarzı anayasa) kabul ederek, ekonomide ağır sanayi ve tarımın kolektifleşmesini vurgulamış, askeri ilişkilerde

²⁰⁸ Nil Türker Tekin, *Çağdaş Dünya Tarihi 1789-1990* (İstanbul: Ege yayınları, 2014): 81.

²⁰⁹ Aleskerov, "Eski Sosyalist Ülkelerde Siyasi Rejim Değişmeleri," 218.

²¹⁰ Ragıp Zarakolu, *Doğu Avrupa Dosyası* (İstanbul: Alan Yayınları, 1990): 186.

Stalinist modele bağılı kalmıştır.²¹¹ Polonya Köylü Partisi lideri ve savaş esnasında Londra’da bulunan Polonya Hükümetinin başkanı Stasnilav Mikolajczyk, komünistler tarafından yakalanacağını fark ederek Londra’ya kaçmıştır.²¹²

Polonya, savaş sonrası iki kutup halinde bölünen Avrupa’da Demir Perde’nin sol tarafında yer almış ve tek bir ideoloji altında yönetilmiştir. Komünizm döneminin ilk yıllarında Polonya’da Stalinist lider Boleslaw Bierut vardı. Ayrıca Stalin’in ölümünden sonra da partinin başında Bierut bulunmuştur. Fakat buna rağmen Stalin’in ölümünden sonra parti içindeki ılımlı kesim harekete geçmeye başlamış ve Bierut’un liderliğine son verilmiştir. Bu süreci yumuşama dönemi olarak sayabilmekteyiz. Bu dönemde Gizli Polis Teşkilatı kapatılıp siyasi mahkûmlar serbest bırakılmıştır. Ayrıca yumuşama döneminde alınan ekonomik tedbirleri doğrultusunda (daha sonradan bu oran azaltılmış olsa da) gelirin %25’i ayrılmış ve tüketici fiyatlarında da indirim sağlanmıştır.

1956 yılında Bierut’un ölümüyle Sovyet karşıtı kesim harekete geçmeye başlamıştır. Yapılan seçimlerde ılımlılardan Edward Ochab’ın parti liderliğine gelmesiyle ilk iş olarak eski parti lideri Wladyslaw Gomulka serbest bırakılmıştır. Gomulka’nın serbest kalması, kendisini ılımlı bir komünist rejimin sembolü haline getirmiştir. “Sosyalizme giden Polonya yolu”na inanan Gomulka, parti liderliğine aday olmuştur. Ekim ayında Varşova’ya inen ve müdahale tehdidinde bulunan Krusçev ve diğer üst düzey Sovyet liderleriyle karşı karşıya gelmesi Gomulka’yı Polonya’da popüler hale getirmiştir. Polonyalı lider Krusçev’i komünizme olan bağlılığını ve onun doktrinini güçlendirmek için reformist bir gelişmeye ihtiyaç olduğuna ikna etmiştir. Bu durumu aralarında ticaret ve askeri iş birliğine dayalı Polonya-Sovyet anlaşmaları, siyasi terörün önemli ölçüde azaltılması, zorla kolektifleştirmeye son verilmesi, Kardinal Wyszynski’nin serbest bırakılması gibi değişiklikler takip etmiştir. Gomulka’nın amacı, halk ile parti arasındaki uçurumu kapatmak ve partinin meşrulaşmasını sağlamaktır. Ancak “Polonya Ekimi” olarak bilinen reform dönemi komünizm evriminin başlangıcı olmamıştır.²¹³

---

²¹¹ “Communist Poland”, Britannica, 25 Eylül 2021 tarihinde <https://www.britannica.com/place/Poland/Communist-Poland> adresinden erişildi.

²¹² Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, 434.

²¹³ “Communist Poland”, Britannica, 25 Eylül 2021 tarihinde <https://www.britannica.com/place/Poland/Communist-Poland> adresinden erişildi.

2.5.2. Muhalif Hareketlenmeler ve Sonuçları

Sovyetler Birliği'nin içinde bulunduğu durum Doğu Avrupa'daki değişikliklerin etkeni olmuştur. Doğu Avrupa'da özgürleşme konusunda yapılan her türlü çabanın engelini Sovyetler Birliği oluşturmuştur. Bu durum halkın ve muhalif kesimin yapacakları her hareket ve bağımsızlık dayanışmasında Sovyet askeri müdahalesiyle karşılaşacakları inancını doğurmuştur. Bu düşünce Stalin'in ölümü ve parti içinde ilimlilerin harekete geçmesiyle bir nebze azalmış, Polonya halkı bağımsızlığa olan inancıyla komünizmin halk içinde meşruluk kazanmasına engel olmaya devam etmiştir. Özellikle Sovyetler Birliği'nin 20. Kongre'sinde Sovyet tutumunda değişiklikler olduğu görülmüştür. Bunlardan biri Doğu Bloku ülkelerinin belirli bir ekonomik özgürlük kazanmalarının gerekli olduğu düşüncesidir. Eski Sovyetler Birliği Hükümet Başkanı Nikita Kruşçev komünist dünyanın koşullarının değiştiğinden bahsederek, her Doğu Avrupa ülkesinin doğal ve ekonomik koşullara uygun şekilde endüstri alanında uzmanlaşmasının doğru olacağını vurgulamıştır. Bu tutum Doğu Avrupa ülkelerinde 1950'li yılların ortalarında başlayan ve özellikle ekonomik anlamda ortaya çıkan huzursuzlukların yatıştırılmasıyla yakından ilişkilidir.²¹⁴

1954 yılında Polonya'da işçi sayısı artmış, ancak parti üyesi olan işçi ve çiftçilerin sayısı azalmaya başlamıştır. Parti bürokratları ise sayıca artarken refah içinde yaşayan ayrıcalıklı sınıfın özelliğini taşımaya başlamış ve halktan giderek uzaklaşmıştır. Ayrıca halk, Sovyetlerin İkinci Dünya Savaşı'ndaki tutumunu asla unutmamıştır. Gelişmeler böyle seyrederken Polonya, Sovyetlerdeki yumuşama halinden yararlanıp halkın refah düzeyini artırma yoluna gitmiştir. Yaşanılan bu yeni havayı Polonya aydınları sadece düşünce alanında değil özgürlük alanında da yorumlayıp, yönetimi eleştiren yazılar, şiirler ve bilimsel araştırmalar ortaya koymaya başlamışlardır.

1956 yılında Parti Genel Sekreteri Boleslaw Bierut öldükten sonra ülkede tek adam yönetimine son verildi ve Edward Ochab parti sekreterliğine getirildi. 1956 yılında yapılan bir parti toplantısında ekonomik meseleler tartışıldı ve Ochab tarafından bazı reformlar yapılacağına söz verildi. Ayrıca aynı toplantıda Polonya'nın sosyalizmle ilgili bağımsız bir tutumda olmasını savunduğu için tutuklanan Gomulka'nın serbest bırakılacağı kararlaştırıldı.²¹⁵

²¹⁴ Sander, *Siyasi Tarih*, 1918-380.

²¹⁵ Sander, *Siyasi Tarih*, 380-381.

28 Haziran 1956 tarihinde işçiler ücret artışları, daha düşük gıda fiyatları, daha az çalışma saatleri ve daha iyi yaşam koşulları için “ekmek ve özgürlük” sloganıyla ayaklanmışlardır.²¹⁶ Poznan ayaklanması olarak geçen bu eylemler komünist rejime karşı yapılan ilk kitlesel ayaklanmayı oluşturmuştur. Ayaklanmalar vagon, lokomotif gibi raylı taşıma araçlarının üretildiği Cegielski Fabrikalarında başlamıştır. Kısa bir süre sonra ayaklanma hükümete yöneltilmiş ve siyasal bir nitelik kazanmıştır. İki gün boyunca Poznan’da işçiler, polis ve askerler arasında kanlı çatışmalar olmuştur. Kısa bir süre sonra ayaklanma bastırılrsa da Merkez Komitesi, Polonya Birleşik İşçi Partisi’nde önemli politik değişiklikler yapılması gerektiğini vurgulamıştır. Yapılan değişikliklerden biri Polonya Komünist Partisi Merkez Komitesi’nin 19 Ekim 1956 yılında Gomulka’nın Parti Genel Sekreteri olarak seçilmesidir.

Gomulka, Moskova’ya başkaldırmasıyla Polonya için ulusal bir simge konumundaydı. Polonya’nın Batı’ya açılışı da Gomulka dönemine denk gelmektedir. Gomulka gibi ulusal nitelikte bir kahramanın Polonya’da etkin hale gelmesinden rahatsız olan Sovyetler Birliği’nden Varşova’ya, içinde Krusçev’in de bulunduğu bir heyet gitti ve Moskova karşıtı olanlara gözdağı verilmesi gerektiğini belirtti. Askeri bir müdahale olmaması için Varşova sokaklarına barikatlar kuruldu ve bazı bölgelere askerler yerleştirildi. Gomulka ve bazı parti yöneticileri ülkede reform yapılması konusunda ısrarlı olduğu için Moskova daha ileri gidemedi. Görüldüğü üzere Polonya artık sosyalizm konusunda kendi istediği şekilde ilerleyebilecekti.²¹⁷

Politik uyanışın ikinci safhasını 1968 yılındaki öğrenci protestoları ve 1970 yılında yapılan zamlar sonrası halkın ayaklanması oluşturmuştur. Artan protestolara karşı Merkez Komitesi parti liderliğine Edward Gierek’i getirmiştir. 1976 yılında fiyatları artırmaya yönelik bir başka girişimde protestolar tekrar başlamış, Radom ve Varşova’daki işçiler ayaklanmıştır. 1979 yılında da Papa II. Jean Paul’ün Polonya’yı ziyaret etmesi ülkede demokrasi inancını körükleyen bir diğer neden olmuştur. Papa’nın Polonya ziyareti halk içinde birlik ruhunu canlandırıcı bir etki yaratmıştır.²¹⁸ Aynı yıl Polonya ekonomisi yüzde 2 küçülerek, ekonomik sorunların çözülemediği görülmüştür. Ayrıca ülke komünist siyasal sisteminin altında temel özgürlüklerinden de mahrum

---

²¹⁶ “Poznan Ayaklanmaları, Polonya tarihi” Delhipages.live, 9 Kasım 2021 tarihinde <https://delhipages.live/tr/siyaset-hukuk-ve-devlet/hukuk-suc-ve-ceza/poznan-riots> adresinden erişildi.

²¹⁷ Sander, *Siyasi Tarih*, 383.

²¹⁸ Asyalı, *Doğu Avrupa Ülkelerinin Sosyalizmden Kopuşu ve Demokratikleşme Süreci: Polonya Örneği*, 46.

duruma gelmiştir. 1980 yılının temmuz ayında hükümet gıda fiyatlarındaki artışları tekrar açıkladığında grevler ve ayaklanmalar ülke çapında yayılmıştır. Lenin tersanelerinde gelişen ve Gdansk adıyla bilinen işçi grevleri sonucunda komünist idare imtiyaz vermek zorunda kalmış, böylelikle bağımsız işçi sendikası kurma hakkı elde edilmiştir. Oluşan kitlesel huzursuzluk Doğu Avrupa'nın özerk ilk örgütü olan Dayanışma'nın (Solidarnosc) oluşturulmasına zemin hazırlamıştır.²¹⁹

2.6. Perestroyka Politikalarının Polonya Üzerindeki Etkisi

Stalin'den sonra iktidara gelen Nikita Kruşçev, Stalinizmden arınma yolunda ilerlemiştir. Kruşçev, savaşların kaçınılmazlığı düşüncesi yerine “barış içinde bir arada yaşama” tezini ortaya koymuştur. Ancak Kruşçev'den sonra iktidara gelen Leonid Brejnev döneminde siyasi baskı tekrardan gündeme gelmiş, ayrıca bu dönemde “Sovyet Milleti” oluşturulmaya çalışılmıştır. 1971 yılından sonra Batıya karşı yumuşama politikası benimsenmeye başlanmıştır. Brejnev'den sonra iktidara gelen Devlet Güvenlik Komitesi (KGB) olarak görev yapan Yuri Andropov ve sonrasında göreve gelen Konstantin Çernenko (1984-1985) döneminde ülkenin ekonomik çöküşte olduğu ilk kez anlaşılmıştır.²²⁰ Yani sosyalizmin sonuna yaklaşıldığını bu dönemden sonra görmek mümkündür.

Sovyetler Birliği'nde köklü bir yeniden yapılanmaya gereksinim vardı. Ayrıca bu durumun bir zorunluluk olduğunun tarihçiler tarafından da altı çizilmiştir. 1960'lı yıllarda Sovyet ekonomisinin verimlilik konusunda düşüşe geçtiği açıktır. Zamanla bu durum gerek ekonomik gerekse sosyal konularda bir krize girildiğini gözler önüne sermiştir. Ülkedeki ekonomik durumun kötüleşmesi özellikle toplumsal alanı büyük derecede etkilemiştir. Toplumsal sorunların çözümünde ortaya konulan reformların yetersizliği bu sorunların giderek birikmesine neden olmuştur. O dönemin önemli problemlerin bir diğeri de Sovyet vatandaşlarının gıda sorunu ve sağlıklı bir yaşama sahip olamamalarıdır. Ayrıca tüketim malları bolluğu açısından iç pazarın durumu zayıf durumdaydı. Brejnev ekibi sahip olduğu gücü yitirmeye başladıkça, süreçlerin olumsuz bir şekilde seyretmesi kaçınılmaz hale gelmiştir. 1980'li yılların ortasında, bilimsel ve

---

²¹⁹ Holmes, *Post Komünizm*, 123.

²²⁰ İsmail Özsoy, “Sovyet Sisteminin Çöküşünden Tarihi ve Evrensel Dersler,” *Bilig*, sayı 39, 163-194 (2006): 168-170.

teknolojik devrimin gerisinde kalan, ekonomik ve toplumsal süreci kuşatma altında tutan bir frenleme mekanizması oluşmuştur.

1985 yılında Sovyetler Birliği'nin tamamen yenilenmesi gerektiği düşüncesine sahip olan Mihail Gorbaçov (1985-1991) iktidara gelmiştir. O dönemde Sovyetler Afganistan'da sıcak savaşa ve biryandan da ABD ile soğuk savaş rekabetine girmiştir. O dönemde Sovyetler Birliği ülkenin yıllık bütçesinin yarısını ordu için harcar durumdaydı. Hükümet sistemi zor bir durumda ayakta kalır hale gelmişti. Sistem bir krize girmişken, Gorbaçov'un uygulamaya koyduğu *glasnost* (açıklık) ve *perestroyka* (yeniden yapılanma) politikaları Sovyetler Birliği'nde bir bağımsızlık hareketini tetiklemiştir.²²¹

Perestroyka, Sovyetler Birliği'nin siyasi ve ekonomik anlamda yeniden yapılandırılması anlamına gelmektedir. Gorbaçov'un ifade ettiği şekliyle:²²²

“Perestroyka, yalnızca daha önceki dönemin durgunluğu ve muhafazakârlığının yok edilmesi ve işlenen hataların düzeltilmesi manasını taşıyor, aynı zamanda, toplumsal örgütlenme ve çalışma yöntemlerimizde, tarihsel olarak sınırlı ve çağdışı öğelerin üstesinden gelinmesi anlamını taşıyor.”

Glasnost ise İngilizcede de “openness (açıklık)” şeklinde özetlenip ifade özgürlüğü ile ilişkilendirilir. Glasnost'un temel amacı ülke yönetiminin daha şeffaf ve halka açık yapılmasıdır.

Gorbaçov'un yapmış olduğu reformların özünün Perestroyka olduğunu söyleyebilmekteyiz. Yalnızca ekonomik değil siyasal alanda da bireylerin, işletmelerin, çalışma kolektiflerinin, yerel yönetimlerin vb. özerkliklerini arttırmayı içeren bir politika sunulmuştur. Ayrıca Sovyetler Birliği'nde katı ve bürokratik burjuva diktatörlüğünü yumuşatma amacı güden bir yaklaşım sergilemiştir. Bu doğrultuda basın ve iletişim araçları üzerindeki sıkı denetimin yumuşatılması, edebiyat, sanat, bilim ve kültür alanlarındaki etkinliklere karşı hoşgörülü bir tutum sergileme, bazı siyasi tutukluların serbest bırakılması, rejim muhaliflerine bir ölçüde bile olsa seslerini duyurma ve çeşitli toplumsal örgütlerin kurulmasına imkân tanınması, iş yeri demokrasisinin güçlendirilmesi gibi uygulamalardan oluşmaktadır.²²³

---

²²¹ Vefa Kurban, *Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği Tarihi*, 1. Baskı (İstanbul, Yeditepe Yayınevi, 2020): 380-385.

²²² Mihail Gorbaçov, *Ekim ve Perestroyka Devrim Sürüyor*, 1. Baskı (İstanbul: Bilim ve Sanat, 1988): 45.

²²³ Gabris Altınöglü, *Sovyetler Birliği ve Doğu Avrupa Nereden Nereye* (İstanbul: Sun Yayıncılık, 1990): 49-50.

Glasnost ve Perestroyka Sovyetler Birliği'nde pratikte demokratik özgürlük alanını genişletmiş ve bu durum Doğu Avrupa ülkelerindeki siyasi dönüşümün başlangıcını oluşturmuştur.

2.6.1. Dayanışma Sendikası Hareketi

Sizin ve bizim özgürlüğümüz için

1980 yılında ortaya çıkan fabrika grevleri 1956, 1968, 1970 ve 1976 yıllarında gerçekleştirilen muhalif hareketlerden iki nedenle farklılık göstermektedir. Öncelikle bu ayaklanma hızla yayılıp neredeyse bütün Polonya'yı etkisi altına almıştır. İkinci olarak işçiler siyasi rejimin temelini sarsacak isteklerde bulunmuşlardır. 1980 grevlerinden sonra tersane yönetimi ve grevcilerin önderi sayılabilen eski tersane işçisi Lech Walesa arasında anlaşmaya varılmıştır. Tersane işçileri siyasal isteklerinin bulunduğu 21 maddelik bir talep listesi oluşturarak Fabrikalararası Grev Komitesi'ni (MKS) kurmuşlardır. MKS'nin taleplerinden bazıları:²²⁴

- Polonya Halk Cumhuriyeti tarafından onaylanan şekilde sendika kurma özgürlüğü (md.1).
- Hem grev hakkının hem de grevcilerin ve onlara yardım edenlerin güvenliğinin güvence altına alınması (md.2).
- 1970 ve 1976 grevlerinden sonra işten atılan kişiler ve kişisel inançları nedeniyle üniversitelerden ihraç edilen öğrencilerin haklarının iade edilmesi (md.4/a).
- Genel kamuoyunu siyasi ve sosyal durum hakkında tam olarak bilgilendirmek, tüm çevre ve sosyal grupların reform konusundaki tartışmalara katılmasını sağlamak (md.6/a-b).
- Fiyat artışlarının telafisi olarak her işçinin temel maaşının ayda 2.000 zloti artırılması (md.8).
- Çalışanlara tam tıbbi bakım sağlamak için Sağlık Hizmetleri'nin çalışma koşullarının iyileştirilmesi (md.16).
- Çalışan annelerin çocukları için kreş ve anaokullarında gerekli sayıda yerin sağlanması (md.17).

---

²²⁴ "Inter-Factory Strike Committee, Historical context", Polishfreedom, 10 Kasım 2021 tarihinde <https://polishfreedom.pl/en/document/demands-submitted-by-the-crews-of-the-establishments-and-enterprises-on-strike-represented-by-the-inter-company-strike-committee> adresinden erişildi.

Gdansk'taki tersanede başlayıp yayılan grevler 1980 tarihinde hükümet yetkilileri ve MKS arasında yapılan Gdansk Anlaşması ile sona ermiş, kısa sürede Bağımsız ve Özerk İşçi Sendikası kısaca Dayanışma Sendikası (Solidarnosc) ilk kongresini toplamıştır.²²⁵

17 Eylül 1980 tarihinde “sizin ve bizim özgürlüğümüz için” sloganıyla kurulan Dayanışma Sendikası'nın önderliğine Lech Walesa getirilmiştir.²²⁶ İlerleyen dönemlerde binlerce kişi sendikaya akın etmiş, kayıtlı üye sayısı 3 milyondan kısa bir süre içerisinde 10 milyona ulaşmıştır. Sendikanın 21 maddelik amaçları da kısa süre içerisinde onaylanmaya başlamıştır. Dayanışmanın ilerleyen yıllarda da mevcut rejime karşı mücadelesi sürmüştür. Walesa entelektüel çevrelerin de desteğini arkasına almıştır. Bu şekliyle Sendikanın, Polonya Birleşik İşçi Partisi'nin karşısında gerçek bir iktidar görünümü sağladığını görebilmekteyiz.

Walesa o günlere ilişkin olarak şu sözleri dile getirmiştir:²²⁷

“1980 yılında tersanede yapılan grevlerde Polonya'daki bütün sosyal gruplaşmaları bir çatı altında toplamayı başardık, hatta yurtdışında da destek amacıyla grevler yapıldı. Komünistlere, ‘siz sürekli yalan söylediniz, çoğunluk biziz ve artık sizi istemiyoruz’ diyebildik. Aldıkları bu büyük darbeden sonra eyleme geçemez hale geldiler. Bu, anti-komünist kitlenin komünizm karşısında aldığı ilk barışçıl galibiyetti. Bu noktadan sonra artık birlikte hareket edemediler ve geçmişteki başarılarını sürdüremediler. İkinci büyük başarı ise, bu hareketin siyasi partilerden bağımsız olmasıydı. Bu bizim için 2:0'lık bir galibiyetti”

Dayanışma Sendikası ile Polonya İşçi Partisi arasında yaşanan ihtilaflar nedeniyle 13 Aralık 1981 tarihinde General Wojciech Jaruzelski ülkenin Sovyet orduları tarafından işgal tehdidini gerekçe göstererek yönetime el koymuş ve ülkede sıkıyönetim ilan etmiştir. Sıkıyönetim ilanından sonra Walesa ile birlikte birçok sendika üyesini tutuklamıştır. Dönemin lideri General Jaruzelski tarafından Dayanışma'nın faaliyetleri durdurulmuş, hareket özgürlüğü engellenmiş ve haberleşme ve basın özgürlükleri denetim altına alınmıştır. Fakat halk tarafından ciddi tepkiyle karşılaşan hükümet, 1983 yılında sıkıyönetimi durdurmak zorunda kalmış ve ilerleyen dönemlerde genel af çıkarmıştır.

²²⁵ Esra Türe, “Türk Basınında Doğu-Batı Blokları Ekseninde 1981 Polonya Darbesi”, *Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, Vol. 6, No. 1, 407-440 (2021): 411.

²²⁶ Türe, *Türk Basınında Doğu-Batı Blokları Ekseninde 1981 Polonya Darbesi*, 411.

²²⁷ “Polonya Tarihini Sorguluyor” dw, 10 Kasım 2020 tarihinde <https://www.dw.com/tr/polonya-tarihini-sorguluyor/a-5013407> adresinden erişildi.

2.6.2. Yuvarlak Masa Müzakereleri

*Polonya sana günaydın
Karanlıklardan çekip kaderini
İlk aydınlığa çıkardın²²⁸*

Sıkıyönetimin sona ermesi ve genel af kararı, Dayanışma Hareketi ile rejim arasındaki mücadelenin yumuşama dönemine girmesini sağlamıştır. 1985 yılında seçimler yapılmış, General Jaruzelski devlet ve hükümet başkanlığından istifa etmiş fakat daha sonra Komünist Parti'nin 10. Kongresi'nde tekrar seçilmiştir. Yumuşama döneminde Dayanışma'nın etkisi daha da güçlenmiştir ve daha büyük kazanımlar sağlamıştır.

Dayanışma Sendikasını takiben Polonya'daki siyasi durum da yumuşamaya başlamıştı. İlerleyen dönemler ülkedeki değişimin durdurulmasının imkânsız olduğu anlaşıldı ve 1988 yılında yetkililer ve muhalefet arasında görüşmeler başladı. 1988 yılının Eylül ayında bir grev daha sona ererken, Walesa ve İçişleri Bakanı Czeslaw Kiszczak'ın da dâhil olduğu bir gizli toplantı yapıldı. Bu görüşmelerde gelecekte atılacak adımlar konuşuldu ve Yuvarlak Masa Müzakerelerinin yapılması konusunda anlaşıldı. Bu görüşmeler 6 Şubat 1989 tarihinde başladı. Yuvarlak masa toplantıları Polonya'nın modern tarihindeki en önemli olaylardan biridir. Sadece İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra başlayan komünizm dönemini sona erdirmekle kalmadılar, aynı zamanda modern Polonya'nın temellerini attılar. Masanın karşı tarafında, Lech Walesa liderliğindeki muhalefet ve Dayanışma temsilcilerinin yanı sıra İçişleri Bakanı General Czesław Kiszczak liderliğindeki koalisyon ve hükümet temsilcileri vardı. Ayrıca toplantıya kilise gözlemcileri de katıldı. Oturumlar, siyasi reformlar, ekonomi ve sosyal politika ve sendikal çoğulculuğa odaklanan üç ana çalışma grubuna ayrıldı.²²⁹

---

²²⁸ Sezai Karakoç, Kan İçinde Güneş

²²⁹ Round Table Agreement, Polishfreedom, 1 Kasım 2021 tarihinde <https://polishfreedom.pl/en/document/round-table-agreement> adresinden ulaşıldı.

Görsel-1: Yuvarlak Masa Müzakereleri 1989-Polonya

Görsel-1’de:²³⁰ 1989 yılına ait bir görüşme yer almaktadır. Yuvarlak masa görüşmelerinde; kitle iletişim araçlarında sesini duyurma hakkı, demokratik seçim yolları, serbest piyasa ve yargı mekanizmasının bağımsızlığının güvence altına alınması gibi konularda muhaliflerin lehine anlaşmaya varılması diğer Doğu Avrupa ülkelerinde de bir umut uyandırmıştır. Kararların alınma amacı Polonya’nın daha demokratik temellerde adım atmasıdır. Alınan kararlardan bazıları:

- Anlaşma, vatandaşların ulusun egemenliğini tam anlamıyla içeren bir ülkede yaşaması için, devredilemez haklardan kaynaklanan sistemin ilkelerine dayanmaktadır. Buna şunlar dâhildir:
  - *Siyasi, sosyal ve işçi örgütlerinde örgütlenme özgürlüğü hakkıyla ifade edilen siyasi çoğulculuk*
  - *Her türlü medyaya erişimin olmasıyla birlikte ifade özgürlüğü*
  - *Yönetim organlarını seçmenlerin kimin iktidarda olduğuna karar verecek şekilde atamaya yönelik demokratik usuller*
  - *Yargı bağımsızlığı, hukuk ve kamu düzenini korumak için atanan diğer organları kontrol etme hakları;*
  - *Tüm hakları elinde bulunduran özgürce seçilmiş yerel yönetimler.*

²³⁰ “One Photo One Story” Culture, 12 Mayıs 2020 tarihinde erişildi, :<https://culture.pl/en/article/one-photo-one-story-the-round-table-talks>

- Bu anlaşmanın tarafları, bu ilkelerin daha sonraki siyasi süreci yönetmesi gerektiğini kabul etmiş ve onları destekleyeceklerini beyan etmişlerdir.
- Yuvarlak masa müzakerelerine katılanlar, bu anlaşmanın hükümlerinin uygulanması için iş birliği yapma ve bunu devletin yetkili organlarına gönderme isteklerini belirtirler.²³¹

Yine aynı neticede yapılan son görüşmelerde serbest seçim tarihi 4 Haziran 1989 olarak belirlenmiştir.

2.6.3. Serbest Seçimler

Geçmişin üstünü kalın bir çizgi ile çiziyoruz...

4 Haziran 1989 tarihinde yapılan seçimler Doğu Blokunda yapılan ilk (kısmen) serbest seçim olma niteliğine sahiptir. Mecliste %65'lik kısım iktidar grubundan seçilen adaylardan oluşmuş, %35'lik kısım ise yapılan serbest seçimlerle belirlenmiştir. Senato'nun tamamı eşit haklarla seçimlere katılan mevcut rejim ve muhaliflerden oluşmuştur. %62'lik bir katılım oranıyla yapılan seçimlerde ikinci turun sonucunda Dayanışma Hareketi; mecliste 161, senatoda 99 sandalye kazanmıştır.²³²

Komünistlerin yenilgisi kendi hükümetlerini kurmalarına neden olmuş, bu nedenle 24 Ağustos 1989 tarihinde eski muhalif Tadeusz Mazowiecki başkanlığında muhaliflerin katıldığı ilk koalisyon hükümeti kurulmuştur. Bu neticede ilk devlet Başkanı General Wojciech Jaruzelski, ilk Başbakan Tadeusz Mazowiecki olarak seçilmiş ve ilk defa Doğu Bloku ülkeleri arasında komünist olmayan biri Başbakan olmuştur.

Başbakan Tadeusz Mazowiecki kendini şu şekilde ifade etmiştir:²³³

“Kuracağım hükümet miras kalan ipotekten sorumluluk taşıyor. Geçmişin üstünü kalın bir çizgi ile çiziyoruz. Ancak onun içinde faaliyet göstermemiz gereken şartlara bir etkisi var. Yalnızca Polonya'yı şu andaki çıkmazdan kurtarmak adına yaptıklarımızdan sorumlu olacağız. Bugün soydaşlarım için en önemli sorunun, daha iyi olabilir mi sorusu olduğunun farkındayım. Bunu hep birlikte yanıtlayacağız”

²³¹ Round Table Agreement, Polishfreedom, 1 Kasım 2021 tarihinde <https://polishfreedom.pl/en/document/round-table-agreement> adresinden ulaşıldı.

²³² Asyalı, “Doğu Avrupa Ülkelerinin Sosyalizmden Kopuşu ve Demokratikleşme Süreci: Polonya Örneği,” 52.

²³³ Asyalı, Doğu Avrupa Ülkelerinin Sosyalizmden Kopuşu ve Demokratikleşme Süreci: Polonya Örneği, 52.

Uluslararası sistemin uygunluğu, SSCB’de yaşanan perestroyka süreci, Batılı ülkelerin Polonya’ya destek olması, Walesa ve Dayanışma Hareketi’nin çabaları sonucunda demokrasiye geçiş ılımlı ve başarılı bir şekilde yaşanmıştır. Ayrıca Polonya’da yaşanan gelişmeler diğer Doğu Avrupa ülkelerine bir yol gösterici olmuştur.

2.7. Avrupa Birliği’nde Entegrasyon ve Dış İlişkiler

Altı ülkenin (Belçika, Fransa, Hollanda, Lüksemburg, Almanya ve İtalya) Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu (AKÇT) ve Avrupa Ekonomik Topluluğu’nu (AET) kurmasıyla bugünkü Avrupa Birliği’nin (AB) temelleri atılmıştır. Avrupa Birliği oluşturma çabaları, ülkeler arasında ticaret sınırlarını kaldırarak, ekonomik bütünleşme sağlamayı amaçlayan AKÇT’nin kurulmasıyla resmi bir nitelik kazanmıştır. Çeşitli genişleme ve entegrasyon süreçlerinden geçen AB, birçok alanda ortak hareket eden 27 üyeli uluslarüstü bir yapı halini almıştır. Günümüzde 27 ülkeyi kapsayan AB üye ülkelerinin amacı, ortak siyasi ve ekonomik bütünleşmenin sağlanmasıdır.

AB kurulduğu andan itibaren birçok genişleme dalgaları yaşamıştır. Genişleme sürecinin temel amacı AB değerlerini zarara uğratmadan genişlemenin ve derinleşmenin sürdürülmesidir. Bu amaç doğrultusunda genişleme dalgaları belirli kuramlar çerçevesinde açıklanmaya çalışılmıştır. Yeni İşlevselcilik kuramına göre ekonomi alanında başlayan entegrasyon, siyasi bütünleşmeyi de beraberinde getirmektedir. Liberal Hükümetlerarasıcılık kuramı AB işleyişine mantıklı açıklamalar sunarken genişlemenin de üye ülkelerin yaklaşımlarına göre incelenmesi gerektiğini savunmuştur. Yeni Kuramsalcılık yaklaşımı savunucuları genişlemenin fırsatlarını göz önünde bulundurarak, genişlemeyi desteklemişlerdir. Sosyal İnşacılık ise sosyolojik olarak yaklaşarak, paylaşılan norm ve değerlerin ortak olmasının kurumlara güç katacağını ve bu sayede aday ülkelerin bütünleşme yolunda istekli olacağını savunmuştur.²³⁴

Kurucu Anlaşmanın 49. maddesini benimseyen her AB ülkesi yine aynı anlaşmanın birinci ve ikinci bendindeki maddelere (Kopenhag Kriterleri) saygı duyması gerekir. Bu ülkeler üyelik sürecini başarıyla tamamladığında AB üyesi olabilmektedir. Kopenhag Kriterleri 1993 yılında Kopenhag Avrupa Konseyi tarafından oluşturulmuş ve 1995 yılında Madrid Zirvesi’nde güçlendirilmiştir. Bu kriterler:

---

²³⁴ Hüseyin Kutay Aytuğ “Bütünleşme Kuramlarının Avrupa Birliği Genişlemesine Bakışı,” *Yönetim ve Ekonomi*, Cilt 15, Sayı 1, 150-161 (2008): 157.

- Demokrasiyi, hukukun üstünlüğünü, insan haklarını ve azınlıklara saygı gösterilmesini ve azınlıkların korunmasını garanti eden kurumların istikrarı;
- İşleyen bir piyasa ekonomisi ve AB içindeki rekabet baskısı ve piyasa güçleri ile başa çıkma yeteneği;
- AB hukukunu oluşturan kuralları, standartları ve politikaları etkin bir şekilde uygulama kapasitesi de dâhil olmak üzere üyeliğin yükümlülüklerini üstlenme yeteneği ve siyasi, ekonomik ve parasal birliğin amaçlarına bağlılıktır.²³⁵

Doğu Avrupa’da meydana gelen 1989 devrimleri ve komünist rejimin çöküşü, bağımsızlık kazanan ülkelerde AB’ye üye olma yolunu açmıştır.

Polonya ve diğer Doğu Avrupa ülkeleri için AB’ye üyelik, totaliter rejimden kopuşun ve liberal demokrasiye geçişin sağlanmasında önemli rol oynayacaktı. Bu nedenle Polonya uzun yıllar uzak kaldığı Avrupa değerlerine ve fikirlerine geri dönüş için AB ile entegrasyon yoluna gitmiştir. 1990 yılında göreve gelen hükümetler de bu amacı gerçekleştirmek için uğraşmışlardır. Polonya’nın AB’ye girmesi Kopenhag Kriterlerinin yanında iç hukukun AB yasalarına uyumlu hale getirilmesini de zorunlu kılmış, bu durum ülkede reformun gerekli olduğu sonucunu doğurmuştur. Ayrıca Polonya ve bölge ülkelerinin üyelik kriterlerini sağlaması; AB’nin, çevresinde daha demokratik ve bu konuda istikrarlı ülkeler görmesi açısından avantaj oluşturmuştur.

AB Polonya’dan siyasal alanda liberalizasyon ve demokratikleşme, ekonomide özelleştirme gibi değerleri benimseyerek yeni bir kurumsal yapı tesis etmesini ve AB müktesebatını üstelenerek, müktesebatta yer alan ortak politikadaki tüm sorumlulukları yerine getirmesini talep etmiştir.²³⁶ Bu doğrultuda adaylık sürecinde âdem-i merkeziyetçi, katılımcı, şeffaf ve sorgulanabilir bir yönetime geçilmesi demokrasinin sağlanması ve sürekliliği konusunda Polonya’nın karşısına çıkmıştır.²³⁷ Polonya’nın komünist bir kamu yönetimi geçmişine bağlı olması onu müktesebata uyma konusunda zorlamış ve ülkeyi Avrupalılaştırma yolunca ciddi reform yapılması durumunda bırakmıştır. Bu durumda Polonya 1990’lı yılların başında topluluğa

---

²³⁵ “Accession Criteria (Copenhagen Criteria)”, eur-lex.europa, 1 Kasım 2021 tarihinde https://eur-lex.europa.eu/summary/glossary/accession_criteria_copenhagen.html adresinden erişildi.

²³⁶ Andrzej W. Jablonski, Final Report, Europeanization of Public Administration in Central Europe. Poland in Comparative Perspective, s(4), 22 Ekim 2021 tarihinde <https://www.nato.int/acad/fellow/95-97/jablonsk.pdf> adresinden erişildi.

²³⁷ Ömer Uğur ve Kadir C. Doğan, “Avrupa Birliği Uyum Sürecinde Polonya Kamu Yönetimi: Avrupalılaştırmanın Etkisi,” *ASSAM*, Cilt 4, Sayı 8, 31-50 (2017): 43.

üyelik başvurusu yapmadan önce ülkeler arasında ilişkileri geliştirmeye yönelmiştir. Bunlardan biri AB tarafından desteklenen CEFTA'ya (Orta Avrupa Serbest Ticaret Anlaşması/Central European Free Trade Agreement) katılmasıdır. 1991 yılında Polonya, Çekoslovakya ve Macaristan ile birlikte *Vişegrad Üçlüsü*'nü kurmuşlardır (Bu grup daha sonra Çekya ve Slovakya'nın ayrılmasıyla Vişegrad Dörtlüsü halini almıştır). Vişegrad Üçlüsü'nün hedefleri arasında parlamenter demokrasiye ve piyasa ekonomisine geçiş gibi Avrupa kıtasıyla bütünleşme bulunmaktaydı.²³⁸ Ardından Polonya ile topluluk arasında *Avrupa Anlaşması* imzalanmıştır. Avrupa Anlaşmaları Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin birlikte entegrasyonun sağlanması için AB ile imzaladıkları ikili anlaşmaları kapsamaktadır. 16 Aralık 1991 yılında imzalanan ve 1 Şubat 1994 tarihinde yürürlüğe giren Anlaşma, Polonya'nın ekonomik, sosyal ve siyasal açıdan AB ile bütünleşmesi ve bu sürecin takibinin yasal zeminini oluşturmuştur.²³⁹

1993 yılında Polonya'nın AB üyeliği uygun görülmüş ve ülke 1994 yılında resmi adaylık başvurusunu yapmıştır. Ayrıca Polonya'da 1996 yılında AB'ye uyum sağlamak için gereken reformları başlatan, yürüten ve kontrolünü sağlayacak olan *Avrupa Birliği Entegrasyon Komitesi*'ni kurulmuştur. Birliğe üye olma konusunda bir diğer önemli gelişme Komisyon'un 1997 yılının temmuz ayında sunduğu ve AB genişlemesinin ele alındığı *Gündem 2000 Raporu*'dur. Raporda Komisyon tarafından her aday ülke için görüş belirtilmiş ve Polonya ile üyelik müzakerelerinin başlatılması önerilmiştir. Polonya 1998 yılında üyelik müzakerelerine başlayarak toplamda 31 başlıktan oluşan müzakere sürecini 2002 yılında tamamlamıştır.²⁴⁰ AB komisyonu *2002 İlerleme Raporu*'nda, Polonya'nın siyasi kurumlarının istikrarlı bir şekilde çalıştığını ve 1997 yılında yürürlüğe giren Anayasasının da bunu garantilediğini belirtmiştir. Ayrıca Polonya'da siyasi partilerin seçim bütçelerini kontrol eden *Devlet Seçim Komisyonu* kurulmuş, siyasi partilere aldıkları oy oranında bütçeden pay verilmeye başlanmış, parlamentoda yer alan milletvekillerinin mal beyanı vermesi ve bu beyanların yayınlanması kararlaştırılmıştır. Ülke 2002 yılında *Avrupa Konseyi Medeni Haklar*

---

²³⁸ Leman Erdal ve Selçuk Çolakoğlu, Siyasi Kriterler Açısından Yunanistan, Polonya ve Türkiye'nin AB Üyelik Sürecinin Değerlendirilmesi, *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, Cilt: 2, No: 2, 69-97 (2007): 75-76.

²³⁹ Özgün E. Bayır, *Polonya Dış Politikasında Atlantikçilik-Avrupacılık İkilemi* (İstanbul: Derin Yayınları, 2013): 110.

²⁴⁰ Bayır, *Polonya Dış Politikasında Atlantikçilik-Avrupacılık İkilemi*, 111.

Konvansiyonu'nu imzalamış, OECD'nin uluslararası ticari işlemlerinde rüşvetin denetimi ve önleme uygulamalarına katılmıştır. 2002-2004 yılları arasında gerçek veya tüzel kişilerin 10.000 avrodan daha fazla yapılan mali işlemlerle ilgili bilgi toplamak için *Mali Bilgiler Genel Müdürlüğü* (GIFI) kurulmuştur. Bu gelişmelere ek olarak BM Uluslararası Suçla Mücadele Konvansiyonu'na imza atılarak resmi görevlilerin yetkilerini kötüye kullanma ve insan kaçakçılığı konularına yeni düzenlemeler getirilmiştir.²⁴¹

Müzakereler tamamlandıktan sonra 16 Nisan 2003 tarihinde AB'ye Katılım Anlaşması imzalanmıştır. 2003 yılının haziran ayında yapılan referandumda halkın %58.85'i oy kullanmış ve referandumdan %77.45 olumlu, %22.55 oranında olumsuz oy çıkmıştır.²⁴² Sonuç olarak, Polonya 1 Mayıs 2004 tarihinde AB'ye üye olmuştur. Polonya ile birlikte üyelik süreçlerinden geçen diğer Doğu Avrupa ülkelerinin üyelik tarihleri de aşağıdaki Tablo-2'de²⁴³ verilmiştir.

Tablo-2: Doğu Avrupa Ülkelerinin AB Üyelikleri

Ülke	AB Üyeliği İçin Başvuru Tarihi	AB Üyeliği
Macaristan	31 Mart 1994	1 Mayıs 2004
Polonya	5 Nisan 1994	1 Mayıs 2004
Romanya	22 Haziran 1995	1 Ocak 2007
Slovak Cumhuriyeti	27 Haziran 1995	1 Mayıs 2004
Letonya	13 Ekim 1995	1 Mayıs 2004
Estonya	24 Kasım 1995	1 Mayıs 2004
Litvanya	8 Aralık 1995	1 Mayıs 2004
Bulgaristan	14 Aralık 1995	1 Ocak 2007
Çek Cumhuriyeti	17 Ocak 1996	1 Mayıs 2004
Slovenya	10 Haziran 1996	1 Mayıs 2004

²⁴¹ Leman Erdal ve Selçuk Çolakoğlu, *Siyasi Kriterler Açısından Yunanistan, Polonya ve Türkiye'nin AB Üyelik Sürecinin Değerlendirilmesi*, 76.

²⁴² Bayır, *Polonya Dış Politikasında Atlantikçilik-Avrupacılık İkilemi*, 111; Dziennik Ustaw, Traktatu dotyczącego przystąpienia Rzeczypospolitej Polskiej do Unii Europejskiej, z dnia 11 czerwca 2003 r. Nr. 103, poz. 953.

²⁴³ Veriler 2 Kasım 2021 tarihinde <https://www.ab.gov.tr/233.html> adresinden alındı, Avrupa Birliği'nin ilgili resmi sayfası için: https://europa.eu/european-union/about-eu/countries/member-countries/poland_en

Hırvatistan	21 Şubat 2003	1 Haziran 2013
-------------	---------------	----------------

2.8. Kamu Politikalarının Temel Özellikleri

Polonya'daki kamu yönetimini komünizm dönemi ve sonrası olarak ikiye ayırabilmekteyiz. Ülke, komünizm döneminde siyasal sistem olarak merkeziyetçi bir yapıda yönetilmiş ve merkezi yönetimin yerel yönetimler üzerindeki etkisi yüksek tutulmuştur. O dönemde Sovyet devlet sistemi üzerine kurulan sistem, tarihsel miras ve devlet geleneğinin aksine demokratik oluşumları ortadan kaldırmıştır. Ülkede vatandaşların özel alanı gasp edilmiş, temel hak ve özgürlükler baskı altına alınmıştır. Ayrıca kamu yönetimi aygıtı komünist ideolojinin ülke genelinde yayılması görevini üstlenmiştir. Partinin aldığı kararlar, ülkedeki kamu yönetimi ve kamu görevlileri aracılığıyla uygulanmıştır.²⁴⁴

1975 yılında yapılan reform ile Polonya, 49 orta ölçekteki bölge (województwa) ve şehirler olmak üzere 3157 birime ayrılmıştır. Ayrıca bakanlık birimlerinin bölgesel yapılar üzerindeki gücü artmış ve yerel bütçeler merkezi yönetim bütçesinin parçası sayılmıştır.²⁴⁵ Ek olarak Polonya, Varşova Paktı ve COMECON gibi örgütlerde yer alarak ideolojik konumunu vurgulamıştır. Sonuç olarak Polonya komünist dönemde; Komünist Parti hegemonyasına dayanan Halk Cumhuriyetini şeklini, ekonomik sistem olarak da merkezi planlamaya dâhil tekelci ve devletçi sosyalist yönetime sahip olmuştur.²⁴⁶

1989 yılında yapılan serbest seçimlerden sonra kurulan yeni hükümet, kamu bürokrasisi ve devlet yönetimi alanında birçok düzenleme yapmıştır. Özellikle “demokrasi, hukuk devleti, bireysel haklara saygı, özel mülkiyet ve pazar ekonomisi” devlet sisteminde önemli ilkeler haline gelmişlerdir.²⁴⁷ 1991 yılında memurların kamu hizmeti konusunda eğitilmesi için Fransız Ulusal Yönetim Okulu modeli esas alınmış, bu doğrultuda Ulusal Kamu Yönetimi Okulu kurulmuştur. Ayrıca kamu yönetimi açısından da önem taşıyan 1997 Anayasası yürürlüğe girmiştir. Anayasada devlet

²⁴⁴ Önder Kutlu, *Karşılaştırmalı Kamu Yönetimi: Teorik Çerçeve ve Ülke Uygulamaları* (Konya: Çizgi Kitabevi, 2012): 169.

²⁴⁵ Adam Saurer, Research Paper, “The System of the Local Self-Governments in Poland,” *Association for International Affairs* (2013): 3.

²⁴⁶ Yusuf Kemal Öztürk ve Selami Sedat Akgoz “Avrupa Birliği'nin Genişleme Ve Küreselleşme Stratejileri: Polonya Özelinde Bir İnceleme,” *International Conference on Eurasian Economies, Session 4D*, 445-451 (2012): 446.

²⁴⁷ Recep Kızılcık “Polonya Yönetim Sistemi”, *Yirmi Birinci Yüzyılda Yönetim, Türk İdari Araştırmalar Vakfı*, 561-574 (2003): 563.

yönetimi ve kamu bürokrasisi açısından; Polonya'nın üniter devlet olması, hükümetin âdem-i merkeziyetçiliği esas alması, yerel yönetimlerin anayasal yönetim şeklinde ve kamu yönetiminin yerellik (subsidiarity) ilkesi bağlamında örgütlenmesi yer almıştır.²⁴⁸

Kamu yönetiminin dönüşümünde Mazowiecki hükümeti yerel meclislere önem vermiştir. Daha sonra kurulan Krzysztof Bielecki ve Hanna Suchcka hükümetleri de benzer şekilde sürece katkı sağlamaya devam etmişlerdir.²⁴⁹ Bu nedenle 1989 yılından sonra yapılan reformlar üç şekilde kendini göstermiştir.

- Birinci olarak: Batı demokrasileri şeklinde birey ve kamu özgürlüklerini kapsayan demokratik bir sistem.
- İkinci olarak: Özel mülkiyete dayalı, piyasa ekonomisi ekseninde bir ekonomik sistem.
- Üçüncü olarak: Yönetim sisteminin istenen politik ve ekonomik reformlar çerçevesinde yeniden tesisi.²⁵⁰

Bakanlık düzeyinde yapılan düzenlemeleri kapsamında 1989 yılında İletişim Bakanlığı, 1990 yılında Özelleştirme Bakanlığı kurulmuştur. 1991 yılında Ticaret ve Sanayi Bakanlıkları birleştirilmiş, fakat aynı yıl Kamu Yönetimi Bakanlığı oluşturma girişimleri Parlamento tarafından kabul edilmemiştir. Bu bakanlığın kurulmak istenmesindeki amaç İçişleri Bakanlığı'nın denetimi altında olduğu alanlarda köklü reformlar için temel oluşturmasıydı.²⁵¹ Bakanlıklar, Adalet ve Savunma Bakanlıkları dışında kendi yasalarıyla örgütlenmiştir. Bakanlıkların örgütlenmesi bakanlık personelini, bölüm ve büroları içermiş, ancak bakanlıklar için tek tip bir yapı bulunmamıştır.²⁵²

Polonya Anayasası'nda yerel yönetimlerle ilgili birçok madde bulunmaktadır. Anayasa'da yerel yönetimlere ilişkin düzenlemeler Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik

---

²⁴⁸ Kutlu, *Karşılaştırmalı Kamu Yönetimi: Teorik Çerçeve ve Ülke Uygulamaları*, 167.

²⁴⁹ Uğur ve Doğan, *Avrupa Birliği Uyum Sürecinde Polonya Kamu Yönetimi: Avrupalılaştırmanın Etkisi*, 41.

²⁵⁰ Tayfun Çınar, Polonya, *Kamu Yönetimi Ülke İncelemeleri*, Yayına Hazırlayan; Nuray E. Keskin, Birgül A. Güler, Özden Akın, Ahmet A. Dikmen, vd. (Ankara: Kamu Yönetimi Araştırma ve Uygulama Merkezi, 2004): 324.

²⁵¹ Çınar, *Polonya*, 311.

²⁵² Wojciech Taras, "Changes in Polish Public Administration 1989-1992", *Administrative Transformation in Central Eastern Europe: Towards Public Sector Reform in Post-Communist Societies*, (ed.) Joachim Jens Hesse, (Blackwell, 1993): 20-23.

Şartı'na uygun şekilde yapılmıştır. Anayasanın 15. maddesindeki yerinden yönetim (desantralizasyon) tanımına göre:

“Polonya Cumhuriyeti'nin bölgesel sistemi, kamu gücünün yerelleşmesini sağlar (md.15/1). Devletin bölgelere ayrılmış yapısı bölgesel birimlere, kamu görevlerini yerine getirme kapasitesi sağlayan, ekonomik, sosyal ve kültürel bağlara izin veren bir statü ile belirlenir (md.15/2).”

Merkezi yönetim ile yerel yönetim arasındaki görev dağılımının da ancak yasayla yapılabileceği öngörülmüştür. Bu ayırım içerisinde belediyeler temel yerel yönetim olarak kabul edilmiştir. Belediyelerin, yasalarla farklı bir merkezi veya yerel yönetim birimlerinde olmayan her türlü yerel konuda yetkili sayılmıştır. Yerel seçimler ve mülkiyet hakları gibi konular da anayasada yer almıştır. Halka, yerel konuda belediye meclislerinin görevine son verilmesini içerecek bir konuda referanduma başvurma hakkı verilmiştir. Yerel yönetimlerin, yurt içinde veya dışında birlik kurabilecekleri de anayasada yerini almıştır.²⁵³

Polonya'da yerel yönetimler; belediyeler, ilçeler ve bölgeler olarak üç düzeyde yer almaktadır. Anayasanın 164/1 maddesine göre en temel yerel öz-yönetim birimi belediyelerdir. Belediyenin görevleri Yerel Öz-Yönetim Yasası'nda yer almakta ve yasa gereği ayrı bir yasal durum belirtilmedikçe tüm konuların belediyelerin yetkisinde olduğu vurgulanmaktadır. Farklı yönetim kademelerinin yetkileri diğer birimlerin bağımsızlığını engelleyememekte ve kamusal işler yerel yönetimlerin işbirliğiyle yapılmaktadır.²⁵⁴ Belediyelerin üç türünden söz edilebilmektedir. Bunlar, belediyelerin çoğunluğun yer aldığı düz belediyeler (gminalar), büyük kentler için kullanılan Bağlantısız Kent Belediyeleri ve Varşova'nın özel yönetim şeklidir. Voyvodalık merkezi olan kentler arasında nüfusu 100.000 üzerinde olanlar Bağlantısız Kent statüsüne sahiptir (belediye meclisinin isteğiyle nüfusun yetersiz olduğu bölgelere de Bağlantısız Kent statüsü verilebilmektedir).²⁵⁵ Belediyelerin görevleri 8 Mart 1990 tarihinde yürürlüğe giren Yerel Öz-Yönetim Yasası'nın 7. maddesinde düzenlenmiştir. (md.7: *Topluluğun toplu ihtiyaçlarını karşılamak belediyelerin kendi görevlerinden biridir*). Bu çerçevede belediyelerin sorumluluk ve uygulamalarına dair zorunlu işlevler ve devlet tarafından aktarılan görevler olarak iki kategori bulunmaktadır. Zorunlu görevler parlamento yasalarıyla yerel yönetimlere bağlanabilmektedir. Devlet

²⁵³ Fikret Toksöz, Ali E. Özgür, Öykü Uluçay, vd., *Yerel Yönetim Sistemleri* (İstanbul: TESEV Yayınları, 2009): 102-103.

²⁵⁴ Sauer, *The System of the Local Self-Governments in Poland*, 9.

²⁵⁵ Fikret Toksöz, Ali E. Özgür, Öykü Uluçay, vd., *Yerel yönetim sistemleri*, 102-108.

görevlerinin belirli bir kısmını anlaşmalar aracılığıyla ya da özel bir yasa ile belediyelere verebilir, ancak merkezi yönetim finanse etmek durumundadır. Devredilen görevler; evlilik, doğum, ölüm kaydı, kimlik ve ehliyet sağlama, sivil savunma, sağlık kontrolü, çevre koruma ve bina kontrolü gibi konulardır. Belediyeler toplumun ortak ihtiyaçlarının yerine getirilmesinden sorumludur.²⁵⁶

5 Haziran 1998 tarihinde yürürlüğe giren İlçe Öz-Yönetim Kanunu'na göre; ilçenin (Powiat) önemli yasal görevleri bulunmaktadır (md.4/1). Devlet yasa gereği ilçe yönetimlerine görevler verebilmektedir (md.5). İlçenin faaliyetleri ise yine 4. maddede düzenlenmektedir. Maddeye göre ilçeler, belediyelerin faaliyet alanını ihmal edememekte; kamu eğitimi, sağlığı geliştirme ve koruma, sosyal yardım, aile ve koruyucu aile sistemini desteklemek, aile politikası, engellileri desteklemek, toplu taşıma ve kamu yolları vb. şeylerin kapsamında kamu görevlerini yerine getirmektedir (md.4/1).²⁵⁷ Polonya'da ilçelerin işlevleri belediyelerin faaliyetleriyle bütünleyici bir rol oynar, ancak belediyelerin aksine ilçenin yetki alanı sınırlıdır. Kararlar özellikle ilçelere tahsis edilmedikçe, yetkiler belediye için geçerlidir.

Bölge (Voyvodalık/Voivodship) ise bölgesel yönetim olarak iki işlevlidir. Bunlar merkezi yönetim birimi ve yerel yönetim kademesidir. Bölge yönetimi de belediyelerle aynı yetkileri kullanma hakkına sahiptir. Ayrıca bölgesel birliklere katılabilirler. 1998 yılında yürürlüğe giren Yerel Öz-Yönetim Yasası'nda bölgenin görevleri yer almaktadır. Bölge yönetimi bir tüzel kişilik olarak yasa yapma yetkisinde sahiptir. Başbakan bölgenin faaliyetlerini denetlemektedir. Öz yönetim kanununa göre bölge, bölge için her konudan sorumludur. Ayrıca bölgenin üç alanına önem göstermektedir. Bunlar; ekonomik kalkınma, bölgesel kamu hizmeti ve uluslararası işbirliğidir.²⁵⁸

Polonya'da Komünizmin çöküşünden beri uygulamaya konan reformlar kamu personelini de etkilemiştir. Özellikle kamu işletmelerinin özelleştirilmesi ve kamu yönetiminin yerelleşmesi konuları bu etkilenmelerin en önemli nedenini oluşturmuştur.

---

²⁵⁶ Sauer, *The System of the Local Self-Governments in Poland*, 9.

²⁵⁷ "Act of 5th June 1998 on Poviast Local Government", Nist, 3 Kasım 2021 tarihinde <https://nist.gov.pl> adresinden erişildi.

²⁵⁸ Sauer, *The System of the Local Self-Governments in Poland*, 10.

Bu bağlamda merkezi yönetim açısından sektörel şekilde istihdam edilen personel, reformlar ile yerel yönetim kademelerine aktarılmaya çalışılmıştır.²⁵⁹

Polonya’da kamu hizmetlerinin sağlanmasında özelleştirme faaliyetleri de önemli bir yere sahiptir. Komünizmin çöküşünden itibaren planlı ekonomiden piyasa ekonomisine geçişte ortaya çıkan toplu özelleştirmeler temel politika aracı olmuştur. Bu bağlamda, 1990 yılının Temmuz ayında Mülkiyetin Dönüştürülmesi (yaygın deyişle Özelleştirme Bakanlığı) kurulmuştur. Bu Bakanlık ile ülkede yapılan özelleştirmeler planlı ve programlı yapılmaya çalışılmıştır. Özelleştirme Bakanlığı’nın görevlerinden bazıları; devlet işletmelerini ve malları satmak, uygun özelleştirme yöntemi bulmak, özelleştirmeler için yasal zemin sağlamak, devletin mülkiyet haklarını korumaktır.²⁶⁰ Polonya’da toplu özelleştirme faaliyetlerinin uygulanabilirliğinde danışman firmalar dışında uluslararası örgütler de destekte bulunmuşlardır. Ayrıca 1991 yılında kurulan Sanayi Kalkınma Kurulu, devlete özelleştirme öncesinde teknik yardım vermeyi amaçlamıştır. Kurul, Dünya Bankasından Polonya’daki özelleştirmelere yönelik teknik ve mali yardım konusunda örnek rol oynamıştır.²⁶¹

2.9. Polonya Katolik Kilisesi’nin Toplum ve Siyaset Üzerindeki Etkisi

Polonya’da Katoliklik ulusal kimliğin ayrılmaz bir parçasını oluşturmuş, kilise ise bağımsızlık ve dış tehditlere karşı direnişin sembolü olmuştur. Bugün Polonya toplumunda Katoliklik, siyasi süreçlerin ve yaşam şeklinin şekillenmesinde etkin bir rol oynamıştır. Bu nedenle öncelikle ülkede önemli bir yere sahip olan Katolik kimliğinin nasıl kazanıldığını ve nasıl güçlendiğini açıklamak gerekir.

Polonya’nın Katolikliği benimsemesindeki ana neden olarak komşuları ile girdiği etkileşimi söyleyebilmekteyiz. Özellikle Çeklerle olan yakınlaşma Polonya’nın Katolikliğe attığı ilk önemli adımdır. Çek Hükümdar I. Boleslaw’ın kızı Dobrawa ile Polonya Hükümdarı I. Mieszko’nun 965’deki evliliği Polonya’da Katolikliğin

---

²⁵⁹ Çınar, *Polonya*, 318.

²⁶⁰ Constance Squires Meaney, “Foreign Experts, Capitalists, and Competing Agendas: Privatization in Poland, the Czech Republic, and Hungary”, *Liberalization and Leninist Legacies Comparative Perspectives on Democratic Transition*, (Eds.) Beverly Crawford, Arend Lijphart, University of California, 1997, s.96-98; M. Casde, R. Taras, *Democracy in Poland*, s.215

²⁶¹ Çınar, *Polonya*, 323.

başlangıcı olarak kabul edilebilir. Bu hamleyi Polonya'nın Ortaçağ Avrupa'sında kendine yer bulmak istemesiyle açıklamak mümkündür.²⁶²

14. yüzyılda Polonya-Litvanya birliği Katoliklik açısından önemli sonuçlar doğurmuştur. Bu dönemde Katolik Kilisesi idari olarak 2 metropol ve 21 piskoposluğa ulaşmıştır. Polonya Katolik Kilisesi, siyasete yön verecek güce yaklaşmış ve 1449 yılında Krakow Piskoposu Zbigniew Olesnicki Polonya'nın ilk kardinali olarak seçilmiştir. Beraberinde Olesnicki, fiili olarak Polonya siyasetini devam ettiren kişi durumuna gelmiştir.²⁶³ Birlik ile güçlenmeye başlayan Kilisenin Polonya nüfusu üzerindeki etkisi sürekli artmaya devam etmiştir. 1793 yılındaki ikinci parçalanmada Kilise, toplumun %54'üne hitap ederken, 1931 yılında bu rakam %65'lere, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra %95'lere çıkmıştır.²⁶⁴ Günümüzde ise CIA'nın The World Factbook raporuna göre Polonya'da 2021 Temmuz ayı tahmini nüfus sayısı 38.185.913'dir. Nüfusun %96,9'sı Polonyalı, %1,1 Silezyalı, %0,2 Alman, %0,1 Ukraynalı, %1,7'sinde ise diğer ve belirtilmemiştir (2011 tahmini). Nüfusun %85,9'u ise Katolik (Roma Katolik %85,6 ve Yunan Katolik, Ermeni Katolik ve Bizans-Slav Katolik %0,3 dâhil), %1,3 Ortodoks, %0,4 Protestan, %0,4 diğer (Yehova Şahidi, Budist, Hare Krishna, Gaudiya Vaishnavism, Müslüman, Yahudi, İsa Mesih Kilisesi dâhil) ve %12,1 belirtilmemiştir (2017 tahmini).²⁶⁵

Polonyalıların kiliseye bağlılığı milliyetçi duyguları da beraberinde getirmiştir. Ülkenin tarih boyunca saldırılara maruz kalması ve parçalanması halkı kiliseye yakınlaştırmıştır. Bu nedenle Polonya milliyetçiliğinin kiliseden beslendiğini söylemek mümkündür. 19. yüzyılda Polonya için kilise, Ortodoks Rusların Ruslaştırma ve Protestan Almanların Almanlaştırma propagandalarına karşı koruyucu bir vazife görmüştür.²⁶⁶ Kilise 20. yüzyılda da ülkenin karşılaştığı baskılara karşı bir sığınak rolü oynamıştır. 20. yüzyılın ikinci yarısında ülkeyi etkisi altına alan komünist rejime karşı oluşan tepkiler, her ne kadar komünist rejim bunu engellemeye çalışsa da kiliseye yönelim daha da artmıştır. Üstünde durulması gereken bir diğer konu komünizmin

---

²⁶² Oğuz Öztosun "Klasik Dönem Polonya'da Katolikliğin İnşasına Sosyolojik Bir Yaklaşım," *Kültür Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 6, 99-125 (2020): 117.

²⁶³ Sabire Arık, *Kuruluştan XVII. Yüzyıla Polonya Tarihi* (Ankara: Köksav, 2010): 108-109.

²⁶⁴ Bayır, *Polonya Dış Politikasında Atlantikçilik-Avrupacılık İkilemi*, 83.

²⁶⁵ "Poland", cia.gov, 4 kasım 2021 tarihinde <https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/poland/#people-and-society> adresinden erişildi.

²⁶⁶ Bayır, *Polonya Dış Politikasında Atlantikçilik-Avrupacılık İkilemi*, 85; Adam Michnik, *The Church and the Martyr's Stake in Poland*, *New Perspective Quarterly*, vol.10, no:3, 32-37 (1993).

hüküm sürdüğü dönemde Kilisenin diğer ülkelere göre Polonya’da özerk bir konuma sahip olmasıdır. Örneğin 1961 yılına kadar okullarda din dersi verilmiş, kilise devletten mali yardım alabilmişti. Bunun nedeni komünist hükümetin Polonyalıların köklü dinine ve kültürel değerine karşı koyamaması olarak düşünebilmekteyiz. Ayrıca Kilise, özel çiftliklerin kamulaştırılmasına karşı çıkmasıyla Doğu Bloku ülkelerinde özel tarımın yapıldığı tek ülke olmuştur.²⁶⁷

Anlaşılabacağı üzere kilisenin muhalefete desteği oldukça güçlüdür. Polonya’nın eski başkenti Krakow Piskoposu Kardinal Karol Josef Wojtyla 1978 yılında II. John Paul adı ile Papa seçilmiştir. Bu seçimle beraber Papa ve Vatikan, kilisenin komünizme karşı mücadelesinde ana rolü oynamıştır. Özellikle II. Jean Paul’un 1979 yılında Polonya’ya yapmış olduğu ziyaret, Polonya hakkında birlik ruhunu güçlendiren bir etki doğurmuştur. Polonyalı II. Jean Paul, Varşova’da yaptığı konuşmada Polonyalıların Katolik Hristiyanlıkla olan bağımlı dile getirmiştir:

“...İsa olmadan Polonya tarihini anlayabilmek mümkün değildir. İsa olmadan Polonya ulusunun kendisini ve gelişimini anlayabilmek mümkün değildir. Polonya ulusu Katolik Hristiyanlığın ışığında hümanist bir karaktere sahiptir. Bu karakter Polonya’nın geçmişinde, bugününde ve hatta geleceğindedir (...)”²⁶⁸

Halkın Katolik inancına bağlılığı sayesinde Vatikan ile Güçlü bağlar kurulmuştur. Papa II. Jean Paul’un Varşova havaalanına inince toprağı öpmesi Polonya’da (ve beraberinde Doğu Avrupa ülkelerinde) komünizmin sona erme sürecinin bir sembolü olduğunu ifade edilmektedir.²⁶⁹ Bahsi geçen anın fotoğrafı Görsel-2²⁷⁰’de verilmiştir.

---

²⁶⁷ Daniel Kystyna, “The Church-State Situation in Poland After Collapse of Communism”, Brigham Young University Law Review, Issue 2, 401-419, (1995): 404.

²⁶⁸ Brian Porter-Szucs, *Faith and Fatherland Catholicism, Modernity and Poland* (Oxford: Oxford University Press, 2011): 3.

²⁶⁹ Bayır, *Polonya Dış Politikasında Atlantikçilik-Avrupacılık İkillemi*, 86.

²⁷⁰ Papa John Paul II, blogs.bu.edu, 11 Aralık 2021 tarihinde http://blogs.bu.edu/guidedhistory/files/2016/09/07_Pope_John_Paul_III.jpg adresinden erişildi.

Görsel-2: Papa II. John Paul'un Polonya Ziyareti

Kilise 1980'li yıllar boyunca Dayanışma hareketini desteklemiş ve koruma sağlamış, zaman zaman da Dayanışma Sendikası ve hükümet arasında arabulucu rolü üstlenmiştir. Ayrıca Dayanışma liderleri de kiliseye ve dinlerine bağlı kişilerden oluşmuştur. Kilise 1989 parlamento seçimlerinde de Dayanışma hareketine destek vererek seçimleri kazanmasında etkili olmuştur. Bununla birlikte dini yayınlar yapan Radio Maryja isimli radyo kanalı ve Tygodnik Powszechny gazetesini de geçiş döneminde etkin rol oynamıştır. Medya dışında Katolik entelektüellerin bir araya gelip oluşturdukları KIK (Klub Inteligencji Katolickiej/Katolik Aydınlar Kulübü) komünizm karşıtlığında etkili olmuştur.²⁷¹

Polonya'da komünizmin çöküşünden itibaren Kilise son derece siyasallaşmaya başlamıştır. Değişim içine giren toplumsal düzen ve Avrupa'ya uyum sağlamaya çalışan ülke karşısında Kilise de sahip olduğu konumunu revize etmeye gerek duymuştur. Bu nedenle kısa bir süre içerisinde yeni düzende aktif bir rol oynama ve siyaseti yönlendirmek için çaba sarf etmeye başlamıştır. Kilise bu çabasıyla uzun bir dönem kendisinden devamlı olarak söz ettirmiştir. Seçimlerin çoğunda kendisine destek vereceğini öngördüğü partilerin kampanya düzenlemesine yardımcı olmuştur. 1990 yılında yapılan Cumhurbaşkanı seçimlerinde Kilise, Katolik değerlere sahip çıkan adaya oy verilmesi gerektiğini vurgulamış ve Lech Walesa'nın seçimi kazanması yönünde etkili olmuştur. 1995 seçimleri öncesinde de yapılan ankette Polonyalılara kilisenin

²⁷¹ Erler, *Polonya Dış Politikasında Atlantikçilik-Avrupacılık İkilemi*, 88.

seçimleri etkileyip etkilemediği konusunda fikirleri sorulduğunda, %84 oranında etkilediği %9'da etkilemeye çalışmadığını düşünmüştür.²⁷² 1989 yılından sonra Katolik Kilisesi'nin Polonya siyasetinde etki oluşturmaları dört şekilde açıklanabilir. Bunlar;

- Kilisenin tarihi süreç içerisinde işgalcilere ve komünistlere karşı yapılan savaşta ulusal çapta tek meşru kurum olarak rol oynaması
- Yeni siyasal sisteme entegre olmayı başarabilmiş nadir kurumlardan biri olması
- Sol kanat siyasetçilerin sağa göre zayıf kalması
- Siyasilerin oylarını kaybetme endişesiyle Kilise ile ters düşmekten kaçınmasıdır.²⁷³

Özellikle siyasilerin oylarını kaybetme korkuları onları Katolik bireyler olduğunu ispatlama çabasına itmiştir. Zaman zaman Kilisenin taleplerine boyun eğerek toplum ve siyaset üstündeki etkisine engel oluşturmamışlardır.

Görüldüğü üzere Polonya Katolik Kilisesi belirli bir dönem toplum ve siyaset alanında hâkimiyet kurma amacını başarıyla gerçekleştirmiştir. İlerleyen dönemlerde kilisenin siyasi meselelere daha çok odaklanmaya başlaması, onun hiyerarşik olarak güçsüzleşmesine neden olmuştur. Özellikle Polonya AB'ye üye olduktan sonra oluşturulmak istenen entegrasyonun Avrupa'nın kültürel, siyasi ve dini değerlerine de açıklığı gerektirmiştir. Bu açıklığın beraberinde sekülerleşmeyi getirdiğini söyleyebiliriz. Bu süreçte Kilisenin etkisi hızla azalmaya başlamıştır. Ayrıca Katolik Kilisesi'nin siyasete etkisini zaman içerisinde hiç azaltamaması 1989 yılında halk arasında güvenilir bir kurum olarak düşünülmesine rağmen 1989 yılından sonra ve özellikle günümüzde birçok kurumun arkasında kalarak toplum içindeki güvenilirliğini yitirmiştir. Güvenilirliğin azalmasındaki başka nedenler ise kilisenin finansmanı konusundaki eleştiriler, kilise içinde pedofili suçlamaları, kürtaj sorunu, rahiplerin komünist gizli servis ile bağlantı olduğunun düşünülmesi ve 2004 sonrası ivme kazanan sekülerleşme sürecidir.²⁷⁴ Böylelikle günümüzde kilisenin gücünün azaldığı bariz şekilde bellidir.

---

²⁷² Hakan Taşdemir ve Ozan Telliöđü, "1989 Sonrası Polonya'da Katolik Kilisesi'nin Rolü," *Akademik Hassasiyetler*, 117-134 (2016): 120; Wybory prezydenckie a opinia Episkopatu Polski. Warszawa: Centrum Badania Opinii Społecznej (1995)

²⁷³ Taşdemir ve Telliöğü, *1989 Sonrası Polonya'da Katolik Kilisesi'nin Rolü*, 121.

²⁷⁴ Taşdemir ve Telliöğü, *1989 Sonrası Polonya'da Katolik Kilisesi'nin Rolü*, 132.

2.10. Polonya’da Anayasa Yapımı

Polonya’nın ilk anayasası 3 Mayıs 1791 tarihinde kabul edilerek, Avrupa’nın ilk, dünyanın ikinci yazılı anayasası olarak kayıtlara geçmiştir. Polonya tarihinde 1791, 1807, 1815, 1921, 1935, 1947, 1952, 1992 ve 1997 Anayasaları olmak üzere toplam 9 anayasa bulunur.²⁷⁵

Dünyadaki ilk anayasa, 1787 yılında kabul edilen Amerika Birleşik Devletleri Anayasası, ikincisi ise 3 Mayıs 1791 tarihinde Polonya-Litvanya Topluluğu tarafından kabul edilen anayasadır. Polonya ve ABD coğrafi olarak uzak olsalar da, siyasi sistemlerinde bazı benzerlikler göstermişlerdir. Polonya Anayasası’nın yazarları Avrupa Aydınlanmasının siyasi düşünce ve felsefesinden ve 1787 yılında kabul edilen Amerikan Anayasası’ndan ilham almışlardır.

1791 Anayasası

Polonya’nın ilk yazılı anayasasında iktidarın sadece ayrıcalıklı sınıfların çıkarlarına değil, tüm ulusun iyiliğine hizmet etmesi gerektiği düşünülmüştür. Ayrıca anayasa ile devleti güçlendirmeyi amaçlayan yeni reformları yürürlüğe koymak amaçlamıştır. Tarih boyunca komşuları tarafından risk altında olan Polonya’nın topraklarının korumak için alınan önlemler, 3 Mayıs Anayasa’sının yolunu açmış ve 3 Mayıs 1791²⁷⁶ Anayasası (Konstytucja Trzeciego Maja), ülke topraklarında daha fazla özgürlük ve siyasi eşitlik sağlamak ve anayasal monarşi sistemini tanıtmak için Polonya-Litvanya Topluluğu tarafından kabul edilmiştir. 1791 Anayasası, şehir halkı ve soylular arasında siyasi eşitlik getirerek, serfliğin kötü koşullarını azaltmış ve parlamentoya karşı sorumlu bir hükümet şekli getirilmiştir. Oylamalarda oy çoğunluğu esas alınmış ve kral seçimlerine son verilerek, veraset bir hanedana bağlanmıştır. 11 maddeden oluşan anayasa, Roma Katolik inancını egemen din olarak kabul etmiş ve tüm dinlere hoşgörülü ile yanaşılacağını belirtmiştir (madde 1). Ancak anayasada kabul edilen düzenlemelerinden bazıları cumhuriyet rejiminin kriteri ile çelişmiştir. Örneğin, toprak ağaları için belirli ayrıcalıklar sağlanmış, Katolikler diğer inanç mensuplarına oranla

---

²⁷⁵ Erler, *Polonya Dış Politikasında Atlantikçilik-Avrupacılık İkilemi*, 60.

²⁷⁶ Anayasa metni için; <https://polishfreedom.pl/en/document/constitution-of-the-3rd-of-may-1791-the-government-statute>, 11 Kasım 2021 tarihinde erişildi.

üstün konuma getirilmiştir. Kuvvetler ayrılığı öngörülse de, iki kamaralı Seym diğer devlet erkleri arasında daha ağırlıklı konuma sahip olmuştur.²⁷⁷

1791 anayasasının 6. maddesinde Seym ve yasama yetkisi düzenlenmiştir. Maddeye göre Seym, Temsilciler Meclisi ve Kral tarafından başkanlık edilen Senatörler Meclisi'nden oluşmaktadır. Anayasaya göre tüm kanun tekliflerinin ilk olarak Temsilciler Meclisi'nde karara bağlanacağı belirtilmiştir.

Anayasanın 7. maddesinde yürütme erkinin yetkileri düzenlenmiştir. İlgili maddeye göre;

“Hiçbir hükümet, güçlü yürütme otoritesi olmadan ayakta kalamamaktadır. Halkların huzuru, adil yasalara ve söz konusu yasaların onların uygulanması üzerindeki etkisine bağlıdır. Deneyimlere göre bu bölümünün eksikliğiyle Polonya tarihinin talihsizliklerle dolu olduğu gözükmektedir.”

Bu nedenle, yasaların en üst düzeyde uygulanması yetkisi krala verilmiştir. Yürütme erki, yasalara uyma ve bunları uygulamaya sıkı sıkıya bağlıdır. Yasaların izin verdiği ölçüde erk, kendi başına hareket eder. Yine aynı maddeye göre Polonya tahtının sahibi sonsuza kadar aileler tarafından seçilecek ve hüküm süren kralın en büyük oğlu babasının yerine geçecektir. Kral ulusa karşı hiçbir şeyden sorumlu olmayacaktır. Tüm kamu işlemleri, mahkemeler, sulh ceza mahkemeleri, madeni para ve pullar kralın adı altında olacaktır (md. 7). Yargı yetkisi anayasanın 8. maddesine göre, yasama otoritesi veya Kral tarafından değil, bu amaçla kurulan ve seçilen yargıçlar tarafından yürütülecektir.

Anayasanın kabulünden 4 sene sonra Polonya, 1791 Anayasasını bir tehdit olarak gören Rusya, Prusya ve Avusturya arasında bölündü. Bunun sonucunda da ülke 123 yıl boyunca siyasi haritadan silinmiş oldu. Bölünmüş Polonya'da 3 Mayıs Anayasası'nın kutlaması yasaklandı. Polonya I. Dünya Savaşı'ndan sonra bağımsızlığını kazandığında, 3 Mayıs Anayasası'nın yıldönümü ulusal bayram ilan edildi ve kutlanmaya başlandı. Ancak İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Varşova'daki komünist yetkililer tarafından, Polonya geleneklerini ve halkın ulusal-Katolik ruhunu çağrıştırdığı düşüncesiyle Anayasa Gününün kutlanmasına izin verilmedi. Uzun bir süre 3 Mayıs Günü törenler yapılmadı ve kutlama yapılmaya yönelen kişiler tutuklamalarla karşılaştı. 1989 yılından sonra Polonya'nın egemenliğini tekrardan kazanmasıyla savaş öncesi gelenek devam ederek 3 Mayıs yeniden ulusal bayram ilan edildi.

---

²⁷⁷ Aleskerov, *Eski Sosyalist Ülkelerde Siyasi Rejim Değişmeleri*, 142

1921 Anayasası

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Polonya'da anayasa yapma çalışmalarına devam edilmiştir. Anayasa yazarları yeni anayasa metni için kısmen 1875 Fransız yasalarına benzer şekilde taslak oluşturmaya çalışmış, ayrıca anayasanın geniş bir yurttaşlık özgürlüğü yelpazesi sağlaması için çaba sarf edilmiştir. Özellikle Polonya Cumhuriyeti'nde yaşayan ulusal ve etnik azınlıklara geniş kapsamlı haklar sağlaması da gerekmiş, bu nedenle Polonya 17 Mart 1921²⁷⁸ tarihinde yeni anayasasını kabul etmiştir.

1921 Anayasası kuvvetler ayrılığı, güçlü bir yerel yönetim anlayışıyla restore edildi. Anayasanın İkinci Maddesine göre, Polonya Cumhuriyeti'nde egemenlik, Polonya Cumhuriyeti'ne aitti. Devletin organları yasama alanında Seym ve Senato, Yürütme organı Cumhurbaşkanı ve Bakanlar Konseyi; yargı ise bağımsız mahkemelerdedi (md. 2). Seym; genel, eşit ve gizli oylamayla seçilen 444 milletvekili, Senato ise 111 senatörden oluşmaktaydı. Seçim yasası Seym'e milletvekillerinin seçilme usulünü belirleyecekti (md. 18). Seçme hakkı 21, Senatoya seçim hakkında da 30 yaş sınırı getirilmişti. Seym aşağı kamara olup kabul edilen kararlar Senatonun onayına tabiydi, ayrıca Senato veto hakkına da sahipti. Yasa tasarısı veto edilirse nitelikli çoğunluk kullanılarak Seym tarafından tekrar kabul edilebilirdi. Yürütme erki olarak Cumhurbaşkanının yaptığı düzenlemelerin altında Başbakanın ve ilgili bakanın imzası olmalıydı. Cumhurbaşkanının; Başbakanı atama, dış politikayı yürütme, kararname çıkarma yetkileri vardı. Önemli uluslararası anlaşmaların imzalanması, savaş ve barışa karar verme konusunda Seym'in onayı gerekliydi. Cumhurbaşkanı savaş dönemlerinde orduyu yönetme hakkına sahip değildi. Ordunun sayısal gücünün belirlenmesi ve yıllık askere alınmasına izin verilmesi ancak kanunla belirlenebilirdi (md. 5). Hükümetin Seym karşısında siyasi sorumluluğu vardı. Ayrıca Anayasa ve yasaların ihlali söz konusu olursa Cumhurbaşkanı ve Bakanlar Kurulu'nun üyeleri Devlet Mahkemesi karşısında anayasal sorumluluk taşımaktaydı. 1921 anayasasına göre Cumhurbaşkanının sahip olduğu yetkiler Weimar Anayasası ve Çekoslovak Anayasasının tanıdığı yetkilere göre daha azdır. Bunun nedeni demokratların Cumhurbaşkanı adayları olan Pilsudski'ye güvenmemelerinden kaynaklanmaktadır.²⁷⁹

---

²⁷⁸ Constitution of the Republic of Poland, March 17, 1921.

Anayasa metni için; <http://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/kpol/e1921.html>, 11 Kasım 2021 tarihinde erişildi.

²⁷⁹ Aleskerov, *Eski Sosyalist Ülkelerde Siyasi Rejim Değişmeleri*, 143.

Anayasada seçme-seçilme, basın, toplanma, örgütlenme, yasa önünde eşitlik gibi siyasi hak ve özgürlükleri de yer almıştır. Tüm vatandaşlar kanun önünde eşit (md. 96) ve her vatandaş, yasal hükümleri ihlal etmediği sürece, fikir ve kanaatlerini özgürce ifade etme hakkına sahiptir (md. 104). 105. maddeye göre basın özgürlüğü garanti altına alınmıştır. Ülkede basılan günlük gazeteler ve diğer yazılar postaldan engellenemez ve Cumhuriyet topraklarında yayılmasının kısıtlanması yasaktır, ayrıca bu özgürlüğün kötüye kullanılması halinde sorumluluğunu özel bir yasa belirleyecektir.

1935 Anayasası

Josef Pilsudski 1926 darbesiyle iktidara geldikten sonra anayasada değişiklikler yapılmıştır. Yürütme erkini oluşturan Cumhurbaşkanının yetkileri güçlendirilmiş, Cumhurbaşkanı Bakanlar Kurulu önerisiyle parlamentoyu feshetme hakkına sahip olmuştur. Acil durumlarda kararnameler çıkarma hakkı edinmiştir. Pilsudski'nin emri ile 23 Nisan 1935 tarihinde Yeni bir anayasa kabul edilmiş ve bu anayasa ile demokratik sisteme son verilmiştir. Kurulan askeri diktatörlük rejimi Polonya literatüründe otoriterizm dönemi olarak adlandırılmıştır.²⁸⁰

1935 Anayasası,²⁸¹ Sejm'in rolünü sınırlamıştır. Cumhurbaşkanı sadece hükümetin başı değil aynı zamanda Devlet Başkanı olarak sınırsız şekilde yeniden seçilebilme hakkına sahip olmuştur. Ayrıca anayasaya göre Cumhurbaşkanı, hükümet ve yargı üyelerini atama ve görevden almanın yanı sıra, toplanma ve Ulusal Meclis'in toplantılarını erteleme hakkına sahip olmuştur. 1921 Anayasası'yla sağlanan özgürlükler ve bireysel haklar, 1935 Anayasası ile belirli bir yere kadar geçerliliğini korumuştur. 1935 Anayasası daha çok toplumsal dayanışma fikrine bağlı kalarak, devletin çıkarlarını bireyin çıkarlarının üzerinde tutmuş ve otokratik unsurlar içermiştir.²⁸²

1935 Anayasası'nın ikinci bölümünde Cumhurbaşkanının yetkileri düzenlenmiştir. 12. maddeye göre Cumhurbaşkanının; Başbakanı atama, Meclisi ve Senatoyu toplama ve feshetme, Devleti yurtdışında temsil etme, temsilci kabul etme veya gönderme, savaş veya barışa karar verme, diğer devletlerle anlaşma yapma veya

---

²⁸⁰ Aleskerov, *Eski Sosyalist Ülkelerde Siyasi Rejim Değişmeleri*, 143.

²⁸¹ Constitution of the Republic of Poland 1935.

Anayasa metni için; <http://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/kpol/e1935-spis.html> 12 Kasım 2021 tarihinde erişildi.

²⁸² "Constitutional History of Poland", Constitutionnet, 12 Kasım 2021 tarihinde <https://constitutionnet.org/country/constitutional-history-poland> adresinden erişildi.

onaylama, devlet görevlilerini aday gösterme gibi görevleri vardır. Yine aynı maddeye göre Cumhurbaşkanı silahlı kuvvetlerin yüksek başkanıdır. 14. maddeye göre Cumhurbaşkanının resmi işlemlerinde Başbakanın ve yetkili Bakanın imzası gerekmektedir. Ancak Başkanın imtiyazlarından doğan resmi işlemler için imzaya gerek yoktur (md. 14/2). Cumhurbaşkanı yapmış olduğu resmi eylemlerinden sorumlu tutulmamakta (md. 15/1) ve görev süresi içerisinde yargılanamamaktadır (15/2).

Cumhurbaşkanı Seçmenler Meclisi tarafından seçilmektedir ve emekli olan Cumhurbaşkanının aday önerme hakkı vardır. Aday gösterilmesi halinde iki aday arasında referandum yapılır (meclisin seçtiği aday ve önerilen aday arasında). Eğer Cumhurbaşkanı bir aday önermeyeceğini beyan ederse ve seçimden itibaren 7 gün içerisinde aday belirlemezse, meclisin seçtiği aday Cumhurbaşkanı olarak kabul edilir (md. 16/1-5). Cumhurbaşkanının görev süresi başladığı andan itibaren 7 yıldır (20/1). Seçmenler Meclisi, görev süresinin sona ermesinden en geç on beş gün önce Cumhurbaşkanı tarafından toplanır (md. 18/1). Seçmenlerin yetkileri, yeni seçilen Cumhurbaşkanının göreve başladığı gün yasa gereği sona erer (md. 17/2).

Anayasanın 4. bölümünde Seym'in yetkileri belirtilmiştir. 31. maddeye göre Seym; yasama işlerini yerine getirir. Bu doğrultuda Kabinenin ya da herhangi bir bakanın istifasını isteyebilir, Senato ile birlikte Başbakanın veya bir bakanın anayasal sorumluluğunu denetler, her yıl Devlet bütçesini onaylar ve devlet borçlarını kontrol eder. Yine aynı maddede belirtildiği üzere devlet yönetimi Seym'e ait değildir. Seym; genel, gizli, eşit ve doğrudan oyla seçilen milletvekillerinden oluşur. Görev süresi toplandığı günden itibaren 5 yıldır.

Senatonun görevleri 46-47-48. maddede belirtilmiştir. Bu maddelere göre Senato, İkinci Yasama Meclisi olarak Seym'in çıkardığı kanunların bütçe ve denetlemesini yapar. Kabinenin veya bir Bakanın görevden alınmasını talep edebilir, Cumhurbaşkanı tarafından yeniden gözden geçirilmek üzere gönderilen kanun tasarılarını inceler, olağanüstü hal getiren tedbirlerin kaldırılmasını sağlayabilir. Senato, üçte biri Cumhurbaşkanı tarafından ve üçte ikisi seçimle aday gösterilen Senatörlerden oluşur. Görev süresi Seym ile aynıdır.

Yargı erki 9. bölümde ele alınmıştır. 64. maddeye göre mahkemeler, Polonya Cumhuriyeti adına adaleti sağlar. Hâkimler, yargı görevi icrasında bağımsızdır ve kanunlarda aksi belirtilmedikçe, Cumhurbaşkanı tarafından atanır. Bir yargıca yetkili

disiplin mahkemesinin onayı olmaksızın bir suç iddiasında bulunulamaz ve yargıç bir suç işleme fiilinde yakalanmadıkça, tutuklanamayacağı belirtilmiştir (md.67).

1935 Anayasası'nın ek²⁸³ kısmında 1921 Anayasası'nın yürürlükte kalan maddeleri verilmiştir. Bu maddelerin büyük çoğunluğu Polonya'nın Katolik inancına sahip olduğu ve ayrıca din özgürlüğünün garanti edildiği maddelerdir. 1921 anayasasında kişilerin hak ve özgürlükleri 5. bölümde düzenlenirken 1935 Anayasası'nda böyle bir bölüm yoktur. Ayrıca 1935 Anayasası'nda yürütme erkinin gücü bariz şekilde bellidir.

1947 Anayasası

Komünist rejim İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ülkede etki alanı bulmaya başlamıştır. Sovyet destekli rejim bu konumu sağlamadan önce, başka bir birimin iktidara gelmesini engelleyen ve gelecekteki anayasanın Marksizm-Leninizm-Stalinizm'e dayanmasını belirleyecek önlemler almıştır. Genel Seçimler iki yıl ertelenmiş ve Bu dönemde Polonya siyasi rejiminin Sovyet destekli şekilde geliştirilmesi için küçük anayasa olarak adlandırılan 1947²⁸⁴ Anayasası kabul edilmiştir.

1947 Anayasası, Sovyet Rusya'dan da anlaşıldığı şekliyle parlamenter devletten sosyalist devlete geçişi kolaylaştırmak için bir araç olarak hizmet etmek üzere tasarlanmış geçici bir anayasaydı.²⁸⁵ Komünist Parti'nin hegemonik konumu, siyasi kararların aslında parti organları tarafından alındığı bir duruma yol açmıştır. Savaş sonrası Sovyet uydu devletine dönüşen Polonya'da 1947 geçici anayasasından sonra tamamıyla Sovyet tarzı olan anayasa 22 Temmuz 1952 tarihinde kabul edildi.

1952 Anayasası

1952 Anayasası Polonya Cumhuriyeti'ni "Polonya Halk Cumhuriyeti" olarak yeniden adlandırarak, yeni iktidar ve otoriteyi ilan etmiştir. Anayasada siyasi kontrol mekanizması halka ait değildi, merkezi ve kolektif çıkarlar bireysel hakların üstünde

---

²⁸³ Anayasanın ek kısmı için; <http://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/kpol/e1935-r15.html>, 12 Kasım 2021 tarihinde erişildi.

²⁸⁴ 19 Şubat 1947 Anayasası/Ustawa Konstytucyjna z dnia 19 Lutego 1947 Anayasa metni için; <http://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU19470180071>, 12 Kasım 2021 tarihinde erişildi.

²⁸⁵ Dominik Lasok, "The Polish Constitutions of 1947 and 1952: a Historical Study in Constitutional Law" (PhD thesis, London School of Economics and Political Science, 1954): 3-4.

tutulmuştur. Beraberinde planlı ekonomi ilkesi benimsenmiştir. 1952 Anayasası, yürürlüğe girdikten sonra birçok değişikliğe de uğramıştır.²⁸⁶

Sovyet tarzı 1952²⁸⁷ Anayasası'nın giriş kısmında aşağıdaki ifadeler yer almıştır:

“Polonya Halk Cumhuriyeti, emekçilerin cumhuriyetidir. İşgal sırasında, Polonya Ulusu, canice Nazi işgaline karşı yılmadan kahramanca bir savaş verdi. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin faşizm üzerindeki tarihi zaferi, Polonya topraklarını özgürleştirdi, Polonyalı emekçi halkın iktidarı kendi ellerine almalarını sağladı ve Polonya'nın yeni ve adil sınırlar içinde ulusal olarak yeniden doğuşunun koşullarını oluşturdu. Kurtarılan Bölgeler, Polonya'ya sonsuza kadar geri verildi. Halkın Demokrasi Devleti sağlam bir şekilde kuruldu ve halkın büyük çoğunluğunun çıkarları ve özlemleriyle uyumlu yeni bir sosyal sistem kuruldu. Bu sistemin yasal ilkeleri Polonya Halk Cumhuriyeti Anayasası tarafından belirlenir. İnsan tarafından ve Sosyalizmin büyük ideallerini hayata geçirmek için; Uluslararasıdaki dostluğu ve işbirliğini, ortak amaçlarına ulaşmak için; bugün Polonya ulusunu dünyanın barışsever uluslarına bağlayan ittifak ve kardeşlik temelinde güçlendirmek - saldırganlığı imkânsız kılmak ve dünya barışını pekiştirmek (...)”

Bu ifadelerden ülkede sosyalist sistemin kurulduğu anlaşılmaktadır. Anayasanın birinci maddesine göre; Polonya Halk Cumhuriyeti bir Halk Demokrasisi Devletidir. Polonya Halk Cumhuriyeti'nde güç, kasabanın ve kırsalın emekçi halkına aittir (md. 1). Anayasaya göre emekçi halk, devletin otoritesini, Polonya Halk Cumhuriyeti Seymi'nde ve Halk Konseylerine; genel, eşit ve doğrudan gizli oyla seçilen temsilcileri aracılığıyla kullanır. Polonya Halk Cumhuriyeti Seymi'nde ve Halk Konseylerindeki halk temsilcileri, seçmenlerine karşı sorumluydu ve onlar tarafından geri çağrılabilirdi (md. 2). Anayasaya göre Cumhuriyet; Polonyalı emekçileri korur ve güvence altına alır, sanayi ve ekonomi anlamında geri kalmışlığın önünü kapamaya çalışır, planlı bir ekonomi sağlar, insanların refah, sağlık ve kültürel standartlarının yükselmesini amaçlar ve ulusal kültürün her yönüyle gelişmesini sağlar (md.3).

Anayasanın ikinci bölümü sosyal ve ekonomik yapıyla ilgilidir. Buna göre; Polonya Halk Cumhuriyeti'nin planlı ekonomi politikasını benimsemesindeki temel amaç; ülkenin üretici güçlerinin sürekli gelişimi, emekçilerin yaşam standardının yükseltilmesi ve iktidarın savunma kapasitesinin güçlendirilmesidir (md.7/3). Polonya, çalışan köylülerin bireysel haklarını korur ve kapitalist sömürüyü engellemek, üretimi artırmak, tarımın teknik düzeyini yükseltmek ve refahlarını iyileştirmek amacıyla onlara

²⁸⁶ “Constitutional History of Poland”, Constitutionnet, 12 Kasım 2021 tarihinde <https://constitutionnet.org/country/constitutional-history-poland> adresinden erişildi.

²⁸⁷ Constitution of the Polish People's Republic Anayasa'nın tam metni için; <http://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/kpol/e1952a-spis.html>, 13 Kasım 2021 tarihinde erişildi.

yardım eder (md. 10/1). “Herkesten yeteneğine göre, herkese işine göre” ilkesi benimsenir (md. 14/3).

Devlet otoritesinin organları üçüncü bölümde belirtilmiştir. 15. maddeye göre Devlet otoritesinin en yüksek organı Seym’dir. Seym’in kanun çıkarma ve diğer organların işleyişini kontrol etme gibi görevleri vardır. Seym Milletvekilleri, 4 yıl için seçim bölgelerindeki vatandaşlar tarafından 60.000 nüfusa bir Milletvekili oranında seçilir (md. 16). Yine önceki anayasaların aksine savaş ilanına ilişkin bir kararda, yalnızca Polonya’ya karşı silahlı saldırı işlenmişse veya saldırıya karşı ortak savunma gerekliliği ortaya çıkarsa Seym, Seym toplantıda değilse Konsey tarafından onaylanmaktadır (md. 28).

Devlet yönetimi dördüncü bölümde belirtilmiş olup, Bakanlar Kurulu, Devlet Otoritesinin en üst yürütme ve idari organı olarak belirlenmiştir. Bakanlar Kurulu; bakanlıkların ve yetkisi altındaki diğer organların faaliyetlerini denetler, devlet bütçesini ve ulusal ekonomik planı yıllık olarak kabul eder, yasaların uygulanmasını sağlar, devlet bütçesini kontrol eder ve Seym’e rapor sunar, kamu düzeninin, devlet çıkarlarının ve vatandaşların haklarının korunmasını sağlar, yönetmelik çıkarır, diğer devletlerle ilişkiler ve silahlı kuvvetlerin organizasyonu ile ilgili rehberlik yapar (md. 43).

Anayasanın beşinci bölümüne göre devlet otoritesinin yerel organı Halk Konseyi’dir. Halk konseyi, halk tarafından 3 yıl süre için seçilir. Konsey, işçiyi devlet yönetimine katılmaya teşvik eder, nüfusun günlük ihtiyaçları ve istekleriyle sürekli ilgilenir, bölgenin ekonomik ve kültürel kalkınmasını sağlar, yerel ekonomik planları ve bütçeyi kabul eder.

Yargı erki anayasanın altıncı bölümünde verilmiştir. 46. maddeye göre, Polonya Halk Cumhuriyeti’nde adalet; Yüksek Mahkeme, Voyvodalık Mahkemeleri, Bölge Mahkemeleri ve Özel Mahkemeler tarafından sağlanır. Mahkemeler Polonya Halk Cumhuriyeti adına karar vererek, siyasi ve sosyal sistemin koruyucusudur. Ayrıca emekçileri, hukukun üstünlüğünü, vatandaşların haklarını korumakla yükümlüdür. En yüksek yargı organı Danıştay tarafından 5 yıllık süreyle seçilen Yüksek Mahkeme’dir ve diğer tüm mahkemeleri denetlemektedir (md. 51/1). 53. maddeye göre Polonya’da mahkemelerde görülen davalar bir kanun ile istisna getirilmedikçe kamuya açık yapılıdır.

Bireylerin temel hak ve görevlerine 1952 Anayasası’nda ayrıntılı olarak yer verilmiştir. Yedinci bölüme göre Polonya Halk Cumhuriyeti’ni halkın hak ve

özgürlüklerini sağlamakla yükümlüdür. Cumhuriyetin vatandaşları çalışma hakkına sahiptir ve bu çalışma hakkı kırsal kesimde sömürden arınmış bir işbirliğine dayalı şekilde yürütülecektir (md. 58). Daha kısa çalışma süresi uygulanarak çalışma saatleri azaltılmış, kol ve büro çalışanlarına dinlenme ve boş zaman hakkı sağlanmıştır (md. 59). Zorunlu ilköğretim diğer anayasalarda olduğu gibi 1952 Anayasası'nda da yer almıştır. Önceki anayasalardan farklı olarak cinsiyet eşitliği konusu yer almıştır. 66. maddeye göre Polonya'da kadınlar kamusal, siyasal, ekonomik, sosyal ve kültürel yaşamda erkeklerle eşit haklara sahiptir. Anne ve çocuk bakımı, anne adaylarının korunması, doğum öncesi ve sonrası dönemde ücretli tatiller, doğumevleri, kreşler ve anaokulları ağının geliştirilmesi gibi uygulamalarda vardır. Polonya Halk Cumhuriyeti vatandaşlarına; konuşma, basın, toplantı ve toplantı, yürüyüş ve gösteri özgürlüğünü garanti etmektedir (md. 71). Vatandaşlar, Devletin tüm organlarına şikâyet ve şikâyetlerini iletme hakkına sahiptir (md. 73).

Anayasa'da vatandaşların din özgürlüğünün olduğuna yer verilmiş, ancak Katoliklik hakkında herhangi bir madde konulmamıştır. Ayrıca kiliseyi devletten ayırarak, aralarındaki ilişkinin kanunlarla belirleneceği belirtilmiştir (md. 70). Anayasaya uymak, sosyalist çalışma disiplinini korumak, sosyal ilişki kurallarına saygı göstermek ve Devlete karşı görevlerini vicdani bir şekilde yerine getirmek Polonya Halk Cumhuriyeti'nin her vatandaşının görevidir.

Sovyet Anayasası'nda olduğu gibi 1952 Anayasası'nda da temel hak ve özgürlüklere geniş yer verilmiştir. Ancak yine Sovyetler Birliği'nde olduğu gibi, idealist Polonya Anayasası vaat edilenleri gerçekleştirilememiştir. Bunun yerine anayasa, PZPR'nin parti organlarında, özellikle Politbüro ve Sekreteryaya'da gücünün yoğunlaştığı bir ortam sağlamıştır. Anayasa PZPR'nin amaçlarına uygun hale gelmiştir. Devlet organları arasında kuvvetler ayrılığı terk edilmiş ve sonucunda hükümet aslında partinin alt ortağı olarak işlev görmüştür.

1952 ve 1973 yılları arasında anayasa PZPR'nin egemen olduğu Seym tarafından 10 anayasa değişikliği onaylanmıştır. 1976 yılında Seym'in 4 yıllık çalışmasıyla, orijinal metnin 3'de 1'i değiştirilmiş, bu değişiklikte anayasa ilk kez, "sosyalizmi inşa etmede topluma yol gösteren siyasi güç" olarak özel bir statüye sahip olan PZPR'den söz edilmiştir. Ayrıca anayasa, Sovyetler Birliği'nin Polonya'yı faşizmden kurtardığını ve sosyalist devletin yenilikçisi olduğunu belirtmiştir. 1976 değişiklikleri Polonya'yı

Sovyetler Birliği ve diğer sosyalist komşularıyla dostane ilişkilerin kurulacağı bir dış politikaya bağlamıştır. Bu değişiklikler tezin “muhalif hareketler ve sonuçları” başlığında ayrıntılı incelenen protestoları şiddetlendirmiştir. Bu nedenle hşkşmet anayasa değişikliklerini daha az tartışma yaratacak terimlerle yeniden yazmak zorunda kalmış, en 3nemlisi de işşilerin serbest sendika kurma haklarını tanıyan Ağustos 1980 tarihli Gdansk Anlaşması'nın ruhuna uygun olarak tekrar değiştirilmiştir.²⁸⁸

1982 yılında Jaruzelski rejimi, anayasayı yeniden değiştirerek halkı yatıştırma çabalarına tekrar başlamıştır. Bu değişikliklere g3re Anayasa Mahkemesi ve Devlet Mahkemesi olmak 3zere iki ayrı bağımsız kuruluş kuruluş, Ancak yaşanan grevler halkı yatıştıramayacağının g3stergesi olmuştur. 1983 yılının Temmuz ayında sıkıy3netimin kaldırılmasının ardından ilk kez, Birleşik K3yl3 Parti ve Demokrat Parti, PZPR'den bağımsız meşru siyasi partiler olarak resmen tanınmıştır. Kamu yararının “toplumsal 3rg3tlerden” kaynaklanabileceğini vurgulayarak kilise 3rg3tlerinin siyasi faaliyetleri zımnen onaylanmıř²⁸⁹ ve bu şekilde Dayanışma Sendikası'nın da 3n3 açılmıştır.

1989 yılında yapılan değişiklikle anayasaya, Alman Anayasası'nda “Rechtsstaat ilkesi (hukuk devleti)” olarak adlandırılan şekilde 3zdeş bir h3k3m eklenmiştir. Anayasa Mahkemesi, yazılı olmayan standartları geliştirerek bu ilkeyi geniş 3l3de yorumlama fırsatı bulmuştur. Buna g3re geriye d3n3k yasalara karşı yasağı, kazanılmış hakların korunmasını, bağımsız mahkemeler aracılığıyla adalete erişim ilkesini ve usulen adil yargılanma hakkını onaylamışlardır.²⁹⁰

1992 Anayasası

Yuvarlak Masa M3zakereleri, Dayanışma Sendikası, halk grevleri ve anayasalarda yapılan değişikliklerden sonra Polonya, 30 yıllık kom3nist y3netimi sona erdirerek 1992 yılında nihayet demokratik bir anayasa altında bağımsızlığını garanti etmiştir.

---

²⁸⁸ “The Constitution”, countrystudies, 13 Kasım 2021 tarihinde <http://countrystudies.us/poland/71.htm> adresinden erişildi.

²⁸⁹ “The Constitution”, Countrystudies, 13 Kasım 2021 tarihinde <http://countrystudies.us/poland/71.htm> adresinden erişildi.

²⁹⁰ Ryszard Cholewinski, “The Protection of Human Rights in the New Polish Constitution,” *Fordham International Law Journal*, Vol. 22, Issue 2, Art. 2, 236-291 (1998): 252.

1992 Anayasası bir geçiş anayasası olarak tanımlanabilir. Geçiş anayasası Polonya'nın anayasal yönetiminde dönüşümü şart koşmuş ve 1992 ile 1997 yılları arasındaki hükümetin temelini oluşturmuştur. Ancak geçiş döneminde ülke tek partili sistemin çok partili sisteme dönüşmesi ve serbest piyasa ekonomisinin kurulması konusunda birçok sorun yaşamıştır. Buna rağmen anayasa mümkün olduğu kadar demokratik sistemi sağlamlaştırmıştır.²⁹¹ 1992 Anayasası'nın oluşturduğu temel ile birlikte nihayet 2 Nisan 1997 tarihinde Polonya Cumhuriyeti'nin mevcut anayasası Ulusal Meclis tarafından, 25 Mayıs 1997 tarihinde de ulusal referandumla kabul edilerek 17 Ekim 1997 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

2.11. Anayasanın Temel Özellikleri

1989 seçimlerinden sonra anayasal ortam değişime uğramış, komisyona yeni bir anayasa yapma yetkisi verilmiştir. Ayrıca komünizmin çöküşünden sonra yeni anayasa yapma konusunda herkes hemfikir durumda olmuştur. Devlet başkanlığı konumunu tekrardan tanzim etmek ve komünist partinin etkisini azaltmak adına 7 Nisan 1989 yılında Anayasa değişikliğine gidilmiştir. Aynı yılın aralık ayında serbest piyasa ekonomisine geçiş, komünist partinin rolüne gönderme yapan bölümler anayasadan kaldırılmış ve devletin isminin Polonya Cumhuriyeti olacağı belirlenmiştir.²⁹²

Polonya yuvarlak masa toplantılarını başlatan ilk ülke, ancak anayasasını yazan en son ülke olmuştur. Polonya Anayasa Mahkemesi eski üyesi Miroslaw Wyrzykowski kendisi ile yapılan röportajda bu durumu şu şekilde açıklamıştır;²⁹³

“Parlamento kısmen demokratik olarak seçildi, burada söylenen şey şuydu: Bu parlamento yeni demokratik sistem içerisinde bu anayasayı kabul etmek için doğru merci değil deniyordu. Bu farklı görüşlerden yalnızca biriydi tabii ki. İkinci parlamento 1991 yılında herhangi bir baraj olmadan seçildi. Dolayısıyla anayasa yapma süreci açısından gayet mükemmeldi bu, çünkü parlamentoda yirmi dört tane siyasi parti vardı o zaman ve yelpazenin bütün kanatları temsil ediliyordu. Ama düşünün yirmi dört tane siyasi partiyle yönetim nasıl yapılabilir? Tabii bu pek mümkün değil, ama anayasa açısından bu gayet olumlu bir durumdu, ne yazık ki yine de olmadı. Yani o mecliste de anayasayı o dönemde yapmaya muvaffak olmadık, ama başka bir şey yaptık. Anayasanın hazırlanması ve kabul edilmesine ilişkin usullerle ilgili karar üzerinde çalıştık ve bu meclis buna karar verdi (...)”

²⁹¹ “The Constitution”, Countrystudies, 13 Kasım 2021 tarihinde <http://countrystudies.us/poland/71.htm> adresinden erişildi.

²⁹² Asyalı, *Doğu Avrupa Ülkelerinin Sosyalizmden Kopuşu ve Demokratikleşme Süreci: Polonya Örneği*, 69.

²⁹³ Yeni Anayasa Yolunda, 15 Ekim 2011 tarihinde İstanbul Bilgi Üniversitesi'nde düzenlenen konferansın sunum ve tartışmaları, yayına hazırlayan: Özlem Kaya, Çeviren: Enterkon, Friedrich-Ebert-Stiftung (2012): 38.

Yani o güne kadar var olan taslaklar temel olarak alınacak ve üçte iki çoğunluk sağlanırsa bunlardan tek bir taslak oluşturulacaktı. Ayrıca Katolik Kilisesi de bu durumda önemli bir rol oynamıştır. Anayasa yapma sürecinde kanun geliştirilirken taslaklara katkı sağlamıştır, bu katkı sürecin sonunda yapılan referandum açısından da önem arz etmiştir.²⁹⁴ Anayasa şimdiye kadar yalnızca bir kez değiştirilmiş ve değişiklik Sejm tarafından 8 Eylül 2006 yılında kabul edilmiştir. Değişiklikler, Avrupa Tutuklama Emri ile bağlantılıydı ve bir Polonya vatandaşının yargılanmak veya tutuklanmak üzere nakledilmesi olasılığıyla ilgiliydi.

Anayasa toplam 13 bölüm ve 243 maddeden oluşmaktadır.

- Birinci bölüm: Cumhuriyet (29md).
- İkinci Bölüm: Kişi ve Vatandaşların Özgürlük, Hak ve Yükümlülükleri (16md), Kişisel Özgürlükler ve Haklar (19md), Siyasi Özgürlükler ve Haklar (7md), Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Özgürlükler ve Haklar (13md), Özgürlükler ve Hakları Savunma Araçları (5md), Yükümlülükler (5md).
- Üçüncü Bölüm: Hukukun Kaynakları (8md).
- Dördüncü Bölüm: Sejm (Meclis) ve Senato (1md), Seçimler ve Görev Süresi (6md), Milletvekili ve Senatörler (7md), Düzen ve İşleyiş (16md), Halk Oylaması (1md).
- Beşinci Bölüm: Polonya Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı (20md).
- Altıncı Bölüm: Bakanlar Kurulu ve Devlet Yönetimi (16md).
- Yedinci Bölüm: Yerel Yönetim (10md).
- Sekizinci Bölüm: Mahkemeler ve Kurullar (2md), Mahkemeler (13md), Anayasa Mahkemesi (10md), Yüce Divan (4md).
- Dokuzuncu Bölüm: Hakların Savunulması ve Devlet Denetleme Organları Yüksek Denetleme Kurulu (6md), Vatandaş Hakları Komiseri (5md), Ulusal Radyo Televizyon Kurulu (3md).
- Onuncu Bölüm: Kamu Maliyesi (12md).
- On birinci Bölüm: Olağanüstü Önlemler (7md).
- On ikinci Bölüm: Anayasa Değişiklikleri (1md).
- On üçüncü Bölüm: Son ve Geçici Hükümler (8md).

---

²⁹⁴ Yeni Anayasa Yolunda, 38-39.

1997 Anayasası'nın²⁹⁵ önsözüne göre Polonya Cumhuriyeti; Birinci ve İkinci Cumhuriyetin en iyi yönlerini alarak, anavatanlarında temel özgürlüklerin ve insan haklarının ihlal edildiği acı günleri unutmadan, vatandaşların haklarını koruma yolunu seçmiştir. Sorumlulukların bilincinde, özgürlük ve adalete saygı, kamu güçlerinin iş birliği, toplumsal diyalog ve ayrıca vatandaşların ve toplulukların yetkilerini güçlendirerek, Polonya Cumhuriyeti Anayasası devletin temel kanunu olarak onaylanmıştır. Üçüncü Cumhuriyetin yararına 1997 Anayasası'nı uygulayacak olanlar, insanın doğuştan gelen onuruna, özgürlüklerine, başkaları ile dayanışma yükümlülüğüne ve Cumhuriyetin ilkelerine saygı göstermelidir.

Üniter yapıya sahip olan Polonya Cumhuriyeti'nin siyasal sistemi 1997 Anayasasında belirlenmiş olup parlamenter sistemdir. Siyasal sistem; yasama, yürütme ve yargı erkleri arasındaki ayrıma dayanır (md. 10). Polonya Cumhuriyetinde egemenlik ulusundur ve ulus, egemenliğini doğrudan veya temsilcileri aracılığıyla kullanır (md.4). Anayasa, Polonya'nın üst hukukudur ve Anayasada aksi öngörülmedikçe hükümler doğrudan uygulanır.

28. maddeye göre Polonya Cumhuriyeti'nin arması Kırmızı renk üzerindeki beyaz kartal görüntüsüdür. Beyaz ve Kırmızı ülke bayrağının renkleridir. Milli Marş, *eszcze Polska nie zginęła* (Polonya henüz ölmedi) olarak da bilinen, Michal Kleofas Oginski'nin müziğini, Jozef Wybicki'nin de sözlerini yazdığı 1926 yılında kabul edilen *Mazurek Dabrowskiego* (Dombrowski'nin Mazurkası)'dır. Resmi dil Lehçe, ülkenin başkenti de Varşova'dır.

2.11.1.İnsan Hak ve Hürriyetleri

Hak ve hürriyet kavramlarının açıklaması yapılacak olursa: Hak, hukukun kişiye tanımış olduğu ve belirli bir şeyin uygulanmasını içeren isteme yetkisidir. Hürriyet ise başkalarına zarar vermemek koşuluyla bireyin eylemlerine kendisinin karar vermesi ve bu eylemi gerçekleştirirken başkası tarafından engellenmemesi olarak açıklanabilmektedir.²⁹⁶ İnsan hakları, bütün insanların sahip olması gerektiğine inanılan, hukuk aracılığıyla herkese tanınması gereken hakların bütününe ifade etmektedir.

---

²⁹⁵ The Constitution of the Republic of Poland, 2 April 1997

Anayasa tam metni için: <https://www.sejm.gov.pl/prawo/konst/angielski/kon1.htm> 16 Kasım 2021 tarihinde erişildi

²⁹⁶ Yavuz Atar, *Türk Anayasa Hukuku*, 13. Baskı (Ankara; Seçkin Hukuk, 2019): 129

Hakları üç dala ayırmak mümkündür. Negatif statü hakları kişinin devlet tarafından dokunulmaması gereken; yaşama hakkı, din ve vicdan özgürlüğü, düşünce özgürlüğü, kişi ve konut dokunulmazlığı, işkence yasağı gibi haklardır. Devletin kişinin bu haklarını ihlal eden üçüncü kişileri engellemek haricinde herhangi bir mali ya da idari katkıda bulunmasına gerek yoktur. Çünkü bu haklar kişinin kendisi tarafından gerçekleştirilmektedir. Pozitif statü hakları, negatif statü haklarının aksine devlete katkıda bulunmasını gerektiren; sağlık hakkı, öğrenim hakkı, çalışma hakkı, sosyal güvenlik ve konut hakları gibi haklardır. Kişilerin bu hakları devletten talep etme yetkisi bulunmaktadır. Üçüncü olarak aktif statü hakları, kişilerin devlet yönetimine katılmasını sağlamaktadır. Örneğin siyasi parti kurma, partilere ve kamu hizmetlerine girme, dilekçe hakkı ve vatandaşlık hakları gibi haklardır.²⁹⁷

Demokratik anayasalarda kişi hak ve hürriyetlerinin mutlaka düzenlenmiş olması gerekmektedir. Bu haklar somut olarak anayasada yer aldıkları ölçüde insanlara güvence sağlayabilmektedir. Polonya'da geçiş döneminden sonra ülkedeki sistem uzun bir süre oturmasa da Polonya Anayasası'nın kabul edilmesinde bütün siyasi partilerin üzerinde anlaşığı konu insan haklarının korunması ihtiyacıydı. Anayasada hak ve hürriyetlere verilen önem anayasanın ikinci bölümündeki maddelerin anayasanın oranına yansır. 243 maddeden 56 tanesi ikinci bölümde yer alarak en ayrıntılı bölümü içerir. Ayrıca insan hakları kavramı ikinci bölüm haricinde de tüm belgeye nüfuz etmektedir. Anayasanın önsözünde “geçmişin acı insan hakları deneyimlerini vurgulayan, geleceğe yönelik sağlam bir taahhütte bulunan ve insan hakları ilkelerinin” altını çizen üç paragraf bulunmaktadır. Anayasanın ikinci maddesinde geçen “(...) sosyal adalet ilkelerini hayata geçiren demokratik devlet” ifadesi de insan hakları açısından önemlidir. Bu ifade özünde insanın “raison d’etre”sini (varoluş nedeni) kapsamaktadır. Yani demokratik devletin anayasasındaki hakların sosyal adalet anlayışına uygun olmasını sağlamaktadır.²⁹⁸ Anayasanın geniş bir alanı destekleme taahhüdü ve insan haklarının kapsamı 5. maddede de belirtilmiştir. Bu maddeye göre Polonya Cumhuriyeti, topraklarının bağımsızlığını, bütünlüğünü, vatandaşların özgürlüğünü ve ulusal mirası güvence altına alır, ayrıca dengeli kalkınma ilkelerine dayanarak doğal çevrenin korunmasını sağlar.

---

²⁹⁷ Yavuz Atar, *Türk Anayasa Hukuku*, 130.

²⁹⁸ Cholewinski, *The Protection of Human Rights in the New Polish Constitution*, 252.

Hak ve özgürlükler anlamında uluslararası hukuk önemlidir. Uluslararası insan hakları standartları da dâhil olmak üzere uluslararası hukukun anayasada bulunması yeni anayasada tartışmalara yol açmıştır.²⁹⁹ 1952 Anayasası'nda uluslararası hukukun iç hukukla bağlantısına açıkça yer verilmemiştir. 1997 Anayasası'nın 9. maddesine göre Polonya Cumhuriyeti uluslararası hukukun bağlayıcılığına saygı göstermektedir. 87. madde, onaylanmış uluslararası anlaşmaların, anayasa ile birlikte Polonya'nın "evrensel bağlayıcı hukukunun" kaynaklarından birini oluşturduğunu kabul edilmektedir.

1997 Anayasası'nda temel hak ve hürriyetler ülke tarihinde kabul edilmiş 9 anayasaya göre daha kapsamlıdır. 1952 Anayasası hak ve hürriyetlere geniş ölçüde yer vermiş olsa da fiilen askıda kalmıştır. Anayasanın ikinci bölümünde temel hak ve hürriyetlerin özellikleri, korunması, sınırlanması ve kötüye kullanılmaması gibi hususlara yer verilmiştir. İkinci bölümün ilk kısmında genel ilkelere yönelik düzenlemeler bulunmaktadır. 30. maddeye göre "Kişinin doğal ve devredilemez onuru kişi ve vatandaş özgürlükleri ve haklarının kaynağıdır. İnsan yaşamı dokunulmazdır. İnsan yaşamına saygı ve koruma kamu otoritelerinin yükümlülüğü altındadır." 32. ve 33. maddede eşitlik ilkesi belirtilmiştir. 32. maddeye göre herkes kanun önünde eşit, 33. maddeye göre de kadın ve erkek; ailede, siyasal, sosyal ve ekonomik alanda, ayrıca eğitim ve istihdam gibi konularda da eşit haklara sahiptir. Genel ilkelere geriye kalan maddeler vatandaşlığın niteliği, ulusal veya etnik azınlıklara mensup Polonya vatandaşlarının hakları dâhil olmak üzere Polonya devletine üyelikle ilgili hükümlerdir. Ayrıca Polonya'nın yetki alanı içerisinde, herkes anayasayla güvence altına alınan hak ve özgürlüklere sahiptir. Yabancılar açısından bu durumun muafiyeti kanunla belirlenir. Polonya vatandaşları ulusal veya etnik azınlıklara sahip olanlara kendi kültürlerini, dillerini ve geleneklerini geliştirme hakkı sağlar (md. 35).

Kişisel özgürlükler ve haklar bölümünde; kişisel haklar, korunma hakkı, haberleşme özgürlüğü, konut dokunulmazlığı, din ve inanç özgürlüğü, sığınma hakkı gibi hükümlere yer verilmiştir. Bu bölüme göre Polonya Cumhuriyeti, her insanın hayatına yasal koruma sağlar. Hiç kimse, insanlık dışı muameleye tabii tutulamaz. Kişisel dokunulmazlık sadece ilkelere uygun olarak ya da kanunla belirtildiği sürece sınırlanabilir. Özgürlüğü mahkeme kararıyla alıkoymak kişi bu kararın yasalara uygunluğunu sorgulamak için mahkemeye başvurabilir. Hukuka aykırılık söz

---

²⁹⁹ Cholewinski, *The Protection of Human Rights in the New Polish Constitution*, 258-259.

konusuysa, kişi tazminat isteme hakkına sahiptir. Anayasanın 51. ve 61. maddeleri, bilgi edinme hakkı ile ilgili oldukça kapsamlı hükümler içermektedir. 51. Madde; kişinin tüzüğe dayanmak dışında, kişiyle ilgili yakın bilgileri ortadan kaldırmakla yükümlü olduğunu belirtir. Kamu makamları vatandaşlar hakkında, demokratik bir hukuk devletinde gerekenlerin dışında bilgi edinemez, toplayamaz veya erişime açamaz. Bu hükümler, yetkililerin de müdahale edemeyeceğini doğrulamaktadır. 53. madde din özgürlüğüyle ilgilidir, buna göre herkes din ve inanç özgürlüğüne sahiptir. Madde 53, ayrıntılı olmasa da din özgürlüğünün tanımını içermektedir. 53. maddenin 4. fırcasında yer alan hüküm, Roma Katolik Kilisesine, “bir kilisenin veya yasal olarak tanınmış başka bir dini örgütün dininin okullarda öğretilbileceğini, ancak diğer halkların din ve vicdan özgürlüğünün bu şekilde sınırlanmayacağını” ileri sürmektedir. Bu ilke 1991 yılındaki Anayasa Mahkemesi kararına uygundur. Bu kararlar, devlet okullarını Katolik Kilisesi ve diğer kiliselerin okullarda din dersleri sunmalarına izin vermeye yönlendiren ve ebeveynlerin çocuklarını bu tür sınıflara kaydederken okul yetkililerine ilgilerini beyan etmelerini gerektiren bir Eğitim Bakanlığı yönetmeliğini onaylanmıştır.³⁰⁰

İkinci Bölümün üçüncü kısmında Komünizm döneminde ciddi derece sınırlandırılmış olan Siyasi haklar ve özgürlükler yer almıştır. İfade özgürlüğü 54. maddede düzenlenmiştir. Bu maddeye göre herkesin, fikirleri ifade etme, bilgi edinme ve yayma özgürlüğü güvence altındadır. Sosyal iletişim araçlarına önleyici sansür ve basına ön izin yasaktır. Örgütlenme ve özgürlük hakkı da Polonya’da komünizmin son dönemlerinde oldukça önemli bir rol oynamıştır. Anayasada da bu hak 58 ve 59. maddelerde düzenlenmiştir. 58. madde bu hakkı herkese garanti ederken, 59. maddenin birinci fırcasında belirtildiği şekliyle bu hak “sendikalarda, çiftçilerin sosyo-mesleki örgütlerinde ve işveren örgütlerinde” güvence altına almaktadır. Ancak 59. maddenin 3. fırcasında göre sendikalar, kanunda belirtilen sınırlamalara tabi olmalıdır. Kamu yararının korunması için, kanunlar, çalışanların belirtilen kategorilere göre veya belirli alanlarda grev yapmalarını sınırlandırabilir veya yasaklayabilir.

Polonya Anayasasının ekonomik, sosyal ve kültürel hakların korunması anayasanın 2. bölümünün dördüncü başlığında yer alır. Bu bölüme göre herkes mülkiyet haklarına sahiptir ve bu haklar eşit şekilde korunmaktadır, ancak bu hakkın özüne zarar vermemek şartıyla kanunlarla sınırlandırılabilir de belirtilmiştir. Sosyal ve

---

³⁰⁰ Cholewinski, *The Protection of Human Rights in the New Polish Constitution*, 267.

ekonomik politikalar altında ailenin yararı gözetilmektedir. Zor maddi ve sosyal koşullarda yaşayan aileler yardım alma hakkına sahiptir (md. 71). Kamu makamları evsizliği önlemeye yönelik politikalar izleyerek kiracıların haklarını korur (md. 75), ayrıca bu politikaların mevcut ve gelecek neslin ekolojik güvenliğinin sağlanmasına önem verilir (md. 74). Son olarak ikinci bölümde özgürlük ve hakların korunmasının yolları ve yükümlülükleri belirtilmiştir. Anayasaya göre herkesin tazminat hakkı bulunmaktadır. Kanunlar herhangi bir kişinin mahkeme başvurusuna engel olamaz, her vatandaşın haklarının korunması konusunda Vatandaş Hakları Komiseri'ne başvurma hakkı vardır (md. 77-80). 82 ve 83. maddeye göre de Polonya Cumhuriyeti'nde kamu yararının sağlanması her Polonya vatandaşının ödevidir ve herkes Polonya Cumhuriyeti'nin kanunlarına uyar.

2.11.2.Devlet Sistemi ve Temel Öğeleri

2.11.2.1. Yasama

Nisan 1997 Anayasası'na göre yasama yetkisi Seym ve Senato tarafından kullanılır. Seym, kanunlarda belirtildiği kapsamda, bakanlar kurulunun faaliyetlerini denetler (md. 95). Seym'de 460 milletvekili yer alır ve seçimler genel, eşit, doğrudan, nispi ve gizli şekilde yapılır (md. 96). Senato 100 senatörden oluşarak, seçimleri doğrudan, genel ve gizli oyla yapılır. Seym ve senato 4 yıllık süre için seçilir. Milletvekili ve senatör adayları siyasi parti veya seçmenler tarafından aday gösterilebilir fakat kimse aynı anda hem seym hem de senato seçimlerinde yer alamaz (md. 100).

Milletvekili ulusun temsilcisidir. Vekiller göreve başlamadan önce Seym önünde *“Ulusa karşı görevlerimi yerine getireceğime, Devletin egemenliğini ve çıkarlarını koruyacağıma, var gücümlle Anavatanın refahı ve vatandaşlarının mutluluğu için çalışacağıma ve Polonya Cumhuriyeti'nin Anayasası ve diğer yasalarına uyacağıma bütün vicdanımla ant içerim”* şeklinde yemin ederler. Milletvekilleri görevleri kapsamında ne görev süresinde ne de sonrasında sorumlu tutulamazlar. Cezai sorumluluk görev süresinin bitimine kadar Seym'in onayına tabiidir. Milletvekillerinin Devlet Hazine'sine ait araziden fayda sağlayan bir iş faaliyeti yürütmesi ya da taşınmaz elde etmesine izin verilmez (md. 107).

Her birinin görev süresi, Seym'in ilk toplandığı gün başlamakta ve bir sonraki toplanmadan önceki gün boyunca sürmektedir. Cumhurbaşkanı, Seym ve Senato göreve

başladığı andan sonra 4 senelik görev süresinin bitmesine en geç 90 gün kala seçim kararı almaktadır. Cumhurbaşkanı, Seym'in görev süresini kısaltma kararı verebilmekte ve bu karar sonucunda Senato'nun da görev süresi kısaltılmaktadır (md. 98). Cumhurbaşkanı'nın görev kısaltma kararı, Cumhurbaşkanı ve yasama yetkisi arasındaki bağ açısından ilk ifade edilebilecek yetkidir.³⁰¹

Anayasanın 4. bölümünde belirtilen düzen ve işleyişe göre Seym ve Senato oturumları halinde görüşme yapar, Seym'de üyeler arasından bir başkan ve yardımcılarını seçilir. Başkan, oturumlara başkanlık yaparak Seym'in menfaatlerini korur (md. 109-110). Görüşmeler üye tam sayısının yarısının bulunduğu bir oturumda salt çoğunlukla gizlilik kararı alınmadıysa halka açık olarak gerçekleştirilir (md.113). Seym, ülke topraklarına silahlı bir saldırı düzenlendiğinde ya da savunma durumunu ortaya çıkarmış haller gerçekleşirse savaş ilan edebilir. Seym oturumu toplanamazsa Cumhurbaşkanı savaş ilan edebilir (md.116). Polonya Cumhuriyeti sınırları dışına silahlı kuvvet göndermek ve topraklar içinde birliklerin bulunmasına izin vermek anlaşmalar ve kanunla belirlenir (md.117).

Seym kabul ettiği bir kanun tasarısını Başkan tarafından Senato'ya sunmaktadır. Senato, kanun tasarısının sunulmasından itibaren 30 gün içerisinde tasarını değiştirmeden onaylayabilmektedir. Eğer Senato kanun tasarısı üzerinde bir sonuca varmazsa, tasarı Seym'in gönderdiği şekilde kabul olmaktadır. Senato tasarını onaylamaz ya da değişiklik sunarsa, Seym'de bu değişikliğin milletvekillerinin en az yarısının huzurunda mutlak çoğunluk oyu ile reddedilmemesi halinde tasarı onaylanmış sayılmaktadır (md.121). 121. maddedeki süreç tamamlandıktan sonra Seym tasarını imzalamak için Cumhurbaşkanı'na sunmaktadır. Cumhurbaşkanı tasarının sunulmasından itibaren 21 gün içinde tasarını imzalayıp resmi gazetede (*Dziennik Ustaw*) yayımlanması kararını vermektedir (md.122). Cumhurbaşkanı kanun tasarısını imzalamadan önce Anayasaya uygunluğunu denetlemek için Anayasa Mahkemesine başvurabilir. Cumhurbaşkanı Anayasa Mahkemesine başvurmazsa, nedenleriyle birlikte kanun tasarısını Seym'e yeniden görüşülmek üzere gönderir. Tasarı milletvekili üye tamsayısının en az yarısının olduğu bir oylamada beşte üç çoğunluğuyla kabul alırsa, Cumhurbaşkanı tasarını 7 gün içinde imzalamalıdır. Tasarı Seym tarafından yeniden

---

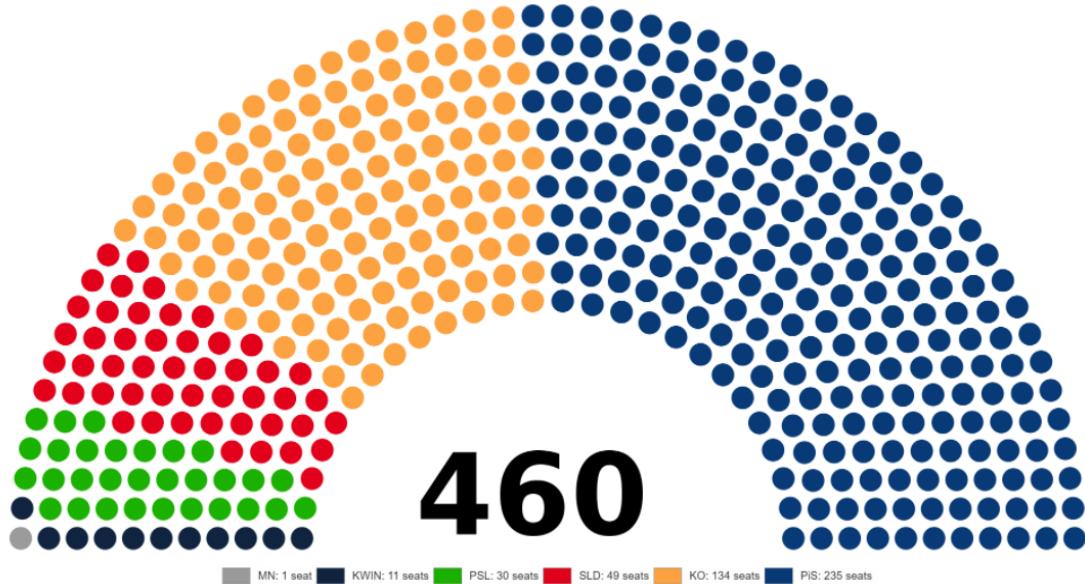
³⁰¹ Bülent Yücel, "Komünizm Sonrası Orta ve Doğu Avrupa Ülkelerindeki Anayasacılık Hareketleri," *Anadolu Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 60 (3) (2011): 672.

kabul edilirse, Cumhurbaşkanı tekrardan Anayasa Mahkemesine başvuruda bulunamaz (md.122/1-6).

125. maddeye göre devlet için önem taşıyan konularda halk oylamasına gidilebilmektedir. Ülke genelinde yapılan halk oylamasının oy kullanma hakkı olanların yarısından fazlasının katılımıyla, karar bağlayıcı olmaktadır.

Polonya’da, 460 sandalyeli Seym ve 100 sandalyeli Senatonun yeni üyelerini belirlemek üzere 2019 yılında düzenlenen genel seçimi, yüzde 43,5 ile Hukuk ve Adalet Partisi (PiS) birinci tamamlamıştır. Sağcı koalisyon, 2019 yılında 2015 yılına göre 2,3 milyon yani yaklaşık yüzde 30 daha fazla seçmene hitap etmiştir. 2019 yılında 8 milyondan fazla Polonyalı, Hukuk ve Adalet partisi için oy kullanmıştır. 1989 yılından beri hiçbir parti tüm oyların bu kadar yüksek bir yüzdesini (yüzde 43,5) kazanmamıştır. PiS’in zaferi, bölgelerin (powiat) çoğunluğunda ve özellikle kritik öneme sahip yerde seçimi kazanmasına bağlanabilir. 2019 seçimleri yüksek katılım nedeniyle bir demokrasi başarısı olarak görülebilmektedir. 1995 yılındaki ikinci tur seçimler hariç 1989 yılından beri katılımın en yüksek olduğu seçimdir. Seçmenlerin %62’sinin oy kullanmasıyla 2015 yılına göre %10’luk bir artış görülmektedir. Seçim sonuçları aşağıdaki Şekil-5’de³⁰² verilmiştir.

Şekil-5: 2019 Parlamento Seçimleri

³⁰² Tomasz Grzegorz Grosse, “Poland’s 2019 Parliamentary Election”, 28 Kasım 2021 tarihinde <https://warsawinstitute.org/polands-2019-parliamentary-election/> adresinden erişildi.

Görselde görüldüğü gibi PiS, Seym'de 235 sandalyeye sahip olmuştur. Polonya'nın en önde gelen muhalefet grubu Sivil Koalisyon (KO) 134 sandalye (tüm oyların yüzde 27,5'i) ile ikinci olmuştur. Seçim barajını aşan geri kalan üç siyasi grup ise genel performanslarından bir şekilde memnun gözükebilir. Daha önce hiç görülmemiş bir başarıya imza atan Özgürlük ve Bağımsızlık Konfederasyonu da (KWIN) tüm oyların yaklaşık yüzde 7'sini alarak 2015 yılına kıyasla seçim puanını ikiye katlamıştır.³⁰³ Özetle, PiS 235 koltuk, KO 134 koltuk, SLD 49 koltuk, PSL 30 koltuk, Konfederasyon (KWIN) 11 koltuğa sahip olmuştur. Ayrıca PiS, Seym'deki çoğunluğunu korusa da Senato'daki çoğunlukta muhalefet yer almıştır. Parti Senato'da 48 koltuğa sahip olurken, KO 43, PSL 3, SLP 2, Bağımsızlar da 4 koltuğa sahip olmuştur.

PiS, muhalefet partileri ve aynı zamanda en büyük Batılı medya kuruluşları tarafından 2015 yılından bu yana eleştirilmesine rağmen zafer ilan etmiştir. PiS'in seçim zaferinin nedenlerinden bazılarını şöyle açıklayabilmekteyiz; Birincisi, parti, vaatlerini yerine getirme dürtüsü ve toplumun iradesine saygı duyma konusunda, gündeminin üst sıralarında olması nedeniyle seçmenleri arasında nispeten yüksek bir inandırıcılığa sahiptir. İkincisi, muhalefet partilerinin yaptığı hatalardan kaynaklanmaktadır. Siyaset bilimi uzmanları, muhalefetin seçim programında birçok çelişki ve tutarsızlığı ortaya çıkaran etkili liderlik eksikliği ve başarısız kampanyanın önemli bir faktör olduğunu dile getirmektedirler.³⁰⁴

2.11.2.2. Yürütme

1997 Anayasasına göre Yürütme yetkisi Bakanlar Kuruluna ve Cumhurbaşkanıya aittir. Polonya Cumhurbaşkanı 6 Ağustos 2015 tarihinden itibaren Andrzej Duda'dır. Genel seçimde 5 yıllık bir görev süresi için seçilen Polonya Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı, Polonya Cumhuriyeti'nin üst temsilcisidir, Anayasa'ya uygunluğu denetler ve Polonya Silahlı Kuvvetlerinin başkomutanıdır. Toprakların bütünlüğünü ve dokunulmazlığını korur, ayrıca anayasanın gözetilmesinden sorumludur.

Cumhurbaşkanının yetki ve görevleri beşinci bölümde verilmiştir. Cumhurbaşkanı 127. maddeye göre gizli, genel, eşit ve doğrudan oylamayla 5 yıl için

³⁰³ Tomasz Grzegorz Grosse, *Poland's 2019 Parliamentary Election*.

³⁰⁴ Tomasz Grzegorz Grosse, *Poland's 2019 Parliamentary Election*

seçilir. 35 yaşını doldurmuş, Seym seçimlerinde yeterliliği olan Polonya vatandaşı Cumhurbaşkanı seçilebilir. Cumhurbaşkanının seçilmesi için geçerli oyların yarısından fazlasını alması gerekmektedir. Adayların hiçbiri yeteri kadar oya ulaşmamışsa ilk oylamadan 14 gün sonra ikinci oylama yapılır. İlk oylamada en çok oy alan iki kişi ikinci oylamaya kalır. Tekrarlanan oylamada en çok oyu alan aday Cumhurbaşkanı seçilmiş olur (md.127/1-7). Cumhurbaşkanı seçimleriyle ilgili Yargıtay'ın seçimin geçerliliğini denetleme hakkı vardır, ayrıca seçmenler oylamaların geçersizliğini düşündüğü hallerde Yargıtay'a şikâyet başvurusunda bulunma hakkına sahiptir (md.129/1-3). Cumhurbaşkanı 133. maddeye göre devletin dış ilişkilerde temsilcisi olarak: Uluslararası anlaşmayı onaylar ve bu anlaşmaları Seym ve Senato'ya bildirir. Polonya Cumhuriyeti'nin temsilcilerini atama ve geri çağırır ve güven mektuplarını kabul eder. Cumhurbaşkanı bir uluslararası anlaşmayı imzalamadan önce Anayasaya uygunluğu için Anayasa Mahkemesi'ne (AYM) başvurabilir. 134 maddeye göre Cumhurbaşkanı silahlı kuvvetlerin başkomutanı sayılarak; barış zamanlarında Silahlı Kuvvetlerin komutasını Milli Savunma Bakanı üzerinden yerine getirir. Belirli bir süre için Genelkurmay başkanıyla kuvvet komutanları atar, Başbakanın talebi doğrultusunda savaş dönemi için, Silahlı Kuvvetler Başkomutanını atar. Devlete karşı doğrudan bir tehdit görüldüğü durumda, Başbakan'ın talebiyle devletin savunması için Silahlı Kuvvetlere seferberlik emri verir. Cumhurbaşkanının diğer yetkileri 144. maddeye göre aşağıdaki gibidir:

- Seym ve Senato'nun ilk oturumunu düzenleme,
- Kanun koyma sürecini başlatma,
- Halkoylaması ilan etme
- Başbakanı aday gösterme ve atama
- Polonya vatandaşlığını kabul etme ve vatandaşlıktan çıkarmayı onaylama
- MGK (Milli Güvenlik Kurulu) ve Ulusal Radyo-Televizyon Yayın Kurulu üyelerini atama
- Yargıtay ve Danıştay Başkanlarını atama
- Af yetkisini kullanma, vb.

Anayasanın beşinci bölümünde Bakanlar Kurulunun işleyişi verilmiştir. 146. Maddeye göre Bakanlar Kurulu Polonya'nın içişleri ve dış politikasıyla ilgilenir. Yine aynı maddeye göre bakanlar kurulunun görevleri:

- Genelge çıkarır, kanunların uygulanmasını sağlar
- Devlet hazinesinin çıkarlarını koruma
- Devlet bütçesini kabul etme
- Milli savunma konusunda genel denetim yapar ve askere gideceklerin sayısını belirler
- Devlet ve kamu düzeninin iç güvenliğini sağlar, vb.

Bakanlar kurulu, Başbakan (Bakanlar kurulu başkanı) ve bakanlardan oluşur ve başbakan yardımcıları bakanlar kurulu içinden atanabilir (md. 147). Başbakan; Bakanlar kurulunu temsil eder ve çalışmalarını düzenler, politikaların uygulanmasını sağlar, yerel yönetimleri denetler ve genelge çıkarır. Başbakan devlet idaresinde çalışanların resmi amiri sayılmaktadır (md.148). Bakanlar ise Başbakan tarafından kendilerine verilen görevleri yerine getirir. Bakanlar kurulu üyeleri Seym'e karşı sorumludur. Seym, milletvekili tamsayısının çoğunluk oyuyla Bakanlar Kurulu hakkında güvensizlik oyu kabul edebilir. Polonya Cumhuriyeti Başbakanı 11 Aralık 2017 tarihinden itibaren Mateusz Morawiecki'dir.

Polonya'da yapılan Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde Andrzej Duda ilk tur oylamada birinci olsa da yeterli oranı sağlayamadığı için ikinci tur seçimler yapılmıştır. Duda ikinci turda Rafal Trzaskowski ile karşı karşıya gelmiştir. Ulusal Seçim Ofisi³⁰⁵ tarafından Duda'nın oyların yüzde 51,3'sini kazandığı açıklanmıştır. Polonya Ulusal Seçim Ofisi'ne göre (Krajowe Biuro Wyborcze) birinci (ilk beş kişi) ve ikinci turdaki seçim sonuçları Tablo-3'de verilmiştir.³⁰⁶

Tablo-3: Polonya 2020 Cumhurbaşkanlığı Seçimleri-Birinci Tur

Ad-Soyad	Oy Sayısı	Oy Yüzdesi	Sonuç
Andrzej Duda	8 450 513	%43.50	İkinci Tur
Rafal Trzaskowski	5 917 340	%40.46	İkinci Tur
Szymon Holownia	2 693 397	%13.87	
Krzysztof Bosak	1 317 380	%6.78	

³⁰⁵ Krajowe Biuro Wyborcze, "Wybory Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej 2020 r., Data ostatniej aktualizacji: 3 wrzesnia 2020", Prezydent, 1 Aralık 2021 Tarihinde <https://prezydent20200628.pkw.gov.pl/prezydent20200628/> adresinden erişildi.

Seçimlerle ilgili ayrıntılı bilgiler için bkz: <https://wybory.gov.pl/index/?language=pl&tab=wybory&accessibility=off>

³⁰⁶ "Poland's Duda Narrowly Beats Trzaskowski in Presidential Vote", Bbc.com, 30 Kasım 2021 tarihinde <https://www.bbc.com/news/world-europe-53385021> adresinden erişildi.

Wladyslaw Kosiniak-Kamysz	459 365	%2.36	
---------------------------	---------	-------	--

Tablo-4: Polonya 2020 Cumhurbaşkanlığı Seçimleri-İkinci Tur

Ad-Soyad	Oy Sayısı	Oy Yüzdesi	Sonuç
Andrzej Duda	10 440 648	%51.03	Oylamanın İkinci Turunda Seçildi
Rafal Trzaskowski	10 018 263	%48.97	

1989 yılından itibaren Polonya’da Cumhurbaşkanlığı yapmış kişiler Tablo-5’de verilmiştir.

Tablo-5: Polonya Cumhuriyeti Cumhurbaşkanları

Tarih	Ad-Soyad	Parti Bağlantısı veya Destekleyicisi
31 Aralık 1989-22 Aralık 1990	Wojciech Jaruzelski	Polonya Birleşik İşçi Partisi
22 Aralık 1990-22 Aralık 1995	Lech Walesa	Solidarnosc
23 Aralık 1995-23 Aralık 2005	Aleksander Kwasniewski	Demokratik Sol İttifak
23 Aralık 2005-10 Nisan 2010	Lech Kaczynski	Hukuk ve Adalet
6 Ağustos 2010- 6 Ağustos 2015	Bronislaw Komorowski	Sivil Platform
6 Ağustos 2015 -	Andrzej Duda	Hukuk ve Adalet

2.11.2.3. Yargı

Polonya Cumhuriyeti’nin yargı yetkisi sekizinci bölümde düzenlenmiştir. Bu bölüme göre; mahkemeler ayrı bir yetki oluşturmakla birlikte, diğer iktidar kollarından bağımsız şekildeki kararlarını Polonya Cumhuriyeti adına verir. Adaletin teminini; Yargıtay ve genel, İdari ve Askeri Mahkemeler aracılığıyla sağlar, olağanüstü ve acil mahkemeler sadece savaş zamanı kurulabilir (md. 175). Genel mahkemeler kanunla belirtilen diğer mahkemelerin görevlendirilmeleri dışında her yargılamayı yapar (md. 177). Hâkimler yargı yetkisini kullanırken bağımsızdır ve Ulusal Adalet Konseyi’nin önerisiyle Cumhurbaşkanı tarafından atanır (md. 179). Bir hâkim, kanunda belirtilen bir mahkemeden izin olmaksızın, cezai sorumluluğa tabi tutulamaz, ayrıca suç işlendiğinin kanıtlanmaması ve gözaltına alınmasının gerekli görülmediği hallerde tutuklanamaz (md. 181).

Anayasaya göre Yargıtay genel ve askeri mahkemelerin kararlarıyla ilgili denetleme yapar ve kanunlarda belirtilen görevleri yerine getirir. Yargıtay Birinci Başkanı Cumhurbaşkanı tarafından 6 yıl için seçilir. Danıştay ve idare mahkemeleri ise kamu yönetiminin işlevselliğini denetler. Danıştay Başkanı da Cumhurbaşkanı tarafından 6 yıllık süre için seçilir.

Mahkemelerin ve Hâkimlerin bağımsızlığını ise Ulusal Yargı Kurulu sağlar. UYK bu konu hakkında Anayasa Mahkemesine başvuru yapabilir. Kurul, Yargıtay Birinci Başkanı, Adalet Bakanı, Danıştay Başkanı ve Cumhurbaşkanı'nın atadığı bir kişi; Yargıtay, genel mahkemeler, idare mahkemeleri ve askeri mahkemeler arasından seçilen 15 hâkim, Seym tarafından Milletvekilleri arasından seçilen 4 kişi ve Senato tarafından Senato'dan seçilen 2 kişiden oluşur. Seçilen üyelerin görev süresi 4 yıldır (md. 187).

Polonya Cumhuriyeti'nde Anayasa Mahkemesi, kanun ve uluslararası anlaşmaların anayasaya uygunluğu, kanunun uluslararası anlaşmalara uyumluluğu, Siyasi partilerin uygulamalarının anayasaya uygunluğunu denetler. Ayrıca AYM devletin anayasal organlar arasındaki yetki uyuşmazlığını çözer. AYM'nin aldığı kararlar bağlayıcı ve nihaidir, karar yayımlandığı tarihten itibaren yürürlüğe girer. AYM, Seym tarafından 9 yıl için seçilen 15 hâkimden oluşur ve bir kişi sadece bir dönem seçilebilir. AYM Başkan ve Yardımcısını, Anayasa Mahkemesi Hâkimleri Genel Kurulu tarafından önerilen kişiler arasından Cumhurbaşkanı atar. Cumhurbaşkanı, Başbakan, Bakanlar Kurulu üyeleri, Polonya Ulusal Bankası Başkanı, Yüksek Denetleme Kurulu Başkanı AYM tarafından yargılanır ancak Milletvekili ve Senatörler Yüce Divan'a karşı sorumludur. Yüce Divan, iki başkan yardımcısı ve Seym tarafından seçilen 16 kişiden oluşur. Üyeler, bağımsız olmakla birlikte sadece anayasa ve kanunlara tabidir. Yargıtay Birinci Başkanı, Yüce Divan'a başkanlık yapar (md. 199). Ayrıca Yüce Divan üyesi, ön izin olmadan yargılanamaz.

Anayasanın dokuzuncu bölümünde Hakların Savunulması ve Devlet Denetleme Organları yer almıştır. Bu bölüme göre Yüksek Denetleme Kurulu (YDK) devletin en üst denetim organını oluşturur ve Seym'e tabidir (md. 202). YDK; Polonya Ulusal Bankası, devlet tüzel kişilerini ve diğer devlet kuruluşlarının faaliyetlerini, ayrıca yasallık ve ekonomik durumla ilgili diğer kuruluşlarında faaliyetlerini denetler. Kurul Seym'e, bütçe uygulaması analizi, mali hesapların kabulüyle ilgili görüş, denetimlerin

sonuçları hakkında da yıllık rapor sunar. YDK başkanı bir partiye veya sendikaya üye olamaz ve Seym'in izni olmaksızın yargılanamaz (md. 206). Hakların savunulmasına yönelik anayasada yer alan bir diğer kuruluş olan Vatandaş Hakları Komiseri (VHK) vatandaşların anayasada belirtilen şekilde haklarını korur. VHK Seym tarafından 5 yıllık süre için atanır ancak Senato'nun da onayı gerekmektedir. Sadece Seym'e karşı sorumludur ayrıca devlet organlarından bağımsızdır. VHK, yıllık olarak vatandaş hak ve özgürlüklerine yönelik davranışların-uygulamaların derecesinin raporunu sunar (md. 208-212). Dokuzuncu bölümde son olarak Ulusal Radyo-Televizyon Kurulu'na yer verilmiştir. Kurul, ifade özgürlüğünü, bilgi edinme hakkını güvence altına alır ve radyo-televizyonla alakalı kamu yararını gözetir. Ayrıca kurulun yönetmelik çıkarma ve bazı durumlarda karar alma yetkisi vardır. Üyeler Seym, Senato ve Cumhurbaşkanı tarafından atanır. Atanan üyeler herhangi bir siyasi parti, sendika ya da görevinin ilkelerine bağdaşmayan faaliyetlerde yer alamaz (md. 213-215).

SONUÇ

Sovyetler Birliği'nin çöküşüyle Avrasya'nın büyük bir bölümünde siyasi değişim dalgaları meydana gelmiş ve yeni sisteme geçişte farklı kavramlar üzerine araştırmalar yapılmaya başlanmıştır. Polonya dâhil eski sosyalist ülkelerle ilgili çalışmalarda dönüşümleri ifade eden transition veya transformation kavramına vurgu yapılır. Bu kavram belirli bir toplumsal biçimden farklı bir toplumsal biçime geçiş olarak ifade edilebilir. Sosyalizm sonrası döneme geçiş süreci Polonya açısından siyasi, ekonomik ve kültürel bir dönüşüm sürecidir. Keza Polonya, sosyalist ideoloji, parti hegemonyası, planlı ekonomik yapı ve zorunlu bir şekilde inşa edilmeye çalışılan ateist toplum gibi tüm alanlarda bahsi geçen dönüşüm sürecini yaşamıştır. Polonya'nın bu dönüşümü aynı zamanda bir sistem çözümlenmesidir. Bölgesel ve uluslararası politikalara baktığımız zaman Polonya'nın Batı entegrasyonu, mihverine girdiği siyasi ve hukuki anlamda bu süreci yaşadığını görebilmekteyiz. Dönüşüm sürecinin başarılı bir şekilde devam ettiği söylene de birçok konuda kayda değer noksanların olduğu da yapılan eleştiriler arasındadır. Koyu bir totaliter rejimden yeni demokratik sisteme dönüşüm sürecinin tamamlanması, kolay olmadığı gibi, 30 senelik bir zaman diliminin de makul bir süre olduğunu söylemek zordur. Keza, bağımsız ve egemen bir cumhuriyet olan Polonya devleti, uluslararası devletler topluluğunun bir üyesi olarak bölgede ve dünyada gelen değişikliklerden etkilenmektedir.

Siyasi dönüşümlerle ilgili literatürde değişik kuram ve modellere rastlanmaktadır. Bunlara örnek olarak tez çalışmasında Rostow modeli, O'Donnel ve Schmitter modeli, Przeworski'nin demokratikleşme modeli, Melvil modeli ve Haritonava modelinden bahsedilmiştir. Fakat Polonya'nın bu veya diğer bir model üzerinde irdelenmesi girişiminde bulunulmamıştır. Zira Polonya'nın dönüşümü her ne kadar genel parametre ve faktörler içerse de ülkenin kendine özgü pek çok özelliği haizdir. Kanımızca söz konusu dönüşümlerin teorik açıdan irdelenmesi farklı bir çalışmanın konusu olabilir.

Dönüşüm çalışmalarının asıl odaklandığı nokta demokrasi rejimidir. Demokrasi, siyasal toplumu ilgilendiren konularda karar verme açısından herkesin eşit olduğu ve temel alanlara katılma hakkının garanti edildiği siyasal sistem olarak düşünülebilmektedir. Polonya'nın dönüşüm sürecine baktığımızda baştan beri çatışmacı değil, uzlaşmacı bir niteliğe sahip olduğu, gücünü sivil halk hareketinden aldığı ve elitler düzeyinde bir masa etrafına toplanarak müzakereci bir yol izlendiği söylenebilir.

Sovyetler Birliği'nde 1985 yılında iktidara gelen Gorbaçov'un uygulamaya koyduğu *glasnost* (açıklık) ve *perestroyka* (yeniden yapılanma) politikaları da Post-komünist ülkelerde bağımsızlık hareketlerini tetiklemiştir. Dayanışma Sendikası ve yapılan Yuvarlak Masa Müzakereleri'yle birlikte Polonya'da komünist rejimden kopuşun ilk sinyalleri verilmiştir. 1989 yılında yapılan seçimlerden sonra Dayanışma hareketi Parlamento'da çoğunluğu temsil etmiş, komünistlerin olmadığı bir hükümet kurulmuştur. Sonuç olarak totaliter rejimlerin seçimle değiştirilemeyeceği düşüncesine karşıt olarak Polonya, demokrasiye geçişini seçimlerle daha ılımlı bir şekilde gerçekleştirmiştir. 1989 seçimlerinden bir süre sonra komünist rejim tamamıyla çökmüş ve geçmişten alınan derslerle birlikte Dayanışma Sendikası ve demokrasiye inancını yitirmeyen halk tarafından başlatılan değişim rüzgârları sonunda başarıya ulaşmıştır. İlk defa Doğu Bloku ülkeleri arasında komünist olmayan biri Başbakan olmuştur. Beraberinde, 1992 yılında ilan edilen geçiş anayasasından sonra oluşturulan demokratik temellerle 1997 Anayasa'sı yürürlüğe girmiştir. Yuvarlak Masa Müzakereleri Polonya'nın modern tarihindeki en önemli olaylardan biridir. Sadece İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra başlayan komünizm dönemini sona erdirmekle kalmayıp, aynı zamanda modern Polonya'nın temelleri atılmıştır.

Siyasi rejim değişmeleri sürecinin en önemli aşamalarından birini özellikle anayasa yapımı oluşturmuştur. Polonya anayasa yapımı kültürüne sahip olan bir ülke olarak tanımlanabilir. Her ne kadar sosyalist dönemde totaliter bir zaman dilimi söz konusu olsa da önceki ve sonraki dönemlerde Polonya, anayasa yapımı çalışmaları bakımından tecrübeli bir ülke olarak tanımlanabilir. Nitekim Avrupa'nın ilk modern anayasasının Polonya'ya ait olduğu da bilinen bir gerçektir.

Polonya'da siyasi dönüşüm sürecinde dikkat çeken unsurlardan biri de toplumun Katolik mezhebine olan aidiyetidir. Polonya toplumunda çoğunluğun Katolik olması, diğer nedenler gibi komünizm nefretini arttıran bir olgu olmuştur. Özellikle II. Jean Paul'un 1979 yılında Polonya'ya yapmış olduğu ziyaret, Polonya halkında birlik ruhunu güçlendiren bir etki doğurmuştur. 1980 yılının temmuz ayında hükümet gıda fiyatlarındaki artışları tekrar açıkladığında grevler ve ayaklanmalar ülke çapında yayılmıştır. Halkı yatıştırmak için 1982 yılında yeni anayasa ilan edilmiş, ancak grevler bastırılmamıştır. Lenin tersanelerinde gelişen ve Gdansk adıyla bilinen işçi grevleri sonucunda komünist idare imtiyaz vermek zorunda kalmış, böylelikle bağımsız işçi sendikası kurma hakkı elde edilmiştir. Oluşan kitlesel huzursuzluk Dayanışma'nın

(Solidarnosc) oluşturulmasına zemin hazırlamıştır. Artan baskıcılığa karşı Komünizm halk içinde meşruiyetini hiçbir zaman bulamamış, ilk demokrasi benzeri deneyimlerini Birinci Cumhuriyet döneminde yaşayan Polonya halkı, geçmişten ders çıkararak demokratik devlet olma idealleri doğrultusunda ilerlemiştir. Bu neticede muhalif kesimin oluşturduğu Dayanışma Sendikası halk nezdinde büyük ilgi görüp desteklenmiştir. Ayrıca Kilise 1980’li yıllar boyunca Dayanışma hareketini desteklemiş ve koruma sağlamış, zaman zaman da Dayanışma Sendikası ve hükümet arasında arabuluculuk rolü üstlenmiştir.

Günümüzde Polonya toplumu eskiden Sovyetlere karşı duyduğu tepki ve olumsuz bakış açısını, günümüz Rusya’ya karşı yöneltmiştir. Sovyet sonrası dönemde Rusya’nın yakın çevredeki ülkeler üzerinde kurmuş olduğu baskı Polonya’yı da tehdit etmektedir. Bu yüzden Polonya’nın eski Sovyet ülkelerinde “demokrasi özendirme” projeleri kapsamında aktif rol üstlenmesi bu tehdide karşı bir tepki olarak nitelendirilebilir.

KAYNAKÇA

- ab.gov.tr. *AB Üye Devletler*. 8 Şubat 2011. https://www.ab.gov.tr/_233.html (erişildi: Kasım 2, 2021).
- Agenda.ge. *Georgian Victims of the Katyn Massacre the Unsung Georgian Heroes Who Fought for Poland*. 12 April 2019. <https://agenda.ge/en/blog/2019/2> (erişildi: Aralık 13, 2021).
- Ağaoğulları, Mehmet Ali, Duygu Türk, Ayhan Yalçınkaya, Zafer Yılmaz, ve Filiz Zabcı. *Sokrates'ten Jakobenlere Batı'da Siyasal Düşünceler* içinde, Editör: Mehmet Ali Ağaoğulları. İstanbul: İletişim, 2011.
- Akgün, Birol, ve Cüneyt M. Özşahin, "Soğuk Savaş Sonrası Dünyada Demokratik Konsolidasyon Sorunu: Teorik bir Çerçeve Anlayışı", *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 2011: 31-57.
- Aleskerov, Alesker, "Eski Sosyalist Ülkelerde Siyasi Rejim Değişimleri", *Doktora Tezi*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007.
- Altındal, Aytunç. *Siyasal Kültür ve Yöntem*. İstanbul: Destek Yayınları, 2019.
- Altınöglü, Gabris. *Sovyetler Birliği ve Doğu Avrupa Nereden Nereye*. İstanbul: Sun Yayıncılık, 1990.
- Altınsay, İbrahim, ve Nurettin Elhüseyni, *Dayanışma Hareketinin Belgeleriyle Polonya Günlüğü*. İstanbul: Metis Yayınları, 1985.
- Anayurt, Ömer. *Anayasa Hukuku*. 3. Baskı. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2020.
- Andreev, Svetlozar A. "Conceptual Definitions and Measurement Indicators of the Quality of Democracy: An Overview", *European University Institute*, 2005: 1-16.
- Arı, Tayyar "Neo-Liberalizm: Bireysel Özgürlük, Toplumsal Eşitlik İlişkisi ve Yeni Sağın Eleştirisi", *Uludağ Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1994: 209-223.
- Aristoteles. *Politika*. Çeviren Mete Tuncay. İstanbul: Remzi Kitapevi, 1993.
- Armaoğlu, Fahir. *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1997.
- Armaoğlu, Fahir. *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*. İstanbul: Alkım Yayınevi, 2004.
- Armaoğlu, Fahir "Avrupa Politikasında Polonya", *BELLETTEN Türk Tarih Kurumu* LVII, no. 218 (1993): 285-296.

- Aron, Raymond. *Demokrasi ve Totalitarizm*. Çeviren Vahdi Hatay. Cilt 1. Baskı. İstanbul: Devlet Kitapları, 1976.
- Asyalı, Abdulaziz, "Doğu Avrupa Ülkelerinin Sosyalizmden Kopuşu ve Demokratikleşme Süreci: Polonya Örneği", *Yüksek Lisans Tezi*. Mardin: Mardin Artuklu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019.
- Atar, Yavuz. *Türk Anayasa Hukuku*. Ankara: Seçkin Hukuk, 2019.
- Atasoy, Emin. *Kıtalar ve Ülkeler Coğrafyası*. Bursa: 371, 2003.
- Atasoy, Emin, Jelen İgor, Jan A. Went, ve Recep Efe, "Orta Avrupa'da Polonya'nın Jeostratejik ve Jeopolitik Konumu 1918-1939." Böl. 6, *Sosyal Bilimler Işığında Polonya Cumhuriyeti*, yazar Emin Atasoy ve Jan A. Went, 511-521. İstanbul: Beta Yayıncılık, 2017.
- Atasoy, Emin, Went Jan A., Soykan Abdullah, ve Berdenov Jaras G. . "Coğrafya Perspektifinden Polonya Cumhuriyeti", Böl. 1, *Sosyal Bilimler Işığında Polonya Cumhuriyeti*, yazar Emin Atasoy ve Went Jan A., 3-37. İstanbul: Beta Yayıncılık, 2017.
- Atay, Ender Ethem "Anayasa Kavramının Tanımı, Hazırlanması ve Değiştirilmesi Arasındaki İlişki", *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2008: 503-549.
- Ateş, Davut. *Demokratik Siyaset*. Bursa: Dora Yayınevi, 2015.
- Aytuğ, Hüseyin Kutay "Bütünleşme Kuramlarının Avrupa Birliği Genişlemesine Bakışı", *Yönetim ve Ekonomi* 15, no. 1 (2008): 150-161.
- Bakar, Bülent "Türk Basınında Katyn Olayı: İkinci Dünya Savaşı'nda Kayıp Polonyalı Subaylar", *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 2, no. 1 (2015): 37-60.
- Bayır, Özgün Erler. *Polonya Dış Politikasında Atlantikçilik-Avrupacılık İkilemi* . İstanbul: Derin Yayınları, 2013.
- bbc.com. *Poland's Duda Narrowly Beats Trzaskowski in Presidential Vote*. 13 July 2020. <https://www.bbc.com/news/world-europe-53385021> (erişildi: Kasım 13, 2021).
- Bertalanffy, Ludwig Von "The Theory of Open Systems in Physics and Biology", *Science, Department of Biology, University of Ottawa*, 1950: 23-29.
- Beydilli, Kemal. *Polonya*. 2007. <https://islamansiklopedisi.org.tr/polonya> (erişildi: Eylül 2, 2021).
- Blogs.bu. *Papa John Paul II.* tarih yok. http://blogs.bu.edu/guidedhistory/files/2016/09/07_Pope_John_Paul_III.jpg (erişildi: Aralık 11, 2021).

- Britannica. *Lech Walesa*. tarih yok. <https://www.britannica.com/biography/Lech-Walesa> (erişildi: Aralık 11, 2021).
- Britannica. *Solidarity*. tarih yok. <https://www.britannica.com/topic/Solidarity> (erişildi: Aralık 12, 2021).
- Britannica. *Tadeusz Mazowiecki*. 24 Ekim 2021. <https://www.britannica.com/biography/Tadeusz-Mazowiecki/additional-info#history> (erişildi: Aralık 11, 2021).
- Britannica. *Wladyslaw Gomulka*. tarih yok. <https://www.britannica.com/biography/Wladyslaw-Gomulka> (erişildi: Aralık 11, 2021).
- Britannica. *Wojciech Witold Jaruzelski*. 3 Ocak 2019. <https://www.britannica.com/biography/Wojciech-Jaruzelski> (erişildi: Aralık 11, 2021).
- Britannica. *Communist Poland*. tarih yok. <https://www.britannica.com/place/Poland/Communist-Poland> (erişildi: Eylül 25, 2021).
- Brzezinski, Zbigniew Kazimierz, ve Carl J. Friedrich. *Totaliter Diktatörlük ve Otokrasi*. Çeviren Oğuz Onaran. Ankara: Türk Siyasi İlimler Derneği Yayınları, 1964.
- Buran, Hasan "Siyasal Rejim Sınıflamalarının Yeniden Gözden Geçirilmesi Üzerine", *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 14, no. 1 (2009): 69-97.
- Cevizci, Ahmet. *Felsefe Sözlüğü*. Cilt 3. Baskı. İstanbul: Paradigma, 1999.
- Choi, Susanne Y. P., ve Roman David "Lustration Systems and Trust: Evidence from Survey Experiments in the Czech Republic, Hungary and Poland", *Chicago Journals*, 2012: 1172-1201.
- Cholewinski, Ryszard "The Protection of Human Rights in the New Polish Constitution", *Fordham International Law Journal*, no. 22 (1998): 236-291.
- cia.gov. *The World Factbook*. 28 July 2021. <https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/poland/#geography> (erişildi: August 2, 2021).
- cia.gov. *The World Factbook*. 31 August 2021. <https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/france/> (erişildi: Eylül 2, 2021).
- cia.gov. *The World Factbook*. 30 Ekim 2021. <https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/poland/#people-and-society> (erişildi: Kasım 4, 2021).

- Cole, Daniel H "Poland's 1997 Constitution in Its Historical Context", *Saint Louis-Warsaw Trans-Atlantic Law Journal*, 1998: 1-43.
- Constitutionnet. *Constitutional History of Poland*. tarih yok. <https://constitutionnet.org/country/constitutional-history-poland> (erişildi: Kasım 12, 2021).
- Culture.pl. *One Photo One Story*. 6 Mayıs 2015. <https://culture.pl/en/article/one-photo-one-story-the-round-table-talks> (erişildi: Kasım 12, 2021).
- countrystudies.us. *The Constitution*. tarih yok. <http://countrystudies.us/poland/71.htm> (erişildi: Kasım 13, 2021).
- Çakırbaş, Ali. *İki Savaş Arası Dönemde Avrupa'da Kaos ve Otoriterizm*. Ankara: Siyasal Kitapevi, 2019.
- Çayan, Gökhan "Geçiş Adaleti ve Avrupa Arındırma Hukuku", *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, 2019: 213-243.
- Çınar, Tayfun "Polonya", Böl. 6, *Kamu Yönetimi Ülke İncelemeleri*, yazarın Birgül A Güler, ve diğerleri, 299-329. Ankara: Kamu Yönetimi Araştırma ve Uygulama Merkezi, 2004.
- Dahl, Robert A. *On Democracy*. Second Edition. Haven and London: Yale University Press, 1998.
- Dahl, Robert A., ve Charles E. Lindblom. *Politics, Economics and Welfare*. Newyork: Routledge, 2017.
- Dankwart, Rustow A "Transitions to Democracy, Toward a Dynamic Model", *Comparative Politics* II, no. 3 (April 1970): 337-363.
- David, Roman "Lustration Laws in Action: The Motives and Evaluation of Lustration Policy in the Czech Republic and Poland (1989-2000)", *Law & Social Inquiry*, 2006: 387-439.
- Delhipages.live. *Poznan Ayaklanmaları, Polonya Tarihi*. 21 Ekim 2020. <https://delhipages.live/tr/siyaset-hukuk-ve-devlet/hukuk-suc-ve-ceza/poznan-riots> (erişildi: Kasım 9, 2021).
- Demirbugan, Alper "Doğu Avrupa ve Bağımsız Devletler Topluluğu Ülkelerinin Ekonomik Dönüşüm Sürecinde Temel Eğilimler", *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 7, no. 2 (2005): 165-179.
- Deutschland.de. *Federal States of Germany*. 9 Eylül 2020. <https://www.deutschland.de/tr/topic/politik/deutschland-europa/laender> (erişildi: Eylül 2, 2021).

- Dinçkol, Bihterin "Atina Demokrasısından Roma Cumhuriyetine "Demos"tan "Populus Romanus"a", *Bihterin Dinçkol*, 2017: 7521-765.
- Duverger, Maurice. *Siyasal Rejimler*. Çeviren Teoman Tunçdoğan. İstanbul: İletişim Yayınları, tarih yok.
- dw.com. *Polonya Tarihini Sorguluyor*. 15 Aralık 2009. <https://www.dw.com/tr/polonya-tarihini-sorguluyor/a-5013407> (erişildi: Kasım 10, 2021).
- Dzieje. *Po Czerwcu 1976 r. propagandowa narracja władz PRL-u na lata przylgnała do Radomia*. 24 Czerwiec 2016. <https://dzieje.pl/aktualnosci/po-czerwcu-1976-r-propagandowa-narracja-wladz-prl-u-na-lata-przylgnela-do-radomia> (erişildi: Aralık 13, 2021).
- dzieje.pl. *Wladyslaw Gomulka*. 12 August 2016. <https://dzieje.pl/aktualnosci/prof-zaryn-o-tym-jak-gomulka-zniosl-trzech-kroli> (erişildi: Aralık 11, 2021).
- Easton, David. *A System Analysis of Political Life*. New York: University of Chicago, 1965.
- Easton, David.. *The Political System*. New York: Alfred Knopf, 1971.
- Ebenstein, William. *Komünizm ve demokrasi*. Ankara: Baylan Matbaası, 1977.
- Eliçalışkan, Murat. *Coğrafya Dünyası*. tarih yok. <https://www.cografya.gen.tr/siyasi/devletler/polonya.htm> (erişildi: Ağustos 3, 2021).
- Engels, Friedrich ve Karl Marks. *Komunist Parti Manifestosu*. Çeviren Yılmaz Onay. İstanbul: Evrensel Basım Yayın, 1998.
- Engels, Friedrich. *Komünizmin İlkeleri*. İstanbul: Sol Yayınları, 1976.
- Eralp, Atila. "Sistem", *Devlet ve Ötesi: Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar* içinde, yazan Atila Eralp, E. Fuat Keyman, F. Oktay Tanrısev, M. Fatih Tayfur ve Faruk Yalvaç, 125-155. İstanbul: İletişim yayınları, 2012.
- Eralp, Atilla, Fuat E. Keyman, Oktay F Tanrısever, Fatih M. Tayfur, ve Faruk Yalvaç. *Devlet ve Ötesi: Uluslararası İlişkilerde Temel Kavramlar*. İstanbul: İletişim, 2011.
- Erdal, Leman, ve Selçuk Çolakoğlu "Siyasi Kriterler Açısından Yunanistan, Polonya ve Türkiye'nin AB Üyelik Sürecinin Değerlendirilmesi", *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi* 2, no. 2 (2007): 69-97.

- Erdoğan, Caner "Oligarşinin Demir Kanunu'nun Cumhuriyet Halk Partisi Açısından İncelenmesi", *Yüksek Lisans Tezi*. Antalya: Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2017.
- etimolojiturkce.com. *Transforme*. 2020.
<https://www.etimolojiturkce.com/kelime/transforme> (erişildi: Kasım 4, 2020).
- eur-lex.europa.eu. *Accession Criteria (Copenhagen Criteria)*. tarih yok. https://eur-lex.europa.eu/summary/glossary/accession_criteria_copenhagen.html (erişildi: Kasım 1, 2021).
- Europeana.eu. *Solidarity: A Peaceful Revolution*. tarih yok.
<https://www.europeana.eu/en/exhibitions/solidarity-a-peaceful-revolution> (erişildi: Aralık 13, 2021).
- e-wpis. *Josef Pilsudski*. tarih yok. <http://www.e-wpis.pl/pl/ona-wiernie-sluzyla-jozefowi-pilsudskiemu-przez-13-lat> (erişildi: Aralık 2021, 10).
- Eyüboğlu, İsmet Zeki. *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*. İstanbul: Sosyal Yayınlar, 1998.
- Friedrich-Ebert-Stiftung "Yeni Anayasa Yolunda", Düzenleyen: Özlem Kaya. *15 Ekim 2011'de İstanbul Bilgi Üniversitesi'nde düzenlenen konferansın sunum ve tartışmaları*. İstanbul: Friedrich-Ebert-Stiftung, 2012. 1-105.
- Fukuyama, Francis. *Tarihin Sonu ve Son İnsan*. İstanbul : Profil Yayınları, Çeviri: Zülfü Dicleli, 2006.
- google.com. *Googlemaps*. tarih yok.
<https://www.google.com/maps/@38.95682,35.174414,6z> (erişildi: Temmuz 30, 2021).
- googlemaps. *Maps*. tarih yok. <https://www.google.com/maps/@38.95682,35.174414,6z> (erişildi: Ağustos 3, 2021).
- Gorbaçov, Mihail. *Ekim ve Perestroyka Devrim Sürüyor* . İstanbul: Bilim ve Sanat, 1988.
- Gönül, Tayfun. *Anarşizm Nedir?* İstanbul: Kaos Yayınları, 2008.
- Gözler, Kemal. *Anayasa Hukukuna Giriş*. Bursa: Ekin Yayınları, 2016.
- Gözler, Kemal. *Anayasa Hukukunun Genel Teorisi*. 1. Baskı. Cilt 1. İstanbul: Ekin Yayıncılık, 2011.
- Gözler, Kemal. *Kurucu İktidar*. Bursa: Ekin Yayınları, 2016.
- Grosse, Tomasz Grzegorz. *Poland's 2019 Parliamentary Election*. 2019 November 5.
<https://warsawinstitute.org/polands-2019-parliamentary-election/> (erişildi: Kasım 28, 2021).

- Gülener, Serdar "Dünyada Arındırma Politikaları ve Devletin FETÖ'den Arındırılması", *SETA Perspektif*, 2016.
- Güven, Süleyman "Postmodern Dönemde Siyasal Alanın Yapısal Dönüşümü ve Postmodern Siyasi Liderlik", *Akdeniz İletişim Dergisi*, no. 25 (2016): 295-317.
- Hacıyev, Ş. H., ve E. İ. Bayramov. *Dünya Ekonomisinin Tarihi*. Ankara: Gazi Kitabevi, 2013.
- Hayek, Friedrich Von. *Kölelik Yolu*. Çeviren Turhan Feyzioğlu. Ankara: Liberte, 2014.
- Heywood, Andrew. *Siyaset*. Çeviren: Berat Bekir Özipek, ve diğerleri. Cilt 16. baskı. Ankara: Adres Yayınları, 2006.
- Hitler, Adolf. *Kavgam*. İstanbul: Karşı Yayınları, 2010.
- nyourpocket.com. *Papa John Paul II. 9 July 2021*.
https://www.inyourpocket.com/krakow/pope-john-paul-ii-from-krakow-to-the-vatican_73048f (erişildi: Aralık 11, 2021).
- ipn.gov. *Obchody 60. rocznicy Poznańskiego Czerwca – czerwiec 2016*. tarih yok.
<https://ipn.gov.pl/pl/aktualnosci/35355,Obchody-60-rocznicy-Poznanskiiego-Czerwca-czerwiec-2016.html> (erişildi: Aralık 13, 2021).
- isap.sejm.gov.pl. *Ustawa Konstytucyjna z dnia 19 lutego 1947*. 1947.
<http://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU19470180071> (erişildi: Kasım 12, 2021).
- Jablonski, Andrzej W. *Europeanization of Public Administration in Central Europe. Poland in Comperative Perspective*. tarih yok.
<https://www.nato.int/acad/fellow/95-97/jablonsk.pdf> (erişildi: Ekim 22, 2021).
- Jacobsen, Hans-Adolf. *1939-1945 Kronoloji ve Belgelerle İkinci Dünya Savaşı*. Çeviren İbrahim Ulus. Ankara: Genelkurmay Başkanlığı, 1989.
- Kaya, Özlem "Yeni Anayasa Yolunda", *Yeni Anayasa Yolunda*. Çeviren Enterkon. İstanbul: Friedrich-Ebert-Stiftung, 15 Ekim 2011.
- Kazgan, Gülten "Dünden Bugüne Küreselleşmenin Ekonomik Temelleri", *Türkiye Ekonomi Kurumu*, 2017.
- Kışlalı, Ahmet Taner. *Siyaset Bilimi*. Ankara: Ankara Basın-Yayın Yüksekokulu Yayınları , 1987.
- Kızılcık, Recep "Polonya Yönetim Sistemi", *Türk İdari Araştırmalar Vakfı*, 2003: 561-574.

- Krajowe Biuro Wyborcze. *Wybory Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej 2020 r.* 3 Wrzesnia 2020. <https://prezydent20200628.pkw.gov.pl/prezydent20200628/> (erişildi: Aralık 1, 2021).
- Kurban, Vefa. *Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği Tarihi*. İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2020.
- Kutlu, Önder. *Karşılaştırmalı Kamu Yönetimi: Teorik Çerçeve ve Ülke Uygulamaları*. Konya: Çizgi Kitabevi, 2012.
- Kystyna, Daniel "The Church-State Situation in Poland After the Collapse of Communism", *Brigham Young University Law Review*, 1995: 401-419.
- Lasok, Dominik. "The Polish Constitution of 1947 and 1952: a Historical Study in Constitutional Law", *Phd Thesis*. London: London School of Economics and Political Science, 1954.
- libr.sejm.gov.pl. *Constitution of the Polish People's Republic*. 1952. <http://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/kpol/e1952a-spis.html> (erişildi: Kasım 12, 2021).
- libr.sejm.gov.pl. *Constitution of the Republic of Poland 1935*. 1935. <http://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/kpol/e1935-spis.html> (erişildi: Kasım 12, 2021).
- libr.sejm.gov.pl. *Constitution of the Republic of Poland 1935, Annexe*. 1935. <http://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/kpol/e1935-spis.html> (erişildi: Kasım 12, 2021).
- libr.sejm.gov.pl. *Constitution of the Republic of Poland, March 17, 1921*. 17 March 1921. <http://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/kpol/e1921.html> (erişildi: Kasım 11, 2021).
- libr.sejm.gov.pl. *Constitution of the Republic of Poland, 2 April 1997* <https://www.sejm.gov.pl/prawo/konst/angielski/kon1.htm> (Erişildi: Kasım 16, 2021).
- Linz, Juan J. *Totaliter ve Otoriter Rejimler*. Çeviren Ergun Özbudun. Ankara: Liberte Yayınları, 2008.
- loc.gov. *Library of Congress*. tarih yok. <https://www.loc.gov/resource/g5700.ct001356/?r=-0.48,0.211,1.96,0.853,0> (erişildi: August 12, 2021).
- Logotypes. *Solidarnosc*. 9 April 2014. <http://www.logotypes101.com/logo/solidarnosc-1> (erişildi: Aralık 13, 2021).
- Meaney, Constance Squires "Foreign Experts, Capitalists, and Competing Agendas: Privatization in Poland, the Czech Republic, and Hungary", *Liberalitaion and*

- Leninist Legacies Comparative Perspectives on Democratic Transition* içinde, yazan Beverly Crawford ve Arend Lijphart. University of California, 1997.
- Merkel, Wolfgang. *Systemtransformation*. Augsburg: Leske + Budrich, Opladen, 1999.
- Merojikpoland. *Polonya ve Komünizm*. 8 Kasım 2015. <http://merojikpoland.blogspot.com/2015/11/polonya-ve-komunizm.html> (erişildi: Aralık 13, 2021).
- Morgenthau, Hans J. *Politics Among Nations*. New York: Alfred A. Knopf, 1948.
- Neumann, Franz. *The Democratic and The Authoritarian State*. New York: The Free Press, 1966.
- News from Helsinki Watch, "Decommunization in Bulgaria", *HRW*, 1993: 1-44.
- newsweek. *24 sierpnia 1989 r. Tadeusz Mazowiecki został premierem*. 22 August 2021. <https://www.newsweek.pl/polska/ludzie/kim-był-tadeusz-mazowiecki-sylwetka/3617511> (erişildi: Aralık 11, 2021).
- newsweek.pl. *Boleslaw Bierut*. 7 February 2013. <https://www.newsweek.pl/polska/najgorszy-polak-w-historii-konkurs-newsweeka-historii/jqhwr7w> (erişildi: Aralık 11, 2021).
- Nist.gov.pl. "Act of 5th June 1998 on poviat local government", tarih yok. <https://www.nist.hov.pl> (erişildi: Kasım 3, 2021).
- ntv.com.tr. *Tarihin Akışı 70 Yıl Önce Bugün Değişti*. 1 9 2009. <https://www.ntv.com.tr/dunya/tarihin-akisi-70-yil-once-bugun-degisti,0wfAOHrr206e5TLP-7KOWQ> (erişildi: Eylül 3, 2021).
- O'Donnell, Guillermo, Philippe C. Schmitter *Transitions from Authoritarian Rule: Tentative Conclusions about Uncertain Democracies*. London : The Johns Hopkins University Press, 1986.
- Oğurlu, Ebru "Avrupa'nın Farklı Anlamları", Böl. 1, *21. yüzyılda Avrupa: Riskler, Fırsatlar, Yeni Politik Tartışmalar*, yazan Ramazan İzol, Senem Atvur ve Tolga Öztürk. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2016.
- Öndeş, Osman. *İkinci Dünya Savaşı*. 3. İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi, 1980.
- Özsoy, İsmail "Sovyet Sisteminin Çöküşünden Tarihî ve Evrensel Dersler", *Bilig*, no. 39 (2006): 163-194.
- Öztekin, Ali. *Siyaset Bilimine Giriş*. Ankara: Siyasal Kitapevi, 2018.
- Öztosun, Oğuz "Klasik Dönem Polonya'da Katolikliğin İnşasına Sosyolojik Bir Yaklaşım", *Kültür Araştırmaları Dergisi*, 2020: 99-125.

- Öztürk, Salih, ve Selin Saygın "1973 Petrol Krizinin Ekonomiye Etkileri ve Stagflasyon Olgusu", *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi* 6, no. 12 (2017): 1-12.
- Öztürk, Yusuf Kemal, ve Selami Sedat Akgöz "Avrupa Birliği'nin Gneişleme ve Küreselleşme Stratejileri: Polonya Özelinde Bir İnceleme", *International Conference on Eurasian Economies*, 2012: 445-451.
- Pagden, Anthony, *The Idea of Europe From Antiquity to the European Union*. Cambridge: Woodrow Wilson Center Press and Cambridge University Press , 2002.
- paintmaps.com. *Poland Map*. tarih yok. <https://paintmaps.com/map-charts/175/Poland-map-chart> (erişildi: August 9, 2021).
- Parsons, talcott. *The Social System*. London: The Free Press of Glenco, 1951.
- Pilsudski.org. *Jozef Pilsudski*. tarih yok. <https://www.pilsudski.org/en/about-us/history/jozef-pilsudski> (erişildi: Aralık 10, 2021).
- Polishfreedom. *Round Table Agreemnet*. 5 April 1989. <https://polishfreedom.pl/en/document/round-table-agreement> (erişildi: Kasım 1, 2021).
- Polishfreedom.pl. *Inter-Factory Strike Committee, Historical Context*. 16 August 1980. <https://polishfreedom.pl/en/document/demands-submitted-by-the-crews-of-the-establishments-and-enterprises-on-strike-represented-by-the-inter-company-strike-committee> (erişildi: Kasım 10, 2021).
- Polishgreatness. *Warsaw Uprising 1944: August 13 - German Tank Explodes Killing 350 Polish Insurgents*. 13 August 2011. <https://polishgreatness.blogspot.com/2011/08/warsaw-uprising-1944-august-13-german.html> (erişildi: Aralık 12, 2021).
- Polishgreatness. *Warsaw Uprising 1944: August 6 - Warsaw Postal Service Continues Amid Bloodshed*. 6 August 2011. <https://polishgreatness.blogspot.com/2011/08/warsaw-uprising-1944-august-6-warsaw.html> (erişildi: Aralık 12, 2021).
- Polishgreatness. *WW2 Propaganda: War of Words Part 2 Nazi Propaganda*. 27 February 2012. <https://polishgreatness.blogspot.com/2012/02/ww2-propaganda-war-of-words-part-2-nazi.html> (erişildi: Aralık 13, 2021).
- Porter-Szucs, Brian. *Faith and Fatherland Catholicism, Modernity and Poland*. Oxford: Oxford University Press, 2011.
- Roucek, Joseph S "Geopolitics of Poland", *The American Journal of Economics and Sociology*, no. 4 (1948): 421-427.

- Sander, Oral. *Siyasi Tarih 1918-1994*. 25. Ankara: İmge Kitabevi, 2015.
- Saurer, Adam "The System of the Local Self-Governments in Poland", *Association for International Affairs*, 2013.
- Schedler, Andreas "What is Democratic Consolidation?", *Journal of Democracy*, 1998.
- Schneider, Eberhard. *Das politische System der Russischen Föderation*. Darmstadt : Wiesbaden, 2001.
- Scruton, Roger. *Dictionary of Political Thought*. Cilt 3rd edition. New York: Palgrave Macmillan, 2007.
- se.pl. *Wojciech Witold Jaruzelski*. 8 November 2021. <https://www.se.pl/wiadomosci/polityka/niezwykly-widok-na-grobie-jaruzelskiego-katolickie-i-niepodleglosciowe-symbole-wideo-zdjecia-aa-xCxU-YKxu-pfmV.html> (erişildi: Aralık 11, 2021).
- Sevim, Uğur "Neoliberal Krizler Çerçevesinde Kurumsal Yönetişimin Değerlendirilmesi", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2016: 1630-1636.
- sozluk.gov.tr. *Türk Dil Kurumu Sözlükleri*. 2019. <https://sozluk.gov.tr/> (erişildi: Kasım 4, 2020).
- Stefes, Christoph "Hard Times and Regime Failure: Autocratic Responses to Economic Downturns", *Contemporary Politics*, 2013: 115-129.
- Stringfixer. *Boleslaw Bierut*. tarih yok. https://stringfixer.com/tr/Boleslaw_Bierut (erişildi: Aralık 11, 2021).
- Sürücü, Çiğdem. "Viyana Kongresi'nde Metternich'ın Rolü", *Yüksek Lisans Tezi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2021.
- Szafraniec, Jaroslaw "From Totalitarianism to Democracy: the Case of Poland, Controversies and Heritage of Communism", *Master Thesis*. California: Naval Postgraduate School, 2008.
- Tanrısever, Oktay F. "Güvenlik", *Devlet ve Ötesi* içinde, yazar Atila Eralp, E. Fuat Keyman, F. Oktay Tanrısever, M. Fatih Tayfur ve Faruk Yalvaç, 107-125. İstanbul: İletişim Yayınları, 2012.
- Taraş, Wojciech "Changes in Polish Public Administration", *Administrative Transformation in Central Eastern Europe: Towards Public Sector Reform in Post-Communist Societies* içinde, yazar ed. Joachim Jens Hesse. Oxford: Blackwell Publishers, 1993.

- Taşdemir, Hakan, ve Ozan Tellioglu "1989 Sonrası Polonya'da Katolik Kilisesi'nin Rolü", *Akademik Hassasiyetler*, 2016: 117-134.
- Tekin, Nil Türker. *Çağdaş Dünya Tarihi 1789-1990*. İstanbul: Ege Yayınları, 2014.
- The Legal Part of Polish Freedom. *The Constitution of the 3rd of May (the Government Statute)*. tarih yok. <https://polishfreedom.pl/en/document/constitution-of-the-3rd-of-may-1791-the-government-statute> (erişildi: Kasım 11, 2021).
- The Legal Part of Polish Freedom. *The Constitution of the 3rd of May*. tarih yok. <https://polishfreedom.pl/en/document/constitution-of-the-3rd-of-may-1791-the-government-statute> (erişildi: Kasım 11, 2021).
- Toksöz, Fikret, Ali Ercan Özgür, Öykü Uluçay, Levent Koç, Gülay Atar, ve Nilüfer Akalın. *Yerel Yönetim Sistemleri*. İstanbul: TESEV Yayınları, 2009.
- Topakkaya, Arslan, ve Bengü Özyürek Şahin "Sakıncalı Rejim Demokrasi: Platon Aristoteles Örneği", *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 2015: 191-210.
- Tülümen, Turgut. *Komünizmin Çöküş Yılları*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 2001.
- Türkçebilgi, "Jagiellon Hanedanı", Türkçebilgi.com, 2 Eylül 2021 tarihinde https://www.turkcebilgi.com/jagiellon_hanedan%C4%B1 adresinden erişildi.
- Türe, Esra "Türk Basımında Doğu-Batı Blokları Ekseninde 1981 Polonya Darbesi", *Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi* 6, no. 1 (2021): 407-440.
- Uğur, Ömer, ve Kadir Caner Doğan "Avrupa Birliği Uyum Sürecinde Polonya Kamu Yönetimi: Avrupalılaştırmanın Etkisi", *ASSAM* 4, no. 8 (2017): 31-50.
- Urhan, Veli "Aristoteles'in Siyaset Felsefesinde Anayasal Yönetim", *Kaygı Uhudağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*, 2016: 212-230.
- Vergin, Nur. *Siyasetin Sosyolojisi*. İstanbul: Doğan Kitap, 2016.
- Wallerstein, Immanuel. *The Modern World-System: Capitalist Agriculture and the Origins of the European World-Economy in the Sixteenth Century*. New York: Academic Press, 1974.
- Warsawinstitute. *The Katyn Massacre – Mechanisms of Genocide*. 18 May 2020. <https://warsawinstitute.review/issue-2020/the-katyn-massacre-mechanisms-of-genocide/> (erişildi: Aralık 13, 2021).
- Worldgeo, European Physical Geography and Boundaries, tarih yok, <https://worldgeo.pressbooks.com/chapter/europe/>, (erişildi: Ağustos 12, 2021).
- Yalçinkaya, Mustafa "Açık Sistem Teorisi ve Okula Uygulanması", *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi Cilt 22, Sayı 2*, 2002: 103-116.

- Yardımcı, M. E., M. R. İnce, ve R. Ekiz "1929 Dünya Ekonomik Krizinin Sebepleri ve Sonuçları Üzerine Bir Değerlendirme", *Dünden Bugüne Ekonomi Yazıları*, 2017: 242-268.
- Yıldırım, Süreyya "2008 Yılı Küresel Ekonomi Krizinin Dünya ve Türkiye Ekonomisine Etkileri", *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi* 12, no: 18 (2010): 47-55.
- Yücel, Bülent "Komünizm Sonrası Orta ve Doğu Avrupa Ülkelerindeki Anayasacılık Hareketleri", *Anadolu Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 60 (3) (2011).
- Zarakolu, Ragıp. *Doğu Avrupa Dosyası*. İstanbul: Alan Yayınları, 1990.
- Zelazko, Joanna. *Katyn Massacre-Basic Facts*. 5 July 2019. <https://warsawinstitute.org/katyn-massacre-way-truth/> (erişildi: September 11, 2021).
- Кудрявцев, Ю. А. *Правоведение и политология*. 2002. <https://pravo33.wordpress.com/2008/09/30/юа-кудрявцев-политические-режимы/> (erişildi: Aralık 5, 2020).
- Матузов, Николай Игнатьевич, ve Александр Васильевич Малько «Политико-правовые режимы: актуальные аспекты.» *Гражданское общество и правовое государство*, 1997: 63-71.
- Растоу, Д.А. "Переходы к демократии: попытка динамической модели", *Полис*. 1996. № 5. сс. 5-15.
- Харитонова, О. "Генезис демократии (Попытка реконструкции логики транзитологических моделей)", *Полис, Политические исследования*, 1996: 70-78.

TABLolar LİSTESİ

Tablo-1: Kurucu İktidar Farkları	64
Tablo-2: Doğu Avrupa Ülkelerinin AB Üyelikleri.....	105
Tablo-3: Polonya 2020 Cumhurbaşkanlığı Seçimleri-Birinci Tur.....	136
Tablo-4: Polonya 2020 Cumhurbaşkanlığı Seçimleri-İkinci Tur	137
Tablo-5: Polonya Cumhuriyeti Cumhurbaşkanları.....	137
Tablo 6: Polonya Tarihsel Süreç.....	162
Tablo 7: Polonya Kronolojisi.....	162
Tablo 8: Polonya'daki Siyasi Partiler	165

GÖRSELLER LİSTESİ

Görsel-1: Yuvarlak Masa Müzakereleri 1989-Polonya	100
Görsel-2: Papa II. John Paul'un Polonya Ziyareti	113
Görsel 3: Josef Pilsudski.....	166
Görsel 4: Boleslaw Bierut.....	167
Görsel 5: Wladyslaw Gomulka.....	168
Görsel 6: Wojciech Witold Jaruzelski	169
Görsel 7: Tadeusz Mazowiecki.....	170
Görsel 8: Lech Walesa, Lenin Tersaneleri.....	171
Görsel 9: Lech Walesa Lenin Tersanelerinde grev yapan işçilere sesleniyor (26 Ağustos 1980).....	172
Görsel 10: Papa II. John Paul (Karol Jozef Wojtyla) Polonya	172
Görsel 11: Alman Tankları Varşova'yı Çevreliyor (II. Dünya Savaşı).....	173
Görsel 12: Almanlar Tarafından Polonya Radom'da Asılan Siviller	173
Görsel 13: 1944 Ayaklanması.....	174
Görsel 14: Alman Posterleri (Luftsiege über Polen-Polonya'ya Karşı Zafer).....	174
Görsel 15: Katın Katliamı.....	175
Görsel 16: Katın Katliamı-Mezarlar	176
Görsel 17: Poznan Ayaklanması.....	176
Görsel 18: Radom ve Ursus'taki Olaylara Yanıt Olarak Yetkililer Tarafından Düzenlenen Bir Propaganda Mitingi	177
Görsel 19: Polonya'da Bir Market Kuyruğu.....	177
Görsel 20: Gdansk Grevi	178
Görsel 21: Solidarnosc Amblemi.....	179

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil-1: Sistem Yaklaşımı	27
Şekil-2: Aristoteles'in Altı Çeşit Hükümet Şekli	51
Şekil-3: Anayasaların Sınıflandırılması	59
Şekil-4: Anayasa Yapma Usulleri	62
Şekil-5: 2019 Parlamento Seçimleri.....	133

HARİTALAR LİSTESİ

Harita-1: Polonya Haritası.....	70
Harita-2: Polonya İdari Bölge Haritası.....	72
Harita-3: Avrupa Haritası.....	74
Harita-4: Jagiellon Hanedanının Toprakları.....	79
Harita-5: Polonya Topraklarına Yönelik Alman ve Rus İstilas1 (01.09.1939 - 17.09.1939)	85
Harita-6: Soğuk Savaş Dönemi Bloklar	88

EKLER

Ek-1: Polonya Cumhuriyeti Ülke Profili³⁰⁷

GENEL BİLGİLER

Resmi Adı: Polonya Cumhuriyeti

Dil: Lehçe

Devlet Başkanı: Andrzej Duda

Başbakan: Mateusz Morawiecki

Bayrak: Polonya Bayrağı, beyaz ve kırmızı olmak üzere iki eşit yatay şeritten oluşmaktadır.

Arma: Armada kırmızı fon üstünde, gagası ve tacı altın rengine boyanmış bir kartal resmedilmiştir. Polonya arması ilk kez 1295 tarihinde kullanılmıştır.

Milli Marş: Mazurek Dabrowskiego (Dombrowski'nin Mazurkası), Jeszcze Polska nie zginela (Polonya henüz ölmedi) olarak da bilinir.

ALAN

Toplam: 312.685 km², arazi 304.255 km², su 312.685 km²'dir.

Sınır ülkeleri (7): Beyaz Rusya 375 km, Çekya 699 km, Almanya 467 km, Litvanya 100 km, Rusya (Kaliningrad Oblastı) 209 km, Slovakya 517 km, Ukrayna 498 km.

Doğal Kaynaklar: Kömür, Kükürt, Bakır, Doğalgaz, Gümüş, Kurşun, Tuz, Kehribar, Ekilebilir arazi.

Arazi kullanımı: Tarım: %48.2 (2011 tahmini), Ekilebilir arazisi %36.2, orman %30.6, diğer %21.2'dir.

İNSAN VE TOPLUM

Nüfus: 38.093.101 (2022 tahmini), Dünya ile ülke karşılaştırmasında 39. sıradadır.

Nüfus dağılımı: Nüfus Kraskow'un güney bölgesinde, Varşova ve Lods çevresindeki merkezi bölgede yoğunlaşmıştır.

³⁰⁷ Ülke bilgileri cia.gov'dan alınmıştır

The World Factbook, Cia.gov, 10 Aralık 2021 tarihinde <https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/poland/> adresinden erişildi.

Etnik gruplar: Polonya %96.9, Silezyalı %1.1, Alman %0.2, Ukrayna %0.1, diğer %1.7'dir (2011 tahmini).

Din: %85 Katolik (2020 tahmini).

Okuryazarlık: %99.8 (2015 tahmini).

İşsizlik Oranı: %5.43 (2019 tahmini).

Genç işsizlik (15-24): toplam: %10,8; kadın %11,6; erkek %10,3 dünya ile karşılaştırılmasında 132. Sıradadır (2020 tahmini).

HÜKÜMET

Hükümet türü: Parlamenter Demokrasi

Başkent: Varşova

İdari bölümler: 16 voivodship [vilayet] (województwa, tekil - wojewodztwo); Dolnoslaskie (Aşağı Silezya), Kujawsko-Pomorskie (Kuyavia-Pomerania), Lodzkie (Lodz), Lubelskie (Lublin), Lubuskie (Lubusz), Malopolskie (Küçük Polonya), Mazowieckie (Masovia), Opolskie (Opole), Podkarpackie (Subkarpatia) , Podlaskie, Pomorskie (Pomerania), Slaskie (Silesia), Swietokrzyskie (Kutsal Haç), Warminsko-Mazurskie (Warmia-Masuria), Wielkopolskie (Büyük Polonya), Zachodniopomorskie (Batı Pomeranya).

Anayasa günü: 3 Mayıs 1791

En son kabul edilen anayasa: 2 Nisan 1997

Yönetim Sistemi: Polonya Cumhuriyetinin yönetim sistemi; yasama, yürütme ve yargı erklerinin ayrılığı ve aralarındaki dengeye dayalıdır.

Yürütme organı: Cumhurbaşkanı Andrzej Duda (6 Ağustos 2015 tarihinden beri)

Hükümet Başkanı: Başbakan Mateusz Morawiecki (11 Aralık 2017 tarihinden beri); Başbakan Yardımcısı Piotr Glinski ve Jaroslaw Gowin (16 Kasım 2015 tarihinden beri), Jacek Sasin (4 Haziran 2019 tarihinden beri).

Kabine: Kabine, Bakanlar Kurulu üyelerinden oluşur ve Cumhurbaşkanı tarafından başkanlık edilir.

Yasama: Senato ve Sejm (meclis). Senato 100 üye, Sejm 460 üyeden oluşur.

Yargı: En yüksek mahkemeler Yargıtay ve Anayasa Mahkemesi'dir. Alt mahkemeler ise idare mahkemeleri; askeri mahkemeler; askeri, hukuk, ceza, iş ve aile mahkemelerine ayrılan yerel, bölgesel ve temyiz mahkemeleridir.

Üyesi Olduğu Başlıca Uluslararası Kuruluşlar: Avrupa Birliği, (AB) Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO), Avrupa Konseyi, Birleşmiş Milletler (BM), Vişegrad Dörtlüsü (V4), Bükreş Dokuzlusu (B9), Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT), Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu (IAEA), Weimar Üçlüsü, Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO), Uluslararası Para Fonu (IMF), Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü (KEİ-gözlemci), Dünya Ticaret Örgütü (WTO), Altılı Grup, Dünya Sağlık Örgütü (WHO), Orta Avrupa Girişimi (CEI), Ekonomik Kalkınma ve İş birliği Örgütü (OECD), vd.

EKONOMİ

Ekonomi: Polonya, AB'nin altıncı en büyük ekonomisine sahiptir ve uzun zamandır büyük ölçüde makroekonomik politikaları olan iş dostu bir ülke olarak ün yapmıştır. 1990 yılından bu yana Polonya, bir ekonomik serbestleşme politikası

izlemektedir. 2008-2009 ekonomik durgunluk sırasında Polonya, kısmen hükümetin esnek maliye politikasının bir araya gelmesi ve ülkedeki orta vadeli harcamaları dizginleme taahhüdü ile birleşmesi nedeniyle AB'nin kalkınma fonlarının en büyük alıcılarından biri olmuştur.

Tarım Ürünleri: Patates, meyve, sebze, buğday; kümes hayvanları, yumurta, domuz eti, mandıra.

Endüstriler: Makine yapımı, demir ve çelik, kömür madenciliği, kimyasallar, gemi yapımı, gıda işleme, cam, içecekler, tekstil

GÜVENLİK

Askeri ve Güvenlik Güçleri: Polonya Silahlı Kuvvetleri: Kara Kuvvetleri (Wojska Ladowe), Deniz Kuvvetleri (Marynarka Wojenna), Hava Kuvvetleri (Sily Powietrzne), Özel Kuvvetler (Wojska Specjalne), Bölgesel Savunma Gücü (Wojska Obrony Terytorialnej) (2019).

Ek-2: Polonya Kronolijisi

Tablo 6: Polonya Tarihsel Süreç

Tarih	Devlet
... - 1370	Piast Hanedanlığı
1371-1795	Jagiellon Hanedanlığı
1569-1795	Polonya-Litvanya Topluluğu
1795-1918	Bölünmüş Polonya
1918-1939	İkinci Polonya Cumhuriyeti
1939-1945	İkinci Dünya Savaşı'nda Polonya
1944-1989	Polonya Halk Cumhuriyeti
1989-...	Polonya Cumhuriyeti

Tablo 7: Polonya Kronolojisi

Tarih	Olay
-450	İlk Slav yerleşimi
-962	I. Mieszko liderliği ve Piast Hanedanlığının kurulması
-966	Polonya haritada yerini aldı Hristiyanlık devlet dini olarak seçildi
-1025	Polonya Krallığı kuruldu I. Boleslaw Kral oldu
-1138	Polonya Krallığı III. Boleslaw'ın oğulları arasında bölündü
-1385	Polonya ve Litvanya birleşerek Polonya-Litvanya Birliği'ni kurdular

	Jaigellon Hanedanlığı'nın başlangıcı
-1596	Başkent Krakow'dan Varşova'ya taşındı
-1772	Polonya; Rusya, Avusturya ve Prusya arasında bölündü (birinci bölüşüm)
-1791	Polonya Anayasası kabul edildi (Avrupa'nın yazılı ilk anayasası)
-1918	Josef Pilsudski İkinci Polonya Cumhuriyeti'nin lideri oldu
-17 Mart 1921	Yeni anayasa ilanı
-26 Ocak 1934	Almanya-Polonya Saldırmazlık Deklarasyonu
-31 Mart 1938	İngiltere ve Fransa Polonya'nın Garantör devleti oldu
-23 Ağustos 1939	Alman-Sovyet Saldırmazlık Paktı, (Molotov- Ribbentrop Paktı)
-1 Eylül 1939	II. Dünya Savaşı Almanya'nın Polonya'yı işgal etmesiyle başladı
-17 Eylül 1939	Sovyetlerin Polonya işgali
-1942	Polonya Komünist Partisi, Polonya İşçi Partisi adını aldı
-1943	Katın'da toplu mezarlar ortaya çıktı.
-1945/1972	Polonya Halk Cumhuriyeti'nin ilk dönemi
-1947	Savaş sonrası ilk seçimler yapıldı Polonya İşçi Partisi, Polonya Sosyalist Partisi ile birleşerek Polonya Birleşik İşçi Partisi adını aldı
-5 Ekim 1947	Kominform kuruldu
-25 Ocak 1949	COMECON (Karşılıklı Ekonomik Yardımlaşma Konseyi) kuruldu
-14 Mayıs 1955	Varşova Paktı kuruldu
-1956	Poznan Ayaklanması
-19 Ekim 1956	Wladyslaw Gomulka Parti Genel Sekreteri seçildi
-1978	Krakow Piskoposu Kardinal Karol Josef Wojtyla, II. Jean Paul adıyla Papa seçildi.
-1979	II. Jean Paul'un Polonya'yı ziyareti
-1980	Gdansk Ayaklanması
-31 Ağustos 1980	Hükümet yetkilileri ve MKS (Fabrikalararası Grev Komitesi) arasında Gdansk anlaşması yapıldı
-1980	Dayanışma Sendikası Kuruldu

-13 Aralık 1981/22 Temmuz 1983	Sıkıyönetim
-1983	Lech Walesa, Nobel Barış Ödülü aldı
-6 Şubat 1989	Yuvarlak Masa Müzakereleri başladı
-4 Nisan 1989	Yuvarlak Masa Anlaşmasının İmzalanması
-24 Ağustos 1989	Tadeusz Mazowiecki, Doğu Bloku'ndaki ilk komünist olmayan başbakan oldu
-31 Aralık 1989	Polonya Halk Cumhuriyeti, Polonya Cumhuriyeti adını aldı
-14 Kasım 1990	1945 yılından beri istikrarsız olan Alman-Polonya Sınır Antlaşması'nın imzalanması
-1990/1995	Polonya Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Lech Walesa oldu
-1 Temmuz 1991	Varşova Paktı'nın feshi
-1991	Polonya, Çekoslovakya ve Macaristan ile birlikte Vişegrad Üçlüsünü kuruldu
-2 Nisan 1997	Polonya Cumhuriyeti Anayasası kabul edildi
-1 Ocak 1999	Polonya yerel yönetim reformlarında on altı yeni voyvodalık oluşturuldu
-12 Mart 1999	Polonya NATO'ya katıldı
-16 Nisan 2003	Avrupa Birliği Katılım Anlaşması imzalandı
-1 Mayıs 2004	Polonya AB'ye katıldı

Ek-3: Polonya'daki Siyasi Partiler**Tablo 8: Polonya'daki Siyasi Partiler**

Siyasi Partiler	veya'	Lider	Kuruluş Tarihi
Hukuk ve Adalet Partisi	PiS	Jaroslav Kaczynski	29.May.01
Konfederasyon	KWiN	Jaunsz Korwin Mikke Robert Winnicki Grzegorz Braun	6.Ara.18
Demokratik Sol İttifak	SLD	Włodzimierz Czarzasty	1991
Alman Azınlık	MN	Ryszard Galla	1990
Kukiz'15	K15	Pawel Kukiz	Mayıs 2015
Teraz	Teraz	Ryszard Petru	2018
Modern	N	Adam Szlapka	Mayıs 2015
Polonya Halk Partisi	PSL	Władysław Kosiniak- kamysz	1895
Sivil Platform	PO	Donald Tusk	21.Oca.01
Demokratik Sol İttifak/Yeni Sol (2020)	SLD	Włodzimierz Czarzasty	1991
Birleşik Polonya	SP	Zbigniew Ziobro	24.Mar.12

Ek-4: Görseller

Görsel 3:³⁰⁸ Josef Pilsudski

Josef Pilsudski (5 Aralık 1867-12 Mayıs 1935) Polonyalı devrimci, devlet adamı ve devlet başkanıdır. 1918 yılının Kasım ayında kurulan yeni bağımsız Polonya'nın lideriydi. 1926 yılında bir darbeye önderlik ettikten sonra, cumhurbaşkanlığı teklifini reddetti, ancak 1935 yılına kadar savunma bakanı olarak görev yaparken siyasi olarak etkili kaldı. Pilsudski, Polonya dış politikasının tavizsiz bağımsızlık ve egemenlik mücadelesinin sembolüdür. “Devleti yaratan millet değil, milleti yaratan devlettir” sözüyle ün kazanmıştır. “Tarihi misyon” olarak Polonya'yı Avrupa'da “merkezi konum”a yerleştirmeyi hedeflemiştir. Bu doğrultuda Rus karşıtlığını destekledi ve anti-Rus hareketlenmelerine politik ve maddi destek sağladı. O dönemde dış politikadaki belirleyici unsur Sovyetler Birliği'ydi. Polonya'nın bağımsız kalabilmesi için Sovyetler'in dağılması gerektiğini düşünüyordu. Bu durum onun neden diğer topluluklar tarafından da saygı gördüğünü açıklar niteliktedir. Bu nedenle Pilsudski'nin ölümü sadece Polonya için değil anti-Sovyet hareketler içinde bir kayıptı. Cenazesinde Kuzey Kafkasya, Azerbaycan ve Gürcistan delegasyonları milli bayrakları ile yerini aldı. 1923

³⁰⁸ “Josef Pilsudski”, e-wpis.pl, 10 Aralık 2021 tarihinde <http://www.e-wpis.pl/pl/ona-wiernie-sluzyla-jozefowi-pilsudskiemu-przez-13-lat> adresinden erişildi.

yılında Varşova’da kurulan ve 1943 yılında da New York’ta yeniden kurulan tarihi enstitü, onun başarılarının anısına adanmıştır.³⁰⁹

Görsel 4:³¹⁰ Boleslaw Bierut

Boleslaw Bierut (18 Nisan 1892-12 Mart 1956) 1947 yılından 1956 yılındaki ölümüne kadar Polonyalı politikacı, komünist eylemci ve Polonya Halk Cumhuriyeti lideriydi. Bierut, 1944-1947 yılları arasında Devlet Ulusal Konseyi’ne Başkanlık, 1948-1956 yılları arasında da Polonya Birleşik İşçi Partisi Merkez Komitesi Genel Sekreterliğini yapmıştır.³¹¹

³⁰⁹ Jozef Pilsudski, Pilsudski.org, 10 Aralık 2021 tarihinde <https://www.pilsudski.org/en/about-us/history/jozef-pilsudski> adresinden erişildi.

³¹⁰ “Boleslaw Bierut”, newsweek.pl, 11 Aralık 2021 tarihinde <https://www.newsweek.pl/polska/najgorszy-polak-w-historii-konkurs-newsweeka-historii/jqhwr7w> adresinden erişildi.

³¹¹ “Boleslaw Bierut”, Stringfixer, 11 Aralık 2021 tarihinde https://stringfixer.com/tr/Boleslaw_Bierut adresinden erişildi.

Görsel 5:³¹² Wladyslaw Gomulka

Wladyslaw Gomulka (6 Şubat 1905-1 Eylül 1982) 1956 yılından 1970 yılına kadar Polonya Birleşik İşçi Partisi'nin Merkez Komitesi sekreterliğini yapmış, 1943 yılının Kasım ayında da Polonya İşçi Partisi'nin genel sekreteri olmuştur. Partinin ideolojik manifestosunu yazması ve diğer sol gruplarla işbirliği içinde Ulusal Yurt Konseyi'nin (Krajowa Rada Narodowa; KRN) kurulmasına yardım etmesiyle tanınmıştır. 1945 yılının Aralık ayında Varşova'daki Polonya İşçi Partisi'nin Birinci Kongresi'nde, Politbüro üyesi ve Merkez Komite Genel Sekreteri seçilmiştir. 20 Aralık 1970 tarihinde birinci sekreterlik görevinden alınmış, bir süre Seym'de üyelik yaptıktan sonra emekli olmuştur.³¹³

³¹² “Wladyslaw Gomulka”, dzieje.pl, 11 Aralık 2021 tarihinde <https://dzieje.pl/aktualnosci/prof-zaryn-o-tym-jak-gomulka-zniosl-trzech-kroli> adresinden erişildi.

³¹³ “Wladyslaw Gomulka”, Britannica, 11 Aralık 2021 tarihinde <https://www.britannica.com/biography/Wladyslaw-Gomulka> adresinden erişildi.

Görsel 6:³¹⁴ Wojciech Witold Jaruzelski

Wojciech Witold Jaruzelski (6 Temmuz 1923-25 Mayıs 2014); 1981-1989 yılları arasında devlet başkanı, 1989-1990 yıllarında cumhurbaşkanı olan Polonyalı komünist asker ve devlet adamıdır. 1943 yılında Sovyetler Birliği'nde kurulan Polonya Ordusu ve Almanya'ya karşı savaşa katılmıştır. 1947 yılında parti ve ordu saflarında yükselmiş ve 1968 yılında Savunma Bakanı olmuştur. 1964 yılında parti Merkez Komitesi üyeliğine seçilmiş ve Politbüro üyesi olmuştur. 1990 yılının Aralık ayında Lech Walesa cumhurbaşkanı seçildikten sonra Jaruzelski aktif siyasetten çekilmiştir.³¹⁵

³¹⁴ “Wojciech Witold Jaruzelski”, se.pl, 11 Aralık 2021 tarihinde <https://www.se.pl/wiadomosci/polityka/niezwykly-widok-na-grobie-jaruzelskiego-katolickie-i-niepodleglosciowe-symbole-wideo-zdjecia-aa-xCxU-YKxu-pfmV.html> adresinden erişildi.

³¹⁵ “Wojciech Witold Jaruzelski”, Britannica, 11 Aralık 2021 tarihinde <https://www.britannica.com/biography/Wojciech-Jaruzelski> adresinden erişildi.

Görsel 7:³¹⁶ Tadeusz Mazowiecki

Tadeusz Mazowiecki (18 Nisan 1927-28 Ekim 2013); Polonyalı gazeteci, Dayanışma yetkilisi, siyasetçi ve devlet adamıdır. 1989 yılında 1940'lı yılların sonlarından beri bir Doğu Avrupa ülkesinin komünist olmayan ilk başbakanı olmuştur. Mazowiecki, Varşova Üniversitesi'nde hukuk okuduktan sonra gazeteciliğe girmiş ve 1950'li yılların ortalarında Polonya'nın liberal genç Roma Katolik entelektüelleri arasında öne çıkmıştır. 1958 yılında bağımsız bir dergi kurmuştur. 1961-1971 yılları arasında Sejm'in bir üyesi olmuştur. Mazowiecki, grevcilerin başlıca danışmanlarından biri seçilmiş ve Polonyalı entelektüelleri onları desteklemek için harekete geçirmeye yardımcı olmuştur. Mazowiecki, Polonya'yı serbest piyasa ekonomisi yönünde hareket ettirmeyi amaçlayan radikal reformlar yapmıştır.³¹⁷

---

³¹⁶ “24 sierpnia 1989 r. Tadeusz Mazowiecki Zostal Premierem” Newsweek.pl, 11 Aralık 2021 tarihinde <https://www.newsweek.pl/polska/ludzie/kim-był-tadeusz-mazowiecki-sylwetka/3617511> adresinden erişildi.

³¹⁷ “Tadeusz Mazowiecki”, Britannica, 11 Aralık 2021 tarihinde <https://www.britannica.com/biography/Tadeusz-Mazowiecki> adresinden erişildi.

Görsel 8:³¹⁸ Lech Walesa, Lenin Tersaneleri

Lech Walesa (29 Eylül 1943- ..) Polonyalı işçi lideri ve eski Polonya Başkanıdır (1990-95). Bir elektrikçi olarak Gdansk, Pol'deki Lenin Tersanesi'nde çalıştı (1967–76), ancak hükümet karşıtı faaliyetleri nedeniyle kovulmuştur. 1980 yılında bir grevde işçilere katıldı ve kısa süre sonra Dayanışma'nın lideri olmuştur. 1983 yılında Nobel Barış Ödülü'ne layık görülmüştür. Yasadışı sendikayı 1988 yılında yasal olarak tanınana kadar yönetmeye devam etmiştir. Dayanışma, Haziran 1989 yılında yapılan serbest seçimlerde ezici bir zafer kazanmıştır. Walesa, 1990 yılında Polonya'nın ilk doğrudan cumhurbaşkanlığı seçimini kazanmış ve Polonya'yı serbest piyasa ekonomisine yönlendirmeye yardımcı olmuştur.³¹⁹

³¹⁸ “Lech Walesa” Britannica, 12 Aralık 2021 tarihinde <https://www.britannica.com/biography/Lech-Walesa> adresinden erişildi.

³¹⁹ “Lech Walesa” Britannica, 12 Aralık 2021 tarihinde <https://www.britannica.com/biography/Lech-Walesa> adresinden erişildi.

Görsel 9:³²⁰ Lech Walesa Lenin Tersanelerinde grev yapan işçilere sesleniyor (26 Ağustos 1980).

Görsel 10:³²¹ Papa II. John Paul (Karol Jozef Wojtyła) Polonya

Papa II. John Paul (18 Mayıs 1920-2 Nisan 2005), Katolik Kilisesi'nin Polonya kökenli ilk Papasıdır. Uluslar ve dinler arasında daha iyi bir anlayışı yüceltme çabasının bir parçası olarak, sayısız yurtdışı seyahati gerçekleştirmiştir. 1980'li yıllarda komünist

³²⁰ "Solidarity", Britannica, 12 Aralık 2021 tarihinde <https://www.britannica.com/topic/Solidarity> adresinden erişildi.

³²¹ Papa John Paul II, inyourpocket.com, 11 Aralık 2021 tarihinde https://www.inyourpocket.com/krakow/pope-john-paul-ii-from-krakow-to-the-vatican_73048f#&gid=1&pid=1 adresinden erişildi.

Polonya'daki Dayanışma hareketine yardım etmiştir. II. John Paul, tarihte en çok konuşan, en kalabalık insan gruplarına seslenen Papa olarak da anılır.

Görsel 11:³²² Alman Tankları Varşova'yı Çevreliyor (II. Dünya Savaşı)

Görsel 12:³²³ Almanlar Tarafından Polonya Radom'da Asılan Siviller

³²² "Warsaw Uprising 1944: August 13 - German Tank Explodes Killing 350 Polish Insurgents", polishgreatness, 12 Aralık 2021 tarihinde <https://polishgreatness.blogspot.com/2011/08/warsaw-uprising-1944-august-13-german.html> adresinden erişildi.

³²³ "Warsaw Uprising 1944: August 6 - Warsaw Postal Service Continues Amid Bloodshed", Polishgreatness, 12 Aralık 2021 tarihinde <https://polishgreatness.blogspot.com/2011/08/warsaw-uprising-1944-august-6-warsaw.html> adresinden erişildi.

Görsel 13:³²⁴ 1944 Ayaklanması

Polonya direniş üyeleri, şehirdeki 1944 ayaklanması sırasında Varşova şehir merkezindeki moloz binadan geçiyor. Fotoğraf: Varşova Ayaklanma Müzesi.

Görsel 14:³²⁵ Alman Posteri (Luftsieg über Polen-Polonya'ya Karşı Zafer)

Nazi ideolojisinin ana odak noktası Hitler'in "lebensraum" vizyonuydu, yani Büyük Alman devleti için yaşam alanı olan Avusturya'yı ve Çekoslovakya'yı işgal ettikten sonra, Polonya'yı hedef almak... Hitler, Danzig'in kontrolü ve Polonya Koridoru üzerinden Doğu Prusya'ya erişim için Polonya hükümetiyle müzakere etme girişiminde bulundu. Ancak Polonya, Hitler'in asıl düşüncesinin farkında olarak reddetti. 31 Ağustos 1939 tarihinde Polonya üniformaları içindeki Nazi SS'leri,

³²⁴ "Georgian victims of the Katyn massacre

The unsung Georgian heroes who fought for Poland" Agenda.ge, 13 Aralık 2021 tarihinde <https://agenda.ge/en/blog/2019/2> adresinden erişildi.

³²⁵ "WW2 Propaganda: War of Words Part 2 Nazi Propaganda", 13 Aralık 2021 tarihinde <https://polishgreatness.blogspot.com/2012/02/ww2-propaganda-war-of-words-part-2-nazi.html> adresinden erişildi.

Gleiwitz'deki (Gliwice) Alman radyo istasyonuna saldırı düzenledi ve olayı Polonya'nın Almanya'ya karşı saldırganlığının sözde kanıtı olarak dünyaya yayınladı. Böylece Hitler'in bir savaş başlatmak için ihtiyaç duyduğu bahane bulunmuştu.³²⁶

Görsel 15:³²⁷ Katın Katliamı

---

³²⁶ “WW2 Propaganda: War of Words Part 2 Nazi Propaganda”, 13 Aralık 2021 tarihinde <https://polishgreatness.blogspot.com/2012/02/ww2-propaganda-war-of-words-part-2-nazi.html> adresinden erişildi.

³²⁷ “Polonya ve Komünizm” Merojikpoland, 13 Aralık 2021 tarihinde <http://merojikpoland.blogspot.com/2015/11/polonya-ve-komunizm.html> adresinden erişildi.

Görsel 16:³²⁸ Katın Katliamı-Mezarlar

Görsel 17:³²⁹ Poznan Ayaklanması

Zadamy cheba/ekmek istiyoruz.

³²⁸ “The Katyn Massacre – Mechanisms of Genocide”, Warsawinstitute, 13 Aralık 2021 tarihinde <https://warsawinstitute.review/issue-2020/the-katyn-massacre-mechanisms-of-genocide/> adresinden erişildi.

³²⁹ “Obchody 60. rocznicy Poznańskiego Czerwca – czerwiec 2016”, Ipn.gov, 13 Aralık 2021 tarihinde <https://ipn.gov.pl/pl/aktualnosci/35355,Obchody-60-rocznicy-Poznanskiego-Czerwca-czerwiec-2016.html> adresinden erişildi.

Görsel 18:³³⁰ Radom ve Ursus'taki Olaylara Yanıt Olarak Yetkililer Tarafından Düzenlenen Bir Propaganda Mitingi

Potepiamy burzycieli porządku publicznego/sosyal düzeni ihlal edenleri kınıyoruz.

Görsel 19:³³¹ Polonya'da Bir Market Kuyruğu

³³⁰ “Po Czerwcu 1976 r. propagandowa narracja władz PRL-u na lata przylgnęła do Radomia” Dzieje, 13 Aralık 2021 tarihinde <https://dzieje.pl/aktualnosci/po-czerwcu-1976-r-propagandowa-narracja-wladz-prl-u-na-lata-przylgnela-do-radomia> adresinden erişildi.

³³¹ Merojikpoland, *Polonya ve Komünizm*.

Mieso/et

“Markellere gittiğinizde hiçbir ürünün olmadığını hayal edin. Gidiyorsunuz ve markette sadece sirke olduğunu görüyorsunuz. Kartlar dağıtıldığını ve sadece bu kartlarla belirtilen miktarda et ve gıda alabildiğinizi düşünün. Evinizde olmayan bir yatak veya ayağınıza bir ayakkabı için kuyrukta 3 gün beklemek zorunda kalıyorsunuz. Portakal ve mandalınayı sadece yılbaşında verildiği kadar yiyebiliyorsunuz. Polis istediği zaman evinize girip, evinizi araştırıp, eğer karşıt görüşlü olduğunuza dair şüphe duyarsa ülkeden sürülebilir ya da hapse atılabiliriniz.”³³²

Görsel 20:³³³ Gdansk Grevi

³³² Merojikpoland, *Polonya ve Komünizm*.

³³³ “Solidarity: A Peaceful Revolution”, Europeana.eu, 13 Aralık 2021 tarihinde <https://www.europeana.eu/en/exhibitions/solidarity-a-peaceful-revolution> adresinden erişildi.

Görsel 21:³³⁴ Solidarnosc Amblemi

Amblemin yaratıcısı Jezy Janiszewski o süreci şöyle anlatıyor;³³⁵

“Grevin ilk gününden itibaren tersaneye gitmeye başladım. Hayatımda hiç böyle bir olaya şahit olmuyordum. İnsanlar arasında dayanışmanın nasıl büyüdüğünü, bu durumdan nasıl bir toplumsal hareket oluştuğunu ve farklı güçlerin nasıl bu akıma katıldıklarını bizzat yaşadım. Bütün bu yaşananlar üzerimde bir etki yarattı. Yardım etmem gerektiğini düşündüm. Daha sonra karımla, grevcilerin moralini yükseltecek bir desen bulmaya çalıştık. Fakat öncelikle bir slogan bulmam gerekiyordu. Duvarlarda bir sürü söz yazılıydı. Bunlardan en fazla yazılanı “dayanışma” kelimesiydi. Bu sözcüğü seçtim çünkü dayanışma grev bülteninin de başlığıydı ve bu kelime burada olup bitenleri çok iyi şekilde vurguluyordu (...) İyice sıkışmış kalabalıkta insanlar birbirine nasıl yaslanırlar bilirsiniz? Tersane kapısındaki kalabalıkta aynen bu şekildeydi. İnsanlar birbirlerini iterek değil, birbirlerine destek olarak birikiyorlardı. Aynı şekilde kelimenin harfleri de birbirine dayanmalı yani düşmemeliydi (...)”

Polonya Artık Dayanışma'nın Polonya'sıdır

³³⁴ “Solisarnosc”, Logotypes, 13 Aralık 2021 tarihinde <http://www.logotypes101.com/logo/solidarnosc-1> adresinden erişildi.

³³⁵ *Dayanışma Hareketinin Belgeleriyle Polonya Günlüğü*, Çev. İbrahim Altınsay, Nurettin Elhüseyni (İstanbul: Metis Yayınları, 1985): 54-55.

ÖZGEÇMİŞ

Selinay İlgaz, Karabük Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde lisans eğitimini tamamlamıştır. Yüksek lisans eğitimini Karabük Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Bölge Çalışmaları Ana Bilim Dalı'nda tamamlayan İlgaz, Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinde toplum, tarih, siyaset, siyasi dönüşüm ve rejim değişimleri konularıyla ilgilenmektedir.